

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Peter Gabor

ŠAMANIZEM IN TEORIJA POLJA NIČTE TOČKE
POIZKUS PRIKAZA KOMPLEMENTARNOSTI RELIGIJSKE IN
ZNANSTVENE MISLI

Magistrsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Peter Gabor

ŠAMANIZEM IN TEORIJA POLJA NIČTE TOČKE
POIZKUS PRIKAZA KOMPLEMENTARNOSTI RELIGIJSKE IN
ZNANSTVENE MISLI

Magistrsko delo

Mentor: prof. dr. Aleksandar Lopašić

Ljubljana, 2011

za nas vse,

še posebej pa za Ivana, Pavleta, Milana, Ido, Ireno, Zvonimirja (čeprav tega ne potrebujejo) in seveda za Lidijo in Filipa – s spoštovanjem in hvaležnostjo

ŠAMANIZEM IN TEORIJA POLJA NIČTE TOČKE;

POIZKUS PRIKAZA KOMPLEMENTARNOSTI RELIGIJSKE IN ZNANSTVENE MISLI

Povzetek

Ljudje v svetu živimo posredno, ne neposredno. Živimo preko oz. skozi kulturo(e). Del kulturno posredovanega so tudi kozmologije. Kultura in kozmologija s svojimi zapovedmi o tem, kaj je sprejemljivo, objektivno, realno ipd. ljudem omejujeta polje vidnega, izkustvenega in spoznavnega. Vidimo, izkušamo in spoznavamo samo tisto, kar nam kultura, v katero se rodimo, dovoljuje videti, izkusiti in spoznati. Bolj ali manj. Poglavitni določitelj kulturnega okolja, v katerem živi sodobni človek, je znanost. Znanost, ki je ločila »glavo od telesa«. Podobno so storile (nekatero) institucionalizirane religije, le da so ločile »telo od glave« in verjetno še kaj od še česa. Zaradi teh dveh aktov smo ljudje dolgo časa živeli v – če ga je moč tako poimenovati – dvojno shizofrenem svetu. To se počasi spreminja. Tako zaradi vedno opaznejše »renesanse« tradicionalnih (duhovnih) vedenj kot tudi zaradi odkritij, do katerih v zadnjem času prihaja znanost. Prvobitni (religijski) nosilec vedenje o tem, da je svet oz. kozmos precej več, kot si mislimo ali verjamemo, da je, je šamanizem. Poglavitno sporočilo šamanizma je, da poleg / ob materialni pojavnosti realnega obstaja tudi energetsko – duhovni vidik realnosti. Vzporedno sporočilo šamanizma je, da smo precej več, kot mislimo ali verjamemo, da smo, tudi ljudje. Ta vedenja preko »neverjetnih« ugotovitev počasi potrjujejo nekateri znanstveniki. Ti svoje ugotovitve konceptualizirajo / razlagajo preko t.i. teorije polja ničte točke. Na bazični ravni je kozmos ogromno, nepredstavljivo veliko kvantno polje. To polje na energetski, kvantni ravni omogoča povezavo vsega in vseh. Preko prostora in časa. Zaradi delovanjskih karakteristik tega polja so možni in realni pojavi, kot so: sinhroniciteta, energetsko zdravljenje, energetsko zdravljenje na daljavo, gledanje v prihodnost, jasnovidnost, kolektivno nezavedno itd.. Šamani niso bili in niso psihotični norci. Novodobni zdravilci, duhovni učitelji, urbani šamani ipd. niso šarlatani. Ljudje si (vsaj delno) sami kreiramo realnost, v kateri živimo. Posledično smo (so)kreatorji kulturne realnosti, v katero se rodimo. Znanstvena in religijska misel, osvobojeni ideoloških dogem, sta v svojih spoznavnih prizadevanjih (lahko) komplementarni. Paradigma ločenosti se počasi umika paradigmi integracije. Na vseh nivojih. V (kulturni) svet se počasi vrača duša.

Ključne besede: antropologija, religija, šamanizem, znanost, teorija polja ničte točke, kreacija

SHAMANISM AND THE THEORY OF ZERO POINT FIELD;
AN ATTEMPT TO SHOW THE COMPLEMENTARITY AMONG RELIGIOUS AND SCIENTIFIC
THOUGHT

Abstract

We, people, live in the world indirectly, not directly. We live through culture(s). A part of culturally mediated contents are cosmologies. With their commands about what is acceptable, objective, real etc. culture and cosmology are narrowing the field of seen, experienced and known. We see, we experience and we know only what culture, we are born in allows us to see, experience and know. More or less. The main determinant of the cultural environment, the contemporary man lives in is science. Science, who separated »head from the body«. Institutionalized religions (some of them) did the same thing, only they separated »body from the head”. Because of those two acts we have lived for a long period of time in the - if it can be named like that - double schizophrenic world. This is slowly changing. It is changing due to more and more noticeable renaissance of traditional (spiritual) knowledge and due to discoveries science is making lately. Primeval (religious) bearer of knowledge that the world or the cosmos is much more than we think or believe it is, is shamanism. The main message of shamanism is that beside material occurrence of reality there exist also energetic – spiritual part of the reality. Parallel message of the shamanism is that we are also much more than we think or believe that we are. This knowledge is being confirmed by some scientists through some “unbelievable” findings. Those scientists are conceptualizing / explaining their findings through so called theory of zero point field. On basic level cosmos is enormous quantum field. Because of this field everything and anyone is connected on energetic, quantum level. Across time and space. Due to the “working” characteristics of the field phenomenon like synchronicity, energetic healing, distant energetic healing, looking into the future, clairvoyance, collective unconscious etc. etc. are possible and real. Shamans were not and they are not psychotic lunatics. Contemporary healers, teachers of spirituality, urban shamans etc. are not charlatans. We create (at least partly) the reality we live in. Consequently we are (co)creators of cultural reality we are born to. Scientific and religious thought - freed of ideological dogmas – are / can be complementary in their attempts to know. Paradigm of separation is slowly withdrawing to the paradigm of integration. On all levels. Soul is slowly returning into the (cultural) world.

Key words: anthropology, religion, shamanism, science, theory of zero point field, creation

Kazalo

1 Izhodišča / relevantnost izbrane tematike	10
2 Hipoteza	11
2.1 Nastavitev	11
2.2 Širša (konceptualna) hipoteza	11
2.3 Ožja (določna) hipoteza	11
3 Metoda	13
4 Kultura	14
4.1 Medkulturni relativizem.....	15
4.2 Pojav kulture	16
4.3 Socializacija / inkulturacija.....	17
4.4 Bistveno v kulturi: ustvarjalnost	18
4.5 »Objektivnost« kulture.....	21
4.6 Medkulturne univerzalije	22
4.6.1 Homo religiosus.....	23
5 Religija oz. religijska zavest	25
5.1 Sveto oz. numinozno.....	27
5.1.1 Fiziološki vmesnik do svetega.....	29
5.1.2 Enotnost različnih religioznih tradicij.....	31
6 »Primitivna« religijska kozmologija	33
6.1 Jamsko slikarstvo	33
6.2 ... slikarstvo šamanov?	34
6.3 Magija	35
6.4 Šamanizem – religija ali (zgolj) magija?	36
6.5 Mana	37
6.5.1 Naključje.....	39
7 »Igra naključij«	42
7.1 O Jungu in njegovi misli na slovenskem.....	42
7.2 Sinhroniciteta	43
8 Paranormalni in / ali parapsihološki pojavi	46
9 Šamanizem, podrobnejši prikaz	49
9.1 Stanja spremenjene zavesti	51
9.1.1 Elektroencefalogram (EEG) spremenjenih stanj zavesti	53
9.2 Osebnost šamanov.....	54
9.3 Šamanska kozmologija	55

9.3.1 Šamanski let (šamanski spust in dvig).....	58
9.4 Zdravljenje, poglavitno poslanstvo šamanov.....	59
9.4.1 Duh zaščitnik.....	60
9.5 Nekaj primerov šamanskih tehnik in delovanja.....	61
9.5.1 Šamanski spust.....	61
9.5.2 Šamanski dvig.....	62
9.5.3 Primer šamanskega zdravljenja z izsesavanjem škodljivih energetskih intruzij.....	63
9.6 Etnografski primer: šamanizem med avstralskimi aborigini.....	67
9.6.1 Ekonomija.....	67
9.6.2 Socialna ureditev.....	69
9.6.2.1 Socialne skupine.....	69
Lokalne skupine.....	69
Starostne skupine.....	70
Spol.....	70
Socialni totemski klani.....	71
Moieties ali polovičke.....	72
9.6.3 Skrivnostno življenje in iniciacija.....	72
9.6.4 Kozmologija.....	73
9.6.5 Vrhunski posamezniki.....	74
9.6.5.1 Izbor oziroma poklicanost vrhunskih posameznikov.....	76
9.6.5.2 Kako posameznik postane vrhunski posameznik.....	77
9.6.5.3 Moči vrhunskih posameznikov.....	78
Zdravljenje.....	78
Telepatija, jasnovidnost, branje misli in letenje.....	79
Močno oko.....	80
9.6.6 Izjemen pomen vrhunskih posameznikov za skupnost.....	80
9.7 Skupne točke med šamanizmom in psihologija.....	81
9.8 Šamanizem, kako in kaj?.....	83
9.9 Šamanizem in mi.....	85
10 Znanost : religija oz. približevanje razlagalnega izkustvenemu.....	87
11 Teorija polja ničte točke oz. kvantni vakuum.....	91
11.1 Tiha sprememba paradigme.....	91
11.1.1 Kratka kronologija razvoja fizikalnega vedenja.....	92
11.2 Delovanje polja ničte točke ali kaj vse to pomeni.....	95
11.2.1 V ilustracijo: zdravljenje in zdravljenje na daljavo.....	96
11.2.2 V ilustracijo: gledanje na daljavo in gledanje v prihodnost.....	99
11.3 Sinhroniciteta in šamanizem – kratek pogled skozi prizmo teorije polja ničte točke.....	100
12 Kreacija, oris možnosti.....	101

12.1 Konstruktivizem.....	102
12.2 Kreacija kot aktivni princip na vseh nivojih	102
13 Zaključek.....	105
13.1 Ustvarjalnost	105
13.2 Religija in / ali šamanizem.....	106
13.3 »Odsotno središče«	107
13.4 Znanost danes in jutri.....	108
13.4.1 Epistemološki in paradigmatški premik	109
13.5 Kreacija.....	111
Uporabljeni viri in literatura.....	113

Bodimo racionalni! Vse je iracionalno!

Milovan Vitezović (v Petan 1983, 190)

Obstajata dve resnici, znanstvena in globlja, ki se ne izključujeta.

Niels Bohr (v Komat 2006, 90)

1 Izhodišča / relevantnost izbrane tematike

Ljudje čutimo, da strogo pozitivistično gledanje na svet in na naše mesto v njem ne zmore odgovoriti na ključna vprašanja našega bivanja. Mehanicistične razlage na vprašanja, kot so: iz česa je sestavljeno veselje, iz česa so stkane sanje, kdo smo ljudje, kaj je zavest ipd., prinašajo samo delne odgovore.

V zadnjem času v t.i. zahodnem svetu potihlo, a zanesljivo prihaja do spremembe prevladujoče paradigme oz. pogleda na svet; ta sprememba je po eni plati *nadgradnja spoznanj* predhodnih generacij znanstvenikov, po drugi plati pa je zgolj *ponovno odkrivanje* že vedenega.

Nov uvid v naravo sveta - za katerega je moč reči, da so to pravzaprav v zadnjem času skozi znanost do določene mere objektivizirana prepričanja »prastarih« vedenj in verovanj - ponuja celovitejši vpogled tudi v samo bistvo človeka in naravo njegove biti.

Magistrsko delo je *hevristični poskus* drugačnega oz. dopolnilnega pogleda na religijsko misel od trenutno prevladujočega v znanstveni in posledično tudi v širši družbeni sredini. Je poskus združitve znanosti razuma in znanosti duha, oz. kartezijske znanosti in religije (magije, nenavadnega, transcendentnega).

V magistrskem delu sta najprej, z namenom umestitve tematike v širši okvir, orisani *kultura* in *religija*, predvsem kot načina osmišljanja sveta. V nadaljevanju sledi kratek opis značilnosti miselnega sveta t.i. *arhaičnega človeka* in oris *koncepta sinhronicitete* C.G. Junga. Sledi predstavitev *šamanizma* z opisom skupnih točk med njim in *psihologijo*. V nadaljevanju so skicirane osnovne premise *kompatibilnosti med znanostjo in religijo*. Sledi predstavitev osnovnih teoretičnih in empiričnih ter tudi izkustvenih dognanj glede *polja ničte točke* ter nato (in tudi že prej) poskus njihove aplikacije na predhodno omenjene koncepte.

2 Hipoteza

2.1 Nastavitev

Znanstveniki (kvantni fiziki, biologi, psihologi, psihiatri, zdravniki itd.), katerih dognanja so še vedno tarča kritik, so v zadnjih tridesetih ali štiridesetih letih tako teoretično kot tudi izkustveno in / ali eksperimentalno nekoliko odstranili (racionalno) zaveso iznad fenomena, ki je v kvantni fiziki znan pod imenom *polje ničte točke oz. kvantni vakuum*. Kot kaže, polje ničte točke poseduje karakteristike, da v zvezi s pojavnostmi, kot so *religija, sinhroniciteta, magija, šamanizem, zdravilstvo* ipd., omogoča sklep, da so njihova učenja v precejšnji meri utemeljena oz. da so odraz realnega.

2.2 Širša (konceptualna) hipoteza

Religijska (religija kot sistem ali sistemi verovanj, vedenj, učenj ipd. ne kot institucija/e) in znanstvena misel sta, vsaj do določene mere, v določenih vsebinah, po vsej verjetnosti komplementarni.

Sklep o komplementarnosti religijske in znanstvene misli dopušča ugotovitev in / ali dejstvo :

- a. da religija in znanost v zadnjem času pričunjata govoriti o istih stvareh *oz.*,
- b. da sta se v zadnjem času njuna »opisa sveta« pričela v določenih segmentih prekrivati *oz.*,
- c. da znanost preko metod (rigorozne) objektivizacije spoznavanja (počasi) potrjuje vsaj nekatere elemente tradicionalno posredovanih (religioznih) vedenj *oz.*,
- d. da je določene ugotovitve znanosti moč razumeti (tudi) kot objektivizirano verifikacijo nekaterih religioznih prepričanj.

2.3 Ožja (določna) hipoteza

Poizkus prikaza komplementarnosti med religijo in znanostjo je izveden na primeru iskanja analogij med:

- a. šamanizmom kot najverjetnejšo primarno / prvobitno religijo *na religijski*
- b. ter določenimi teoretičnimi in / ali eksperimentalnimi dognanji *na znanstveni strani*.

Teza magistrskega dela je, da novejša spoznanja nekaterih znanstvenikov in ostalih raziskovalcev, ki jih je moč konceptualno - razlagalno povezati / osmisliti z oz. preko t.i. teorije polja ničte točke iz kvantne fizike podkrepljujejo:

- a. upravičenost domneve o sinhroniciteti C.G. Junga in / ali, *sklepajoč posredno oz. preko analogije*,
- b. upravičenost (vsaj nekaterih elementov) šamanističnega opisa sveta v smislu realno obstoječega(ih),
- c. vključno s predpostavko o realnih / resničnih učinkih nekaterih tehnik le – tega (s poudarkom na magiji in / ali t.i. zdravljenju na daljavo) in / ali *sklepajoč posredno oz. preko analogije*,
- d. tako tudi o ostalih t.i. parapsiholoških ali psi pojavih.

3 Metoda

Magistrsko delo je teoretično. Uporabljene so naslednje metode:

- 1) analiza in primerjalna analiza virov *in / ali*
- 2) sklepanje po analogiji.

4 Kultura

»Najbolj nenavadna sposobnost ljudi v primerjavi z ostalimi vrstami je naša zmožnost, da lahko konceptualiziramo svet in te koncepte simbolično sporočamo; antropologi, še posebej tisti, ki so se šolali v Ameriki, to sposobnost imenujejo *kultura*« (Monaghan in Just 2000, 34). »Antropološki koncept kulture je najpomembnejši doprinos antropologov k moderni misli« (prav tam, 48). »Kultura vsebuje / je sestavljena iz tistih človeških potez, ki so naučene in se jih je moč naučiti ter se kot take prej kot biološko prenašajo socialno in mentalno« (Michael Carrithers, v Barfield 1997, 98).

»Kultura pomeni dvoje:

- a) tisto, kar je *univerzalno deljeno* (npr. sposobnost za »delanje« jezika),
- b) posamezno, *dotično kulturo*, ki je v večji ali manjši meri različna od drugih kultur (npr. različni jeziki)« (Eriksen 1995, 33 - 34).

Obstajajo številne in različne definicije kulture. Že leta 1952 sta Kroeber in Kluckhohn analizirala 160 definicij tega koncepta. Zaključila sta, da je definicije glede na poudarke, ki so ga le – tem dali avtorji, moč razvrstiti v šest večjih skupin. S sintezo sta ustvarila naslednjo definicijo: kultura sestoji iz vzorcev, eksplicitnih in implicitnih, vedenja in za vedenje, ki so pridobljeni in posredovani preko simbolov. Ti vzorci konstituirajo različne dosežke človeških skupin, vključno z njihovo »utelesitvijo« v artefaktih. Esencialno jedro kulture sestavljajo tradicionalne (pridobljene in odbrane / izbrane tokom zgodovine) ideje in še posebej njim pripadajoče vrednote; kulturne sisteme je na eni strani moč obravnavati kot produkte akcije, na drugi strani pa kot elemente, ki pogojujejo prihodnjo akcijo¹. Jedro koncepta kulture Kroeberja in Kluckhohna je torej naslednje:

¹ Kultura je kumulativna - kumulativni procesi so tisti, ki se »nakladajo« oz. ki tokom časa dodajajo elemente že obstoječemu naboru le – teh: a.) kumulativni proces se začne samo enkrat – ko enkrat steče, ga ni več možno še enkrat začeti; b.) rezultati predhodnih faz določajo, kako se bo proces odvijal naprej; c.) kultura je transmisivna – kultura se prenaša po osi časa (diahrona os), lahko pa tudi v istem času med različnimi skupinami (sinhrona os); d.) kultura je človeški prilagoditveni mehanizem na geografske razmere (akumulacija znanja); e.) kultura je vzrok za razlike med različnimi etničnimi skupinami; f.) kultura je vzrok istosti znotraj iste etnične skupine; g.) kultura ljudi opremlja za funkcioniranje v vsakodnevnih situacijah (avtomatizem); h.) kultura ljudi opremlja z indoktrinarnimi rešitvami (rešitve na aksiomatski ravni); i.) kultura posameznika »drži« kot neke vrste psihotično

- a) člani kulturnega sistema si delijo niz idej in, še posebej, niz vrednot,
- b) le – te se prenašajo (predvsem iz ene generacije na drugo) preko simbolov,
- c) kultura je kreirana preko / s preteklimi akcijami njenih članov (Guirdham 1999, 48) .

»Kultura v antropološkem smislu so, posplošeno rečeno, načini, na katere se življenje članov določene družbe razlikuje od načinov, na katere živijo pripadniki drugih družb« (prav tam); »način, na katerega živimo oz. živijo, je samo eden izmed množstva načinov, ki so jih razvili oz. sprejeli ljudje« (Eriksen 1995, 296).

Antropologi pogosto razločujejo med površinsko in globinsko kulturo. Površinska kultura sestoji iz stvari, ki jih obiskovalci iz tujih držav hitro in očitno prepoznajo kot različne – razlike v oblačenju, razlike v stvareh, ki jih ljudje jedo, razlike v glasbi, razlike v gestah in artefaktih ter razlike v bolj subtilnih zadevah, kot so npr. norme in vloge. Elemente površinske kulture je moč označiti kot deljene simbole. Globinska kultura je skriti del, ki ni dosegljiv neposredno preko človeških senzornih organov. To so vsakršni običaji, pogledi na svet, jeziki, sorodstveni sistemi, socialne organizacije ter ostale same po sebi umevne vsakodnevne prakse ljudi, ki določeno skupino ljudi določajo kot različno (Guirdham 1999, 48).

4.1 Medkulturni relativizem

Temeljni kamen antropologije je koncept medkulturnega relativizma.

»Kulturni relativizem je ideja, da je moč prepričanja in prakse »drugih« najbolje razumeti v luči dotične kulture, kateri pripadajo« (James Ito – Adler, v Barfield 1997, 98). Ideja temelji na evidencah, da so si kulture med seboj različne. Njena moralna aplikacija pa je, da nobena kultura *ni* večvredna od druge oz. edina prava in edina »resnična«; »ali lahko katerakoli družba zahteva monopol nad moralno resnico v smislu, da je odkrila superiorni set norm in pravil ter superiorno osmislitev sveta« (Monaghan et Just 2000, 50)? Koncept medkulturnega

stanje – kulturnih direktiv ni zmožen postaviti pod vprašaj; j.) kultura nas opremi s sistemom predsodkov – šele ta nam omogoča / je pogoj za racionalno življenje; k.) kultura je sistem, ki je več kot zgolj vsota delov – je entiteta, sestavljena iz delov, ki so vzajemno soodvisni (sprememba na enem / enega elementa vpliva na druge elemente oz. na spremembe le - teh) (Godina 2005a).

relativizma v svojem bistvu pomeni, da primerjalno vrednostne sodbe med posameznimi kulturami ter njihovimi posameznimi elementi v smislu raznovrstnih (hierarhičnih) razporeditev nikakor niso smiselne in kot take niti upravičene.

4.2 Pojav kulture

»Kultura naj bi nastala samo enkrat - pred približno 35.000 do 40.000 leti« (Godina 2005a).

Arheolog Richard Klein je postavil teorijo, ki razlog za moderno vedenje ljudi in pojav kulture pripisuje genetski spremembi med modernimi ljudmi v Afriki:

verjetno je šlo za spremembo, ki je pomembna za organizacijo možganov. Vemo, da se je prebivalstvo pred približno 50.000 leti dramatično zmanjšalo. Bil je višek ledene dobe. Severna in južna Afrika sta bili izjemno suhi, le v vzhodni Afriki je bilo življenje za človeka še sprejemljivo. Lahko si predstavljamo približno 5000 žensk v rodni dobi, enako število moških in velikansko število otrok – mutacija v populaciji te velikosti se uveljavi izjemno hitro, če ponuja prednost. In ta jo je ponujala. Umetnosti in izdelke umetne obrti redno najdemo na najdiščih, ki so mlajša od 40.000 let. Nikoli pa jih ne najdemo na starejših mestih (Klein 2003, 26).

Pogoje za nastanek kulture je omogočila pokončna hoja;

pokončna hoja je imela dve anatomski posledici. Skozi dolga razdoblja je človekova glava postajala vedno večja, medenica pa vedno manjša, zaradi česar otroci niso mogli več dolgo časa ostajati v maternici, ampak so se morali prej rojevati. Ob rojstvu so bili manj razviti, dalj časa nemočni in odvisni od materinske nege in prehrane. Temu se reče neotenija. Dlje kot je otrok odvisen, dlje je možno nanj vplivati. Toliko dlje se lahko uči. Neotenija, daljša odvisnost od matere, je vzrok porasta ljudske inteligence in »kulturnega« vedenja, vzrok in pogoj kulture in civilizacije (Wesel 1983, 90).

Učlovečenje sta omogočili dve veliki revoluciji;

v procesu nastanka človeka lahko razlikujemo dvoje velikih revolucij. Prvo od njiju bi lahko poimenovali revolucija rok in oči, drugo pa revolucijo sluha in govoril. Prva je v zvezi z nastankom človeškega dela, druga pa z nastankom jezika. Vendar pa obe revoluciji nikakor na stopata sočasno. Nosilec prve je namreč že homo habilis (spretni človek) nosilec druge pa šele homo sapiens sapiens. Med njima zeva prepad, ki loči prvo,

najstarejšo obliko genusa homo od njegove sodobne oblike – prepad, ki obsega skoraj dva milijona let (Makarovič 1986, 89 - 90).

4.3 Socializacija / inkulturacija

Socializacija je bila definirana kot »medgeneracijski prenos kulture« (Williams²) ter kot »način, na katerega posamezniki postanejo člani družbe s tem, ko le - to »utelesijo« v / preko lastnih izkušenj ter ko se vedejo v skladu z naučenim vedenjem, ki je del kulture te družbe« (Schwartz³). Socializacija je bila vse od časov pionirskih raziskav Margaret Mead o otrocih in adolescentih v antropologiji kontinuirano tema raziskav in teorij. M. Mead⁴ je razločevala med inkulturacijo - proces učenja določene kulture - ter socializacijo, ki jo je definirala kot vsepovsod prisotne zahteve, ki jih pred človeška bitja postavljajo človeške družbe. Danes termin socializacija običajno vključuje oba koncepta (Steven M. Parish, v Barfield 1997, 432).

»Antropogi ugotavljajo, da pri inkulturaciji ne gre zgolj za vzgojo otrok, gre za celoten proces odraščanja – vzgoja je le manjši del tega procesa. Inkulturacijo je možno razdeliti na tisto, kar starši in drugi pomembni drugi otroka učijo *zavestno* in na tisto, kar otroka učijo *neintencionalno* – starši se v veliki meri sploh ne zavedajo, da bi otroka karkoli učili⁵. Velika večina »učenja za kulturo« oz. učenja kulture poteka empatično in nezavedno« (Godina 2005b).

² Williams, T.R. (1972). The Socialization Process; a theoretical perspective. Vir: Frank Poirier (ed.), *Primate socialization*. New York, Random, 207 – 260.

³ Schwartz, T. (1976). *Socialization as cultural communication*. Berkeley, University of California Press, ix.

⁴ Mead, M. (1963). Socialization and enculturation. Vir: *Current Anthropology* 4; 184 – 188.

⁵ *Komaj se zdi potrebno dodati, da primarna socializacija vključuje več kot le spoznavno učenje. Odvija se v okoliščinah, ki so polne čustvenega naboja. Pravzaprav imamo dober razlog, da verjamemo, da bi bilo učenje brez čustvene navezanosti na pomembne Druge vsaj težko, če že ne nemogoče. Otrok se identificira s pomembnimi drugimi preko različnih načinov čustvovanja. Kakršnikoli so že, internalizacija (otrok »prevzame« svet, v katerem že živijo drugi) se pojavi skupaj z identifikacijo (s pomembnimi Drugimi). Otrok prevzame vloge in drže pomembnih Drugih, se pravi, da jih internalizira in napravi sebi lastne. S to identifikacijo s pomembnimi drugimi postane otrok sposoben lastne identifikacije in pridobivanja subjektivne sklenjene in verodostojne identitete (Berger in Luckmann 1988, 123).*

Otroci so »lačni« kulture, saj »bistvo človekove družbene narave ne leži v človeku samem (torej v njegovi biološki naravi), temveč leži zunaj njega, v družbi, ki iz posameznika šele naredi človeka. Družba je namreč tista, ki omogoča *realizacijo* in *konkretizacijo* človekove biološke narave in s tem tudi neposredno določa in omogoča oblikovanje človekove družbene narave« (Godina 1990, 97).

Socializacija je proces, ki realizira dva, bistveno različna cilja. Vsak izmed obeh ciljev je vezan na enega izmed »subjektov« socializacijskega procesa. Kar se posameznika tiče, je cilj, h kateremu teži socializacija na njegovi ravni, vsakokratno učlovečenje novega pripadnika človeške vrste, razvoj posameznikove osebnosti oz. sprememba človekove biološke v družbeno naravo. Ta cilj socializacije je praviloma tudi tisti, ki je v zvezi s socializacijskim procesom tudi poudarjan in izpostavljan (pač skladno z usmeritvijo – proučevati socializacijski proces z vidika posameznika). Vendar pa to ni tudi edini cilj socializacijskega procesa. Drugi cilj je vezan na drugi »subjekt« socializacijskega procesa, na družbo in se neposredno navezuje na ugotovitev, da je gledano z »družbenega zornega kota« »socializacija sredstvo, s kateri je družbi in kulturi zagotovljena kontinuiteta« (Clausen⁶). Cilj, v kolikor gledamo na socializacijski proces z vidika družbe, je torej zagotavljanje družbi trajanje skozi prostor in čas, torej njeno reprodukcijo (Godina 1985, 394).

4.4 Bistveno v kulturi: ustvarjalnost

Kot jedro kulture je moč prepoznati ustvarjalnost oz. kreativnost.

Makarovič poudarja: »da je bil človek ustvarjalen že takrat, ko se je prvič pojavil na Zemlji. Še več, s svojo ustvarjalnostjo je človek šele postal človek. Brez nje sploh ni mogel preživeti, kajti specifično človeški način preživetja je prav ustvarjalnost. Žival preživi v boju za obstanek tako, da se prilagodi svojemu okolju; človek pa nasprotno s tem, da prilagaja okolje sebi, da ustvarja. Ustvarjalnost zato ne ustvarja samo predmetov, temveč tudi *človeka samega*. Ustvarjalnost je bistvo človeka« (Makarovič 2004, 9).

⁶ Claussen, J. A. (1973). Introduction, v zborniku *Socialization and Society*. Boston, Little, Brown and Company, 5.

Vprašanje ustvarjalnosti je ključno, osrednje vprašanje v življenju posameznika, naroda in celotnega človeštva. Posamezniki lahko najdejo osebno izpolnitev šele v ustvarjalnem oblikovanju sveta in svojih odnosov z drugimi ljudmi. Identiteta naroda temelji na ustvarjalnosti posameznikov, ki ga sestavljajo. Človeštvo je bilo skozi vso zgodovino usodno odvisno od ustvarjalnosti in bo od nje odvisno tudi v prihodnje. Pri tem ne gre za ločene probleme posameznika, naroda ali človeštva. Nasprotno, ustvarjalnost se poraja šele v povezavi med posameznikom in kolektivom, med narodom in človeštvom (prav tam, 22).

V srčiki ustvarjalnosti (pa) se nahaja ideja oz. misel;

ustvarjalnost srečamo skoraj povsod, kamor koli se obrnemo in ozremo. Skorja vse, kar vidimo okoli sebe, od česar smo odvisni, kar lepša in osmišlja naše življenje, nosi pečat človeške ustvarjalnosti ali kreativnosti: hrana, obleka, stavbe, pohištvo, knjige, umetnine, tehnične naprave, vrtovi – da, celo »nedotaknjena« narava, gozdovi in jezera. V teh stvareh je utelešeno ogromno čisto mehničnega, rutinskega, nekreativnega dela; toda tudi temu delu botruje v zadnji instanci neka ustvarjalna misel, ideja, zamisel, načrt. Vsi ti materialni predmeti, ki jih vidimo krog sebe, so v zadnji instanci izraz človeškega duha (prav tam, 25).

Ideja ni temeljna samo za kreacijo materialnih stvar, pač pa tudi za kreacijo kulture;

Ideja ni le izvir človeške aktivnosti; je tudi kriterij, ki na koncu celotnega procesa odloča, ali je rezultat sprejemljiv. Če rezultat ne ustreza prvotni zamisli, ga je treba zavreči in začeti znova. Vse to velja že za tisto ustvarjalnost, ki se uteleša v stvareh; toda rezultati ustvarjalnosti se kažejo tudi v ljudeh in njihovih medsebojnih odnosih. Kako naj bi človek sploh razumel vsa tista čudesa, ki jih proizvaja človeška ustvarjalnost, če ne bi bil tudi sam produkt ustvarjalnosti – lastne in tuje? Pri tem seveda ne gre samo za oblikovanje človeka kot posameznika. Človek je namreč človek šele kot družbeno bitje: vedno in povsod je vpet v takšne ali drugačne odnose z drugimi ljudmi. Človekova kreativnost se zato ne kaže samo v oblikovanju človeka kot takega, temveč tudi v oblikovanju odnosov med ljudmi. Celotna človeška družba (kultura) je produkt človeške kreativnosti in podobno velja tudi za medčloveške odnose, ki se iz dneva v dan pletejo med posamezniki (prav tam, 25).

Makarovič povzame: »Glede na vse to lahko razlikujemo dve vrsti človeške kreativnosti: na eni strani *predmetno*, kot se kaže v znanosti, tehniki, umetnosti itd., na drugi pa *družbeno*, ki se kaže v oblikovanju ljudi in njihovih medsebojnih odnosov« (prav tam, 26).

Obe vrsti kreativnosti sta po Makaroviču torej pravzaprav najprej in predvsem aktivnosti duha; »iz obeh vrst kreativnosti kot *duhovne aktivnosti* izhajajo taki ali drugačni materialni produkti. Seveda pa izhajajo iz teh materialnih produktov nove in nove pobude za kreativnost. Opravka imamo torej z neločljivo celoto *človeškega* ter *izvenčloveškega*, materialnega ter idealnega. Vsa ta celota tvori počlovečeno, od človeka ustvarjeno naravo« (prav tam, 26).

»Od človeka ustvarjeno naravo« je torej moč razumeti v dvojnem smislu: v smislu kulturne in v smislu materialne realnosti. Se pa pri tem poraja pomembno vprašanje: »Toda, odkod izhaja človekova sposobnost obvladovanja narave? Na to vprašanje je človekova misel že od nekdaj odgovarjala na dva načina:

- a) s predpostavko *duha*, ki obstaja *nad* naravo,
- b) s predpostavko, da izhaja človek in njegov duh *iz narave same*.

Ključno je torej vprašanje *odnosa med človekom in naravo*« (Makarovič 2004, 26).

To vprašanje je moč formulirati tudi drugače: odkod izhaja, izvira človekova kreativnost oz. kaj jo omogoča?

Kot poglobitve zagovornike prve predpostavke je moč prepoznati različne religije, za poglobitvega pristaša druge predpostavke pa je moč označiti filozofijo in znanost;

poglavitni argument teologov, ki so skušali dokazati obstoj Boga, je bila že od nekdaj inertnost narave. Odkod neki duh, življenje, gibanje, energija v mrtvi materiji – to je bil že od nekdaj njihov glavni argument v spopadu z brezbožniki. Naravo so vztrajno prikazovali kot mrtvo prav zato, da so se lahko sklicevali na Boga, ki ji edini lahko podeli življenje. Podobno so predstavljali kot mrtvega, kot živega mrliča tudi človeka. V nasprotju s tem pa je Darwin pokazal, da človek ne izhaja iz mrtve materije, temveč iz živih bitij, ki se neprestano razvijajo, dobivajo nove in nove oblike. Pa ne samo to. Tudi živa bitja sama so izšla iz snovi, ki je v primerjavi z njimi sicer »mrtva«, vendar v njej neprestano snujejo skrivnostne, mogočne sile. Moderna fizika je dokazala, da neživa narava ni preprosto snov ali materija, temveč obenem energija. Da sestoji tisto, čemur pravimo trdna snov, v bistvu

iz energetskih vozlišč, ki se oblikujejo sredi energetskih polj in vrtincev. Da je pravilo narave dinamika in da je statika samo izjema (Makarovič 2004, 28).

Makarovič nadaljuje: »spričo tega se nam pokaže tudi problem človekove kreativnosti v povsem novi luči: kot *nadaljevanje* dinamičnih procesov, ki jih lahko spremljamo v naravi vse od njenih začetkov« (prav tam).

Kaj pa, če držita obe zgoraj navedeni predpostavki o *izvoru* duha? Predpostavki o »duhu nad naravo« ter o »duhu v naravi sami« nista nujno medsebojno se izključujoči. Predpostavka, da duh sicer obstaja nad naravo (v smislu, da je naravi nekako nadrejen), toda, da obenem naravo tudi preveva, je vsekakor razmisleka vredna. Navedena dilema je po vsej verjetnosti zgolj odraz različnih metod / modalitet spoznavanja.

Če to sklepanje drži, je kot ključno vprašanje o kozmosu in naravi kot njegovem delu ter posledično tudi o človeku torej moč prepoznati vprašanje ne toliko o »izvoru«, kot o *naravi* duha.

4.5 »Objektivnost« kulture

Kulturna realnost (tako idejna kot materialna), v kateri živimo ljudje, je glede na zgoraj navedena razmišljanja torej v prvi vrsti odraz človekove *ustvarjalnosti* oz. *duha*. Ta realnost oz. bolj natančno realnosti so predvsem *družbeno posredovane* in šele nato objektivne. Da je realnost družbeno posredovana, (običajno) pomeni, da je v precejšnji meri »filtrirana« in omejena glede na videnja, potrebe in interese določene družbe ali celo samo določene skupine ljudi znotraj le - te v določenem času.

Vsi smo »otroci« kulture, v katero se rodimo, obenem pa smo njeni aktivni (so)ustvarjalci. Kulture, v katerih živimo, so preverjene v smislu, da so »preživele« do sedaj, kar pravzaprav ni tako majhen dosežek. To pa še ne pomeni, da *objektivna* realnost ni lahko nekaj (celo povsem) drugega, kot tisto, o čemer nas družba, v katero se rodimo, prepriča preko procesov inkulturacije. Videnje, kaj je v kulturnem programu primerno oz. sprejemljivo, se spreminja s časom in razvojem vedenja, zavedanja itd. njenih pripadnikov. Kulture so spremenljive, čeprav sploh ne zlahka, na kar je moč gledati ne kot na pomankljivost, pač pa kot na nujno potrebni varovalni mehanizem.

Ljudje s svojimi idejami, razmišljanji, prepričanji, dejanji in akcijami kreiramo družbeno realnost, družbena realnost pa (nato) kreira nas. In / ali obratno. Škarje in platno imamo v rokah ljudje, saj brez nas človeške kulture kot take pač ne bi bilo. Možnost ali verjetnost sprememb oz. korektur »kulturnega izročila« je omejena z njenim predhodnim razvojem in pa z dejstvom, da je za večje spremembe elementov kulture potrebna »uskklajena akcija« množice posameznikov. Inicijator sicer je lahko zgolj posameznik ali manjša skupina, toda dokler njegovih oz. njihovih zamisli ne sprejme (na takšen ali drugačen način) zadostno število ljudi, do opaznejših premikov posameznih elementov ali celo splošnega vzorca po pravilu ne prihaja.

To pa vsekakor ne pomeni, da prepričanja in verovanja ljudi, ki so živeli pred nami oz. ljudi, ki vsaj v določeni meri še vedno živijo tako, kot so živeli naši predniki, celo kot naši najdaljnji predniki (t.i. primitivna ljudstva), niso vsaj v določeni meri utemeljena na objektivnih dejstvih. To niti ne pomeni nujno, da delno v skladu s temi prepričanji ne živimo tudi mi – tukaj in sedaj. Razvoj vsega človeškega je zavajajoč pojem. Zavajajoč je v prepričanju, ki je vanj implicitno vtkan, t.j. da je vedno progresiven. To ni vedno nujno, če sploh. Lahko, da je progresiven v določenih segmentih, toda to, da se danes prevažamo naokoli v avtomobilih in živimo v energetske varčnih hišah, še ne pomeni samodejno, da smo na najbolj ključna vprašanja našega obstoja in bivanja odgovorili bolje kot naši predhodniki ali da nanje odgovarjamo (popolnoma) različno od njih.

4.6 Medkulturne univerzalije

Kot vse kaže, so ljudje različnih kulturnih tradicij prišli do podobnih, če ne celo enakih vsebinskih in strukturnih odgovorov na nekatera vprašanja oz. potrebe organizacije družbenega. Ljudje si *transkulturno* delimo (vsaj) nekatere »vsebine«; »*globinska struktura* vseh kultur, ne glede na siceršnje površinske razlike, naj bi bila *identična*. Ta identična struktura naj bi vodila tudi v nekatere identične rešitve v konkretnih kulturah, predvsem pa seveda v vse tiste, ki med kulturami pravzaprav ne variirajo« (Godina 1995, 62). Razlog za medkulturno pojavnost teh »parametrov« je po vsej verjetnosti to, da brez njih človeška družba kot taka ne more obstajati, da so za učlovečenje nujno potrebni.

Z medkulturnimi univerzalijami se je veliko ukvarjal npr. Claude Levi – Strauss; «glavni motiv za delo, ki ga je opravil C. Levi – Strauss, je bilo iskanje najgloblje / nezavedne /

univerzalne strukture oz. podstatov človeške «narave», zaradi katerih je človek zmožen «delanja» kulture» (Papić 1997, 181). C. Levi – Strauss je dotedanje prevladujoče empirično razmišljanje v antropologiji o *strukturi* in *funkcijah* kulture (še posebej dominantno v britanski antropologiji) prevedel na raven razmišljanja o globlji stvarnosti – na raven «cerebralne antropologije», ki se ukvarja s strukturami in funkcijami *ljudskega duha* kot fundamentalnim pogojem kulture » (prav tam, 157). «Cilj antropologije je torej, da se dokoplje do globinskih, nezavednih struktur ljudskega duha» (prav tam, 163). «Levi – Strauss je univerzalno opredelil kot kriterij *naravnega reda*, kot kriterij kulture pa normo, pravilo, običaj» (prav tam, 164). «Ko Levi - Strauss razpravlja o nezavednih strukturah, je treba njegov pojem nezavednega seveda jasno ločiti od Freudovega (in Lacanovega) nezavednega; pri Levi – Straussu je razsežnost nezavednega v epistemološkem pomenu predvsem razsežnost *implicitnega*» (Levi – Strauss 2004, v spremni besedi Eve D. Bahovec, 338, op. 12).

Pri čemer pa Levi – Strauss ne poda mnenja o naravi tega «implicitnega».

4.6.1 Homo religiosus

Kot eno izmed medkulturnih univerzalij je moč prepoznati religiozno naravnost oz. religiozno naravo človeka; »človek je vedno in povsod *spontano* razvijal religiozne oblike izražanja in človeško dušo so od nekdanj prežemali religiozni občutki in ideje. Kdor tega vidika človekove psihe ne vidi, je slep, in kdor ga hoče odpraviti s površno razlago ali ljudi »prosvetliti«, nima čuta za realnost« (Jung 1994, 97); »religija je nekaj zelo pomembnega. Ni družbe brez religije, to je dejstvo« (Lopašić 2008); »v vsaki kulturi, od začetka zgodovinskega časa, so se človeška bitja *neposredno* sporazumevala s svojim Bogom ali bogovi in z duhovi – dobrimi ali zlimi« (Zohar in Marshall 2000, 92).

Če pa religiozna naravnost človeka že ni univerzalno prisotna, je pa nedvomno skozi čas in prostor človeškega vsaj izjemno široko razširjena:

Eliade trdi, da je vsak človek v osnovi religiozen, ne glede na to ali se tega zaveda ali ne. Človeštvo je homo religiosus, zaradi česar ima vsak posameznik potrebo, da poišče smisel, da spozna vzorce, pri čemer vsaka kultura, pravzaprav vsak posameznik lahko to stori na svoj način. Čeprav je sedaj že jasno, da vsak homo ni religiosus, je nenazadnje enako in obenem boleče očitno, tudi pozitivistom, ki so leta omalovaževali religijo in jo želeli

nadomestiti z znanostjo, da ima zelo velik del človeštva globoko in pogosto silovito potrebo, da svoje življenje osredini z religioznimi prepričanji (Eliade 2004, v uvodu W. Doniger, xiv - xv).

5 Religija oz. religijska zavest

»Religija je verovanje v nadnaravno silo, ki je veliko močnejša od nas. Ta nadnaravna sila je izvor vsega« (Lopašić 2008). »Beseda religija izvira iz latinskega glagola religare, ki pomeni »povezovati«. Religija je v resnici sila, ki povezuje svetove, je most med tvarnim in božanskim duhom« (Menj 2005, 12).

Kot neke vrste konsenz med antropologi o definiciji religije je moč navesti naslednjo ugotovitev: »Z veliko gotovostjo je moč trditi, da so bili vsi ljudje povsod in vedno pripravljeni delovati, včasih zgolj občasno, v skladu s kulturno predpisanimi prepričanji, za katera se je domnevalo, da so navdihnjena s strani - bodisi neosebni bodisi posebljenih - sil, ki se nahajajo onkraj vsakdanjega življenja običajnih smrtnikov« (David Parkin, v Barfield 1997, 404).

Antropološki pristop h religiji ima dve prevladujoči tradiciji: intelektualistično in simbolistično, pri čemer je vsako od njiju moč razvejiti še naprej. Prva tradicija se, sledeč Taylorju⁷, ki je trdil, da so zgodnje religije nastale na podlagi verovanja ljudi v duhove oz. božanska bitja (animizem⁸), imenuje »intelektualistična«, ker vidi religijo kot razlagalni sistem. Ljudje naj bi pričeli verovali v duhove in bogove zaradi potrebe po razlagi naravnih dogodkov in fenomenov v svetu okoli njih. »Simbolistični« pristop sledi Durkheimu⁹ in vidi religijo kot podajanje simboličnih trditev o družbenem redu, ne kot pojasnjevanje narave. Prepričanja, rituali ali miti okrepijo ideje o avtoriteti, ne poskušajo pa odgovoriti na vprašanje, zakaj je avtoriteta sploh potrebna. Torej, glede na simboliste religija ne poskuša razrešiti intelektualnih ali empiričnih problemov (prav tam, 401 – 402).

Na vsak fenomen, tako naravni, še posebej pa na družbeni, se vedno da pogledati z različnih perspektiv. Po pravilu glede določene zadeve zanimanja vedno obstaja več različnih načinov, šol, metod itd. – ali bolje - *epistemologij*. Antropologija ni nobena izjema. Običajno se tvorci

⁷ Tylor, E. B. (1872) *Primitive Culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custome*. London, Murray.

⁸ »V svojem bistvu je animizem doktrina, ki pravi, da telesa živih pojavnih oblik oživlja nekakšen vitalni princip oz. nekakšna duša, ki pa obstaja ločeno od teh teles« (David Parkin, v Barfield 1997, 16).

⁹ Durkheim, E. (1915). *The elementary forms of the religious life*. New York, Macmillan.

različnih načinov gledanja na določen fenomen trdovratno oklepajo svojega videnja. Ena izmed posledic te trdovratnosti je, da zaradi nepremakljive zaverovanosti v svoj prav predstavnikom nasprotnih taborov odrekajo vsakršno legitimnost njihove resnice. Zdi se, da je to običajen način delovanja ljudi. Do določene mere je takšen način delovanja razumljiv, saj poskrbi za potrebno stopnjo trdnosti oz. varnosti *razlagalne* in posledično družbenega sistema, saj družbeni sistem oz. kultura pravzaprav temelji na t.i. *kozmozologiji*¹⁰ - ali bolje - na prepletu kozmozologij različnih (pod)skupin, ki kulturo oz. družbo sestavljajo.

Ko pa trmasto vztrajanje na nasprotnih bregovih onemogoča vsakršno spogledovanje med različnimi interpretacijami oz. poskus *celovitega pogleda* na dotični fenomen, so na izgubi vsi vpleteni, saj je realnost običajno precej bolj kompleksna, kot smo ljudje, ki prej kot celovito delujemo parcialno, običajno pripravljeni priznati. Ob podrobnejšem pogledu na marsikateri fenomen socialne realnosti iz vseh obstoječih zornih kotov se ni moč izogniti vtisu, da so v določenih segmentih nekje vsi izkustveno in / ali logično validni ter tudi medsebojno kompatibilni.

Religija oz. religijska zavest zelo verjetno služi obema zgoraj navedenima namenoma – tako intelektualističnemu kot simbolističnemu. Religija vsebuje tako *kozmozološko razlagalni* kot tudi *družbeno povezovalni* (konstituirajoči) moment. Še več, tudi na podlagi zgoraj navedenega se zdi, da sta ta dva momenta medsebojno zelo tesno prepletena, skorajda tako, kot da sta to dve strani istega kovanca, ob čemer se pa ni moč izogniti pomisleku, da je mogoče intelektualistični vidik vseeno nekako predhoden simbolističnemu.

Ob vsem tem pa je na mestu ugotovitev, da antropologija kot ena izmed disciplin znanosti a priori ne verjame oz. si zaradi svoje temeljne (znanstvene) usmeritve (še) ne dovoli verjeti v možnost objektivne veljavnost tako simbolističnih, predvsem pa intelektualističnih konceptov starejših tradicij.

¹⁰ *Poglavitni koncept kozmozologije govori o položaju človeka v vseobsegajoči shemi obstoja, vključuje pa tudi razlago o silah, ki to shemo ustvarjajo in generirajo. Te sile se nanašajo na vpliv nezemeljskih bitij in vseobsegajočih kozmičnih procesov, ki jih ta bitja predstavljajo. Te sile vplivajo na človeške izkušnje. Kozmozologije se običajno raziskuje znotraj konteksta religioznih verovanj in ritualnih praks, se pa nanašajo tudi na sekularne industrijske in tehnološko znanstvene realnosti. Kozmozologije vplivajo na rutinske aktivnosti in misli vseh ljudi (Bruce Kapferer, v Barfield 1997, 86).*

Takšno videnje se v zadnjem času postopoma spreminja. Tudi v antropologiji.

5.1 Sveto oz. numinozno¹¹

Za primerjalnega religiologa Mircea Eliadea je religija neločljivo povezana z bistvom človeka, z religijo pa je nadalje neločljivo povezan pojem svetega;

za zgodovino religije je pomembna vsaka manifestacija svetega; vsak obred, vsak mit, vsako verovanje ali vsaka oblika božanstva odsevajo izkustvo svetega in s tem implicirajo pojem biti, pomena in resnice. Kot sem omenil ob neki drugi priložnosti, »si je težko predstavljati, kako bi lahko človeški duh deloval brez prepričanja, da je v svetu nekaj ireduktibilno realnega; in nemogoče si je predstavljati, kako bi se lahko pojavila zavest, ne da bi pripisali človeškemu nagibom in izkustvom neki pomen. Zavest o tem, da je svet nekaj realnega in da nekaj pomeni, je najteseneje povezana z odkritjem svetega. Z izkušnjo svetega se je človeškemu duhu pokazala razlika med bivajočim, ki se razodeva kot realno, mogočno, bogato in pomenljivo, ter tistim, kar je brez teh lastnosti, se pravi kaotičnim in nevarnim tokom stvari, njihovih naključnih in brezsmiselnih pojavljanj in izginevanj«¹². Skratka, »sveto« je element strukture zavesti in ne stopnja v zgodovini te zavesti. Ali z drugimi besedami: biti – ali bolje, postati – človek pomeni biti »religiozen« (Eliade 1996, 9).

Rudolf Otto v knjigi *Sveto; O iracionalnem v ideji božjega in njegovem razmerju do racionalnega* religijo kot pogoj za učlovečenje razdela še naprej;

¹¹ Rudolf Otto (1993, 15) namesto izraza sveto uvede besedo »numinozno«, ki je po njegovem mnenju bolj natančna v svoji sporočilnosti glede na izvorni pomen svetega; *navadili smo se namreč, da sveto uporabljamo v smislu, ki je docela prenesen in nikakor ni njegov izvorni pomen. Navadno ga namreč razumemo kot absolutni npravni predikat, kot dovršeno dobro. Tako govorimo tudi o svetosti dolžnosti ali zakona, čeprav pri tem ne mislimo na nič drugega kot na njuno praktično nujnost, na njuno splošnoveljavno obvezujočnost. Takšna raba besede sveto ni natančna. Sveto sicer vse to vključuje, vendar pa za naš občutek vsebuje še nek razločen presežek. Stvar je celo taka, da beseda sveto in njene jezikovne soznačnice v semitščini, latinščini, grščini in drugih starih jezikih označujejo v prvi vrsti predvsem samo ta presežek in nikdar – ali vsaj ne vnaprej, nikakor ne izključno – ne zajemajo moralističnega momenta. Ker naš današnji jezikovni občutek v razumevanje svetega nedvomno vedno vključuje tudi npravno, bi bilo koristno, ko bi pri iskanju tistega svojstvenega, specifičnega sestavnega dela zanj našli poseben naziv, ki bi označeval sveto minus njegov npravni moment ter minus njegov racionalni moment nasploh (Otto 1993, 13 – 14).*

¹² Eliade, M. (1969). *La Nostalgie des Origines*. Brez navedbe kraja in založbe, 120.

da bi lahko pojasnjevali tisto dogajanje, ki se imenuje religija, moramo imeti tisto prvo danost, iz katere je mogoče pojasnjevati. Iz nič ni mogoče ničesar pojasnjevati. Naravo je mogoče pojasnjevati le iz prvotno danih temeljnih naravnih sil in njihovih zakonov, katere je treba poiskati. Nesmiselno bi bilo, če bi jih hoteli še enkrat pojasnjevati. V svetu duha pa je tisto prvobitno, iz katerega se pojasnjuje, duh sam s svojimi zasnutki, silami in zakoni; tega duha moramo predpostavljati, ne moremo pa ga pojasniti. Iz česa je »napravljen« duh je neizrekljivo (Otto 1993, 156 – 157).

V osnovi temeljev katerekoli religije torej - kot sta nakazala Eliade in Otto - leži *sveto* oz. »duh, ki ga moramo predpostavljati, ne moremo pa ga pojasniti«. Sveto je univerzalno religijsko izkustvo oz. občutenje; »sveto živi v vseh religijah kot njihova najnotranjša lastnost, brez katere sploh ne bi bile religije« (Otto 1993, 14).

To, »da nekaj spoznamo in pripoznamo kot sveto, je v prvi vrsti neko posebno vrednotenje, ki na ta način obstaja samo v religioznem območju. Kmalu sicer seže tudi na druga področja, npr. na območje etike, vendar pa samo ne izvira iz drugega. Kot tako ima v sebi nek povsem specifičen moment, ki se odteguje racionalnemu« (Otto, 1993, 13). »Ker je ta kategorija (numinozno; op. avt. mag. dela) popolnoma *sui generis*, je tako kot nobene izvirne in temeljne danosti ne moremo definirati v strogem smislu, ampak jo lahko le *pojasnimo*« (prav tam, 15).

Aleksandar Menj je v orisovanju religioznega oz. svetega še nekoliko bolj specifičen. Poudarja, da je religiozna izkušnja v prvi vrsti dostopna preko čutenja, šele nato preko intelekta;

religiozna izkušnja se na splošno lahko opredeli kot doživljaj, ki je povezan z občutenjem realne prisotnosti nekega višjega načelo v našem življenju, ki usmerja in osmišlja naš obstoj. To občutenje je dosegljivo preko neposrednega »videnja«, ki je izpolnjeno z ravno takšno verodostojnostjo, kot je »videnje« lastnega Jaza. Takšna izkušnja se šele preko intelektualnega osmišljanja kristalizira v pojme in simbole. Plotin, znani antični filozof, je o tem povedal: »ko vidimo Boga, ga ne vidimo z razumom, ampak z nečim višjim od razuma« (Menj 2005, 9.)

Religija je, kot kaže, univerzalno človeški pojav, univerzalna pojavnost v različnih religijah pa je, t.i. sveto oz. numinozno. Sveto je izkušnja, je vedenje, pridobljeno mimo običajnih

čutnih zaznav, daje pa nam slutiti, da nad nami, med nami in v končni fazi tudi v nas obstaja nekaj, kar je neizrekljivo, nedoumljivo, bistveno. Ljudje, ki numinoznega niso občutili, vsekakor ne morejo trditi, da ne obstaja. Naša nezmožnost, da bi numinozno nedvoumno dokazali z (dosedanjimi) znanstvenimi metodami, vsekakor ne more nujno pomeniti, da ni še kako objektivno.

Biti – ali bolje – postati človek torej po vsej verjetnosti pomeni biti religiozen. Ta trditev ni nujno v nasprotju s trditvijo Jana Makaroviča, »da je ključno, osrednje vprašanje v življenju posameznika, naroda in celotnega človeštva vprašanje ustvarjalnosti«. Lahko da biti religiozen in ustvarjalen pomeni eno in isto, ker človek – če sledimo logiki izvajanj - svojo ustvarjalnost »črpa« iz svojega najglobjega bistva, katerega izvor pa je sveto?

Ne s temi besedami, toda v tem smislu, raziskujejo in razmišljajo nekateri novodobni nevrobiologi, psihologi, filozofi kognitivnega, fiziki kvantne mehanike idr.

5.1.1 Fiziološki vmesnik do svetega

Na začetku poglavja navedeno trditev Mircea Eliadea, da »je sveto element strukture zavesti«, je možno razviti še naprej oz. podkrepiti z ugotovitvami (materialistične) nevroznanosti. Podlago za takšno razmišljanje nudi ugotovitev, po kateri se zdi, da ima »sveto kot element v strukturi zavesti« *materialni podstat*. Kot kaže, v možganih ljudi obstaja predel – v senčnih režnjih -, ki je *neposredno odgovoren* za doživljanje svetega.

Že desetletja je znano, da ljudje, nagnjeni k epileptičnim napadom v senčnih režnjih možganov, poročajo o nadpovprečnem številu duhovnih doživetij. Profesor V.S. Ramachandran, direktor Centra za možgane in kognicijo kalifornijske univerze v San Diegu, že od začetka poklicne poti preučuje bolnike z epilepsijo. Bolniki mu vedno znova pripovedujejo podobne zgodbe o doživetjih med epileptičnim napadom, na primer »obstaja božanska svetloba, ki osvetljuje vse stvari«, »obstaja najvišja resnica, popolnoma zunaj dosega običajnega uma. Ta je (običajni um) preveč pogreznjen v vsakdanje skrbi in naglico, da bi opazil lepoto in veličastnost stvarstva« ali »doktor, naenkrat mi je postalo vse kristalno jasno. Nikakršnega dvoma ni več.« Bolnik, ki je doživel to kristalno jasnino, je poročal, da je »izkusil ekstazo, ob kateri je vse drugo zbledelo. Doživel sem jasnost,

spoznal sem božansko – brez kategorij, brez omejitev, čisto enost s Stvarnikom¹³» (Zohar in Marshall 2000, 92 – 93).

Toda, duhovna doživetja se ne dogajajo samo epileptikom;

leta 1997 je V. S. Ramachandran s sodelavci napravil naslednji korak pri razkrivanju povezave med povečano dejavnostjo senčnih režnjev in duhovnimi izkušnjami – tokrat pri »normalnih« ljudeh v običajnih okoliščinah. EEG elektrode so pritrdili na senca zdravih ljudi in bolnikov z epilepsijo. Sledilo je zanimivo odkritje. Kadar so normalni ljudje slišali posamezne besede z močnim verskim ali duhovnim nabojem ali kadar so se pogovarjali o takšnih temah, se je električna aktivnost njihovih senčnih režnjev povečala in dosegla približno raven električne aktivnosti v možganih epileptikov med epileptičnim napadom¹⁴. Raziskovalci so ugotovili: »v senčnih režnjih (popolnoma normalnih ljudi) morda obstaja poseben nevronske aparat, odgovoren za religijo. Versko prepričanje pri ljudeh je prav mogoče posledica delovanja določenih možganskih struktur« (prav tam, 93 - 94).

Omenjeni »nevrobiologi so predel senčnih režnjev, namenjen verskim ali duhovnim doživetjem, poimenovali »božji predel« oz. »božji modul«. Večina jih domneva, da se je ta »božji predel« v možganih razvil z določenim evolucijskim namenom, vendar v isti sapi dodajajo, da njegov obstoj še ne dokazuje nujno obstoja Boga ali tega, da se človeška bitja dejansko sporazumevajo z njim« (prav tam).

Avtorja v nadaljevanju zastavita smiselno vprašanje:

Kaj pa potem to dokazuje? Ali je »božji predel« zgolj nekakšna zvijača narave, ker bi človekova vera v Boga na določen način koristila naravi in družbi? Ali so ljudje skozi tisoče let razvijali obrede in simbole, pisali pesmi, posvečali svoja življenja, bojevali vojne in gradili katedrale le zaradi električne aktivnosti v določenih predelih možganov? Ali pa je resnica drugje – da je »božji predel« ključna sestavina naše širše inteligentnosti in je dejavnost senčnih režnjev le naloga, ki jo je narava dodelila možganom, s tem ko jim je omogočila, da imajo svojo vlogo pri našem globljem spoznavanju samih sebe in vesolja, ki nas obdaja (prav tam, 94 - 95)?

¹³ Ramachandran, V.S. in Blakeslee, S. (1994). *Phantoms in the Brain*. London, Fourth Estate, 175.

¹⁴ Ramachandran, V. S. idr. (1997). London, *Sunday Times* (2. november).

Kot poudarek izvajanjem o fiziološkem podstatu občutja svetega se zdi kot poklicana misel filozofa Demokrita: »Nobena stvar ne nastane brez osnove, vse nastane na osnovi nečesa ali zaradi neizogibnosti« (v Flego 2007).

5.1.2 Enotnost različnih religioznih tradicij

Eliade meni, da »je zgodovina človeškega duha globoko in nedeljivo *enotna*; zavest o tej eno(tno)sti duhovne zgodovine človeštva je nedavno odkritje, ki še vedno ni dovolj splošno sprejeto« (Eliade 1996, 11); Eliade je »vztrajal pri tem, da poleg fenomenov, ki so edinstveni za določen prostor in čas, obstajajo tudi smiselni sinhroni vzorci simbolizma« (Eliade 2004; v uvodu W. Doniger, xiii).

Precejšen del »enotnosti duhovne zgodovine človeštva« se nanaša na religije: »Mnogi od religioznih vzorcev, ki jih je odkril (Eliade; op. avt. mag. dela) in ki so prisotni po celotni zemeljski obli in skozi celotno zgodovino – razpon, ki ga nikoli nihče ni poznal bolje od njega – so navdihnili celotne generacije tako učenjakov kot ljubiteljev študija religije. Ti vzorci še vedno »držijo vodo«, čeprav se v zadnjem času pojavljajo podatki, do katerih Eliade ni imel dostopa« (prav tam, xii).

Huston Smith v delu *Svetovne religije* navaja tri trditve o svetu oz. o svetem, ki so skupne vsem religijam:

- a) »stvari so bolj povezane, kot se zdijo,
- b) bolje, kot se zdijo,
- c) in so bolj skrivnostne, kot se zdijo;

to je najvišji skupni imenovalec vseh tradicij modrosti« (Smith 1996, 235).

Trditev o bazični enotnosti duhovne zgodovine človeštva in tako tudi različnih religioznih tradicij – trditev, da različne religijske kozmologije pod navidezno nepremostljivimi (površinskimi) razlikami pravzaprav govorijo o »eni in isti stvari« -, je glede na običajno »stanje duha« na tem področju človeškega sicer drzna, toda to še ne pomeni, da je tudi neutemeljena.

Kot kaže, je na mestu ugotovitev, da smo ljudje, kar se tiče religije, dvojno »univerzalni«. Povedano do sedaj je možno strniti v naslednjo misel: ljudje smo religiozna bitja, vedno in

povsod smo bili religiozno naravnani oz. smo imeli potrebo po »širši razlagi« narave stvari in dogajanj. Tu smo si, kot kaže, močno podobni, če že ne kar enaki. Toda - še več - različne religijske tradicije ponujajo podobne, če že ne identične domneve o naravi sveta: izza snovnega materialnega sveta se nahaja skrivnostna prisotnost - sveto, numinozno -, ki na nedoumljiv način medsebojno povezuje vse stvari.

6 »Primitivna« religijska kozmologija

T.i. primitivni človek ni bil primitiven; »praljudje« niso bili tako zelo različni od sodobnega človeka; »vse kaže, da je človek starejši in njegova *psihomentalna dejavnost* bolj kompleksna, kot so mislili še pred nekaj desetletji« (Eliade 1996, 25); »prazgodovinski človek se je že obnašal kot bitje, obdarjeno z razumom in domišljijo. Kar zadeva nezavedne aktivnosti – sanje, fantazije, vizije, domišljijo itd. – obstajajo domneve, da so se od teh, na katere naletimo pri naših sodobnikih, razlikovale le po intenzivnosti in razponu. Vendar pa moramo pojma intenzivnost in razpon razumeti v njunem najkrepkejšem in najbolj dramatičnem smislu« (prav tam, 14). »Nič ne govori v prid tezi, da bi primitivni človek mislil, čutil ali zaznaval bistveno drugače kot mi. Njegova psiha deluje v osnovi enako – le njegove *predpostavke* so drugačne« (Jung 1994, 102).

»Če imamo praljudi za »dovršene ljudi«, iz tega sledi, da so morali imeti nekaj verovanj in da so morali opravljati neke obrede. Kajti izkustvo svetega je strukturni element zavesti. Z drugimi besedami: če sprašujemo o tem, ali so bili prazgodovinski ljudje »religiozni« ali »nereligiozni«, so zagovorniki »nereligioznosti« tisti, ki morajo dokazati svojo hipotezo« (Eliade 1996, 25).

Ob tem pa je Eliade previden glede značaja prazgodovinske religije: »Čeprav obstaja danes soglasje glede dejstva, da so praljudje že imeli »religijo«, je še vedno težko – če ne celo nemogoče – pokazati, kaj natanko je bila njena vsebina« (Eliade 1996, 14).

6.1 Jamsko slikarstvo ...

O kulturnem in tako tudi religioznem vsakdanu »arhaičnega človeka« nam v največji meri »poročajo« ohranjene slikarije na stenah mnogoterih jam in votlin;

najpomembnejši in najštevilčnejši figurativni dokumenti so bili dobljeni z raziskovanjem poslikanih jam. Te zakladnice paleolitske umetnosti so relativno precej razširjene, vse od Urala do Atlantika. Kar takoj zbode v oči, je »izjemna enotnost umetniške vsebine: vidni smisel slike ostaja nespremenjen med leti 30.000 in 9.000 in ostaja enak tako v Asturiji in

na Donu« (Leroi – Gourhan¹⁵). Ker so slikarije dovolj daleč od vhoda, se raziskovalci strinjajo, da je šlo pri jamah za nekakšna svetišča. Sicer pa so bile mnoge votline naseljena in težavni dostop do njih je poudarjal njihov numinozni značaj. Da bi prišli do poslikanih sten, je potrebno prehoditi stotine metrov. Medvede, levi in druge divje živali, ki so zasute s puščicami, ali glinene kipce, ki so jih našli v jami pri Montespanu in predstavljajo leve ter medvede, prerešetane z globokimi okroglimi luknjami, so razlagali kot dokaz za »magijo« lova. Hipoteza je sicer verjetna, vendar bi bilo možno nekatera teh del razlagati kot reaktualizacijo prvotnega lova (Eliade 1996, 21 - 22).

6.2 ... slikarstvo šamanov?

Toda,

enako slavna in nič manj protislovna je znamenita kompozicija, ki so jo odkrili v Lascauxu, v skrajno težko dostopni spodnji dvorani jame. Na njej lahko vidimo ranjenega bizona, ki namerja svoje roge proti človeku, ki je videti mrtev in leži na zemlji; njegovo orožje, nekakšna sulica s kavljem, je uprto v v trebuh živali; poleg ležečega (ki ima na obrazu kljun) je na palici ptič. Prizor so soglasno razlagali kot podobo »nesreče pri lovu«. Leta 1950 je Horst Kirchner¹⁶ predlagal, da bi v njem videli seanso šamano: ležeči človek naj ne bi bil mrtev, ampak v transu pred žrtvovanim bizonom, medtem ko njegova duša potuje po onostranstvu. Ptič na palici, motiv, značilen za sibirski šamanizem, naj bi predstavljal njegovega duha zaščitnika. Po Kirchnerju je potekala »seansa« tako, da se je šaman – v ekstazi – napotil pred bogove in jih zaprosil za blagoslov, za uspeh pri lovu. Isti avtor meni, da so skrivnostne »poveljevalne palice« paličice za boben. Če ta interpretacija drži, bi to pomenilo, da so paleolitski vrači bobne uporabljali na podoben način kot sibirski šamani (prav tam, 22).

Eliade zapiše, da so »Kirchnerjevemu tolmačenju oporekali in da se ne čuti dovolj poklicanega, da bi razsojal o tem«, svoje izvajanje pa nato nadaljuje,

¹⁵ Leroi – Gourhan (brez navedbe letnice). *Les religions de la prehistoire: paleolithique*. Brez navedbe kraja in založbe, 83.

¹⁶ Kirchner, H. (1950). *Ein archeologischer Betrag zur Urgeschichte des Schamanismus*. Brez navedbe kraja in založbe, 244, 279.

da vseeno kaže, da ni mogoče zanikati obstoja nekega tipa »šamanizma« v dobi paleolitika. Po eni strani šamanizem še dandanes obvladuje religiozno ideologijo lovcev in pastirjev. Po drugi strani pa je ekstatična izkušnja sama na sebi, kot izvorni fenomen, konstitutivna za samo človeškost; ne moremo si zamisliti obdobja, ko človek ne bi imel sanj ali budnih sanj in ne bi zapadal v »zanos«, v katerem bi izgubljal zavest, kar bi nato razlagal kot potovanje duše v onostranstvo. Z različnimi oblikami kulture in religije sta se spreminjala samo razlaga in vrednotenje ekstatične izkušnje (prav tam, 23).

»Vse kaže, da je mogoče ekstazo šamanističnega tipa potrditi že za paleolitik. To po eni strani implicira vero v »dušo«, ki je sposobna zapustiti telo in svobodno potovati po svetu, in po drugi prepričanje, da lahko duša na takšem potovanju sreča nekatera nadnaravna bitja in jih zaprosi za pomoč ali blagoslov« (prav tam, 26).

Šamanizem je bil torej zelo verjetno prisoten že v paleolitskih časih.

6.3 Magija

Šamanizem temelji na magičnosti, na magiji. Glede na šamansko kozmologijo je svet *magičen* (svet) kraj.

Magija je zelo intriganten koncept; »magija opisuje črna nadnaravna delovanja, ki imajo za cilj doseganje instrumentalnih koristi, kot so npr. denar ali ljubezen, kaznovanje sovražnika ali zaščita prijatelja« (Tanya Luhrmann, v Barfield 1997, 298). Toda magija ni samo »doseganje instrumentalnih koristi«. Je precej več; »zdi se, da magija temelji na vzročnih povezavah, ki bi jih racionalni opazovalec opisal kot *iracionalne*, tj., da omogoča vzročne povezave, ki jih v naravnem svetu ni mogoče dokazati« (prav tam). Magija je v bistvu poglobljen opis sveta.

Antropologi imajo z magijo precejšnje težave; »problem antropologije glede magije je, da antropologi poročajo o podobnih magijskih praksah za številne kulture, tudi za njim lastno, pri tem pa ne verjamejo, da takšna delovanja resnično delujejo« (Tanya Luhrmann, v Barfield 1997, 298). Med antropologi obstajata dva poglobljena pristopa k obravnavi magije; »prvi pristop trdi, da te prakse temeljijo na napačni teoriji o svetu, drugi pristop pa trdi, da praktiki

magije ne poskušajo doseči nekaterih neposrednih fizičnih učinkov, pač pa psihološke cilje« (prav tam).

Možna je seveda še tretja interpretacija magije; lahko da magijska delovanja resnično učinkujejo. Znanost je objektivna, kot je le lahko, toda to še ne pomeni samodejno (še nikoli ni), da je povedala že vse, kar se da povedati o naravi stvari, ravno tako pa ne pomeni samodejno, da so njene najosnovnejše predpostavke pravilne. V duhu t.i. objektivnosti je to vsekakor potrebno poudariti. Magija se »ne da«, verovanje vanjo je tudi v t.i. zahodnem svetu še vedno prisotno, kljub nekajstoletni prevladi znanstvene paradigme. To dejstvo je precej povedno; zdi se, da (tudi današnji) človek hrepeni po bolj celovitem pogledu na realnost, kot jo lahko ponudi znanost. Čuti, da ob zgolj znanstvenem opisu sveta nekaj (ključnega) manjka.

6.4 Šamanizem – religija ali (zgolj) magija?

Debata med antropologi in tudi neantropologi o tem, ali je šamanizem religija ali ne, je bila (in je še vedno) burna. »Prvi tabor« magije ni videl kot religije;

nemški antropolog Wilhelm Schmidt, ki je na religijo gledal skozi prizmo evolucije, je menil, da je šamanizem primitivna religija, ki se je (vsaj v »naprednih« civilizacijah) sčasoma razvil v naprednejšo monoteistično religijo. Podobno je James Frazer verjel, da je magija zgodnja in napačna oblika znanosti, ki jo je potrebno nadomestiti z naprednejšo »višjo« znanostjo. Socialna funkcionalista Emile Durkheim in Marcel Mauss sta magijo videla kot nemoralno in asocialno – v nasprotju z religijo, ki v družbi ustvarja kohezivnost in solidarnost. Menila sta, da je magija, ki jo prakticirajo šamani, privatni akt, ki je v glavnem namenjen zlobnim individualnim ciljem. Ob tem sta zanemarila zelo pomembno pozitivno vlogo šamanov, ki skupnostim, v katerih živijo, posredujejo dobro voljo in duhovno trdnost (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xx).

»Nasprotni tabor« je zagovarjal drugačen pogled, tudi zaradi upoštevanja »faktorja« etnocentrične projekcije;

takšni pogledi na magijo in religijo so pristranski, saj zrcalijo ozko judovsko - krščansko perspektivo. Ostali učenjaki, kot npr. Bronislaw Malinowski, Alfred Radcliffe – Brown in Evans Pritchard, ki so v zgodnjem 20. stoletju pisali o magiji, so jo prikazali v bolj pozitivni luči. Radcliffe – Brown je npr. v Afriki opazil, da je tamkajšnje čarovništvo uveljavljalo socialno sprejemljivo vedenje, iz česar je zaključil, da je cilj magije socialna

kontrola in vzdrževanje socialnih vrednot. Pritchard je poudaril, da je magija del religije, saj vključuje visoke kognitivne aspekte človeške misli. V zgodnejših študijah je bil šamanizem v slabšem smislu pogosto izenačen z magijo, toda ti antropologi 20. stoletja med magijo in religijo - tako v socialnem kot tudi v kognitivnem (psihološkem) smislu - niso videli skorajda nobene razlike. R.R. Marett je poenotil to stališče in zaključil, da je vsakršno razločevanje med religijo in magijo iluzija, ki korenini v etnocentrični projekciji in zgodovinskem popačenju (Versnel 1990¹⁷, v Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xx).

Med magijo in religijo torej zelo verjetno ni mogoče potegniti ostre ločnice. Se pa magija in religija do določene mere razlikujeta v »pristopu« do »skupnega predmeta zanimanja«, do svetega; »magija je v primerjavi z religijo, ki je splošna in kontemplativna, *partikularna*, *praktična* in *pragmatična*« (Korun 2001, 4).

Šamanizem je glede na to, da za paleolitik, ko je preko (pojava) kulture človek postal človek, niso znane nobene druge oblike religijske misli, precej možen kandidat za prvo ali celo prvobitno religijo; »nekateri raziskovalci menijo, da je starodavni šamanizem prvobitna oblika človeške religije oz. vsaj zgodnja oblika religije« (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xx). Še več, zdi se, da je njegova pojavnost *univerzalna*; »za nekatere je šamanizem osnova za vse svetovne religije, pri čemer »šamanizma ne razumejo samo kot kulturno specifično pojavnost, pač pa tudi - medkulturno, komparativno – kot *skorajda univerzalen fenomen*« (Furst 1994¹⁸, v Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xx)).

Kot torej kaže, je kot prvobitno religijo precej verjetno moč prepoznati šamanizem.

6.5 Mana

Kot osnovo za šamansko magijo je pa mogoče prepoznati *mano*; »univerzalen okvir in osnovo vseh religijskih in magijskih sistemov v »primitivnih« družbah naj bi predstavljal koncept tipa

¹⁷ Versnel, H.S. (1990). *Magic – Religion: Some Reflections on the Relationship*. Vir: *Numen* 38, št.. 2, 180.

¹⁸ Furst, P. T. (1994). Introduction: An Overview of Shamanism. Vir: *Ancient Traditions: Shamanism in Central Asia and the Americas*. Edited by Gary Seaman. Niwot, CO: University Press of Colorado, 4

mana« (Šterk 1998, 39); »mana je koncept, ki se a priori izmika vsaki opredelitvi; po sebi je jasno definirana kot *sila*« (Korun 2001, 13).

»Sistematični opis *mane*, ki še danes velja za temeljno referenco, je leta 1891 v svojem delu *The Melanesians: Studies of their Antropology and Foloklore* podal Codrington: »Mana je vsepacifiški univerzalni¹⁹ izraz za nadnaravno moč ali vpliv. Označuje vse učinke, ki so nad močjo ljudi in izven običajnih naravnih procesov; prisotna je v atmosferi življenja, pripeta na ljudi in stvari ter se kaže v rezultatih, ki so posledica le njenega delovanja« (Codrington 1891²⁰)» (Šterk 1998, 38). »Mana označuje vse magijsko oz. magijski korpus idej o nadnaravnem« (prav tam, 42); »svet magije stoji nad tem svetom, se pa od njega ne ločuje; kot da je utemeljen v neki četrti dimenziji prostora, katerega skrivnostni obstoj izraža pojem mana« (Mauss 1982²¹, prav tam).

Mano je glede na navedene »karakteristike« zelo verjetno moč razumeti kot zgolj drugače poimenovano *sveto* oz. *numinozno*.

Magija tako kot vsak religijski – ali bolje – vsak razlagalni sistem vrši dvojno funkcijo: kozmološko razlagalno in družbeno konstituirajočo. Po eni strani je na magijo možno pogledati kot na element vzpostavljanja (družbenega) reda;

nenazadnje bi lahko predpostavili, da so sistemi magije, religije (pa tudi znanosti) le različni diskurzi ter oblike vzpostavljanje reda. Vsak red je slab; a vsak red je boljši kot nered. Red kot strukturna integracija kontinuitete, predikabilnosti in vzajemne povezanosti relevantnih elementov je človeku in kulturi temeljna orientacija in osnova vsakega razumevanja, tolmačenja in prisvojitve sveta. Vsak od omenjenih sistemov po svojih najboljših močeh preprečuje dezintegracijo, anomijo in kaos (Šterk 1998, 37).

¹⁹ »Melanezijska mana je postala univerzalni naziv za vse sorodne koncepte nadnaravnih moči: orenda (pri Irokezih), *wakan* (pri indijancih Siouks), *manitou* (med Algonkini), *polunt* (pri Šošonih), *nanala* (pri Kwaikutlih), *sagana* (pri Haidih), *arungquiltha* (pri avstralskih domorodcih), *baraka* (pri staroselcih Maroka), *hasina* (na Madagaskarju), *sakti* (na Baliju) itn.« (Šterk 1998, 39). Dejstvo, da se podoben koncept pojavlja pri tako širokem spektru različnih ljudstev z »vseh štirih strani neba« je močno pomenljiv.

²⁰ Codrington, R. H. (1891). *The Melanesians: Studies of their Antropology and Foloklore*. Oxford, The Claredon Press.

²¹ Mauss, M. (1982). *Sociologija i antropologija*. Beograd; prosveta, Biblioteka XX vek, 207.

6.5.1 Naključje

Toda takšne interpretacije magije še ne pomenijo samo po sebi umevno, da je celotna vsebina magijskega kozmološkega sistema *samo* v funkciji vzpostavljanja reda in kot taka samo »predstava« za ljudi. Magija in mana sta preveč široka in navsezadnje skrivnostna pojava, da bi ju bilo upravičeno ali primerno zvesti zgolj na socialno funkcijo vzpostavljanja reda. Pripadniki »primitivnih« družb *se* zavedajo vzročnih razlogov za določena dogajanja (vsaj za tista, ki so za njih aktualna in na katera so posledično pozorni – tako kot pripadniki »modernih« družb), obenem pa je njihovo dojetje dopolnjeno s premiso o magični naravi sveta; »magija ne razlaga kavzalnosti, razloži *koincidence*, pojasni, ne zakaj se stvari dogajajo, ampak zakaj se dogajajo *tukaj* in ne tam, *zdaj* in ne prej ali pozneje« (Šterk 1998, 37).

To logiko

ponazarja ena najslavnejših antropoloških anekdot: v vasi sudanskih domačinov so bile vse kolibe naseljene s termiti in vsi so vedeli, da je le vprašanje časa, kdaj se bo zgodila nesreča. Ko se je to končno res zgodilo, je poglavar tistega gospodinjstva obtožil soseda, da je porušil kolibo s svojo magijo. Evans – Pritchard je iz tega izpeljal, da domačini stvari ne razlagajo racionalno (kot Evropejec je vedel, da so krivi termiti, na pa sosedova magija). Ko jih je na to opozoril, so mu dejali, da je to, kar govori, neumnost, da je popolnoma jasno, da so bili termiti. Ampak termiti so povsod, problem je, zakaj se je zrušila ravno ta koliba, ne pa npr. sosedova, in zakaj ravno takrat, ne pa morda pozneje (prav tam, op. 42).

Šterkova iz navedenega potegne smiselni sklep: »Magija ne substituirá naše »racionalne« argumentacije, temveč ji je *komplementarna*. Moderne družbe takega komplementarnega vidika argumentacije (uradno) ne priznavajo, čeprav vsi mi prakticiramo vrsto postopkov in ceremonij, ki so neracionalne, in pri tem računamo na boljši potek dogodkov « (prav tam). Nadaljuje, da »na problem sudanskih domačinov pač ne moremo odgovoriti drugače, kot da se sklicujemo na *naključje* ali usodo. Obe besedi pa vršita isto funkcijo kot magija. V tem kontekstu sta celo dva *sinonima* funkcije mana« (prav tam).

Eden izmed možnih pogledov na magijo je tudi sledeči: »Magija prvotno obravnava nenavadno, vse, kar ni urejeno v predstavi; konceptualno to zapopademo z *naključji*. Torej z

neredom, ki se poraja v občutku nenavadnega« (Korun 2001, 2). Kaj pa, če je omenjeni »nered« zgolj navidezni oz. se dogajanje zdi neurejeno samo nam, zahodnjakom, ker naše predpostavke, na podlagi katerih presojamo, ne dopuščajo drugačnega (v)pogleda? Če je mana oz. sveto objektivno dejstvo, če resnično emanira, bi to lahko po naravi stvari pomenilo, da je vidna realnost zgolj odsev nevidne, fundamentalne, kar bi nadalje lahko pomenilo, da je torej »občutek nenavadnega«, ki posledično nam, zahodnjakom, poraja doživljanje »nereda«, pravzaprav *red*.

Zdi se, da konceptualna shema arhaičnega človeka v primerjavi s shemo današnjega človeka ni siromašnejša, kot je splošno sprejeto mnenje. Nasprotno, na podlagi zgoraj navedenega je moč sklepati, da je (celo) širša oz. razširjena. Holistična. Predpostavka, da je človeštvo tokom zgodovine kljub (navidezno) veliki pridobitvi popolnoma ali vsaj v pretežni meri racionalno – objektivnega pogleda na svet pravzaprav nekaj (ključnega) izgubilo, je vsekakor vredna razmisleka.

Ob tem se poraja tudi naslednje vprašanje: ali sta magijski in znanstveni pogled na svet res tako različna, kot se zdita? Levi – Strauss v delu *Divja misel* argumentirano ugotavlja, da miselni svet arhaičnega človeka ni tako zelo različen od našega: »Namesto, da magijo in znanost postavljamo drugo drugemu nasproti, bi ju bilo torej boljše postavljati vzporedno, kakor dve modaliteti znanja, ki nista enaki glede na svoje teoretične in praktične rezultate, ampak glede na zvrsti mentalnih operacij, ki jih obe predpostavljata, saj se te ne razlikujejo toliko po naravi kot z ozirom na tipe fenomenov, na katere se nanašajo« (Levi – Strauss 2004, na zadnji platnici).

Antropoloških viri se z magijo ukvarjajo predvsem v smislu njene družbene funkcije oz. njenega mesta v družbeni strukturi; ob prebiranju o magiji se ni moč izogniti vtisu, da je v vsem napisanem implicitno prisotno videnje, da magija v bistvu ne deluje. Ali si tega vprašanja nihče od antropologov ni zastavil, ker so bili preokupirani z njeno umestitvijo v socialni okvir - pač v skladu z duhom časa - ali pa takšnih pogledov na problematiko niso imeli s čim podkrepiti? Magijska misel vsekakor ima svojo družbeno funkcijo oz. svoje mesto v organizaciji družbenega življenja, toda nekatera vedenja, ki jih v zadnjem času odkriva (tudi) pozitivistična znanost, dajejo slutiti, da prepričanja arhaičnega človeka niso zgolj »prazne marnje«.

Navedeno razumevanje naključja arhaičnega človeka kot usode (mane) v presenetljivo veliki meri spominja na koncept *sinhronicitete* C.G. Junga, pri čemer pa naključja »primitivna« misel ne razume kot neodvisnega od človekove volje oz. delovanja; magična delovanja, kot npr. zaklinjanje šamana za dež je moč razumeti kot aktivno povzročeno sinhronicitetno dogajanje; »že večkrat smo doživeli, da so vsebovale t.i. praznoverne ideje kanček resnice, vredne spoznanja. Prav lahko bi bilo, da izvoren magijski pomen besede želeti, ni zgolj želenje v smislu *hrepenenja*, ampak izraža tudi *magično učinkovanje*, podobno kot pradaavno verovanje v dejavnost molitve temelji na izkustvu sinhronicitetnih vzporednih pojavov« (Jung 1995, 279 - 280).

7 »Igra naključij«

*Čudeži se ne dogajajo v nasprotju z naravo,
temveč v nasprotju s tem, kar vemo o naravi.*

Sv. Avguštin (v Komat 2006)

7.1 O Jungu in njegovi misli na slovenskem

Po pregledu virov o C.G. Jungu je moč reči, da ga slovenski prostor (vsaj zaenkrat) ni sprejel odprtih rok. O Freudu se v nasprotju z njim veliko piše in razglablja. Zakaj je temu tako, je težko reči; navsezadnje tako Freudova kot tudi Jungova učenja niso ravno zgled objektivnosti oz. t.i. prave znanosti. Del odgovora se najbrž skriva v dejstvu, da se za Freuda zdi, da je precej manj mističen oz. da sploh ni mističen, medtem ko je mistika skorajda Jungovo »drugo ime«, da je Freud bolj »preverljiv« v svetu vsakdanjih izkušenj in doživljanj posameznika. Vprašanje, ki se postavlja v zvezi s tem je ali je Freud bolj razumljiv oz. dostopen *a priori* ali je bolj razumljiv preprosto zato, ker se o njem več piše in razmišlja, ker je bolj sprejet.

Zanimivo in obenem izzivalno je razmišljanje, da »dela nekega avtorja postanejo jasna šele takrat, ko odkrijemo njegova zamolčana izhodišča. »Psihoanaliza, ki so ji temelje postavili Freud, Jung in Adler, nikakor ne izvira iz stališč Pinela, Mesmerja in Charcota (iz zgodnje psihiatrije), temveč iz Kabale« (Lux 1982²², v Jurman 2004, 9), skrivnostnega nauka starih Hebrejcev, torej iz *mistike*. Tako izhodišče ni niti najmanj napačno, toda takratno občinstvo bi z znatno večjimi pomisleki sprejemalo njihova dela, če bi poznalo to izhodišče« (Jurman 2004, 9).

Takšno domnevno, toda ne neverjetno prikrivanje temeljev dotičnega vedenja je bilo potrebno zaradi kartezijanske paradigme uradne znanosti; Descartes je bil »prvi kritični in sistematični mislec novega veka. Za zanesljivo in gotovo izhodišče svojega filozofiranja si je izbral stavek »cogito ergo sum«« (Leksikon Cankarjeve založbe 1987, 181). »Mislim, torej sem«.

²² Lux (1982). *Kabala, tajna nauka drevnih hebreja*. Zagreb; Prosveta, 6, 63, 71.

»Občutim, torej sem« in / ali »sem, torej sem« princip je postal kriminaliziran. Descartes je »ločil« razum od občutenja in od čustev in / ali fiziko od metafizike; na tej delitvi je utemeljena znanost t.i. zahodnega sveta. »Naša socialna zgodovina je zaznamovana z razsvetljenstvom, katere posledica je *diskriminacija* sentimentov napram razumu« (Korun 2001, 2). Ali še bolj določno: »Descartes je tisto, kar ni bilo v skladu z njegovo metodo sklepanja / ugotavljanja pravih razlogov, izločil iz resnice in znanja. Kartezijanski tip mentalitete ne priznava izkustev posameznika, ki jih ni moč formulirati *vzročno*. Ni naključje, da je Descartes iz svojega modela resnice izključil zgodovino, mite in legende ter poezijo. V zgodovini, v mitih in legendah ter v poeziji posameznik ne tvori dogodkov samo kavzalno, pač pa tudi v obliki sinhronicitete« (Verene 2002, 474).

Musek ugotavlja, da

ljudje pogosto slutijo, da gre pri Jungovem pisanju za pomembne in globoke stvari, vendar imajo težave z njihovim razumevanjem in jih zato pogosto označujejo za spekulativne, mistične in celo za obskurne. Za boljše razumevanje temeljnih Jungovih koncepcij, ki ustvarjajo največ težav – predvsem koncepcij nezavednega, arhetipov in sinhroničnosti – ni potrebno ne vem kakšno razglabljanje in poglobljanje, ampak je potreben neke vrste miselni preskok, bolj rečeno premik v naših gledanjih na duševno in duhovno stvarnost (Musek 1997, 48).

7.2 Sinhroniciteta

Pod pojmom *naključje* si predstavljamo dva dogodka / dve dogajanja, ki se zgodita istočasno, glede teh dveh istočasnih dogajanj (sovpadanje, koincidenca) pa smo v veliki večini primerov implicitno prepričani, da ta dva dogodka med seboj nista povezana in da sta se zgodila neodvisno drug od drugega. Drugačno sporočilo besede²³ se nam pokaže, če si jo ogledamo podrobneje; naključje je nekaj, kar se zgodi *na – ključ*; dve stvari se zgodita istočasno, ker sta zaradi nečesa povezani med seboj, ker med njima obstaja sistemska oz. smiselna povezanost. Nemška beseda za naključje je *Zufall* oz. *Zu – fall*²⁴; »*Zu – fall* je tako kot *Ein – fall* (vpad, napad, domislek) izredno ilustrativen; gre za nekaj, kar se giblje k nečemu, kot da bi bilo od tega *privlečeno*« (Jung, 1995, 188).

²³ V jeziku so vkodirana tisočletja izkušenj.

²⁴ «Predlog *zu* pomeni proti, izraža smer, *Fall* pa primer, padeč itd. (Jung, 1995, op. prevajalca 2, 188).

O pojavu, ki ga je kasneje poimenoval *sinhroniciteta*, je Jung pričel razmišljati na podlagi izkušenj oz. poročanja pacientov, s katerimi je delal, na podlagi poročanja o takšnih izkušnjah s strani objektivnih ljudi (znanstveniki, filozofi itn.), na podlagi lastnih doživetij ter na podlagi proučevanja klasične kitajske filozofije (Jung 1995, 185): »Kot psihiater in psihoterapevt sem se z omenjenim fenomenom pogosto srečeval in se lahko prepričal, kako pomembni so za notranje izkustvo človeka; svoje izkušnje s sinhronicitetnimi pojavi sem zbiral iz desetletja v desetletje« (prav tam). Ugotavlja, »da gre pri tem večinoma za stvari, o katerih se na glas ne govori, da se ne bi izpostavljali nepremišljenemu posmehu. Vedno znova je bil začuden nad tem, koliko ljudi ima izkušnje te vrste in kako skrbno so skrivali to nepojasnljivost« (prav tam).

»Sinhroniciteto je označil kot načelo *akavzalnega oz. nevzročnega povezovanja*« (Jung 1995, 187, op. 1); pojem se nanaša na *smiselno* povezovanje oz. sovpadanje med seboj navidez nepovezanima *psihičnim stanjem, pojavom* na eni ter *sočasnim objektivnim pojavom, pojavi*, na drugi strani; »sinhroniciteta tako najprej pomeni istočasnost določenega psihičnega stanja z enim ali več zunanji dogodki, ki se pojavljajo kot smiselne paralele trenutno subjektivnemu stanju – včasih pa tudi obratno« (Jung, 1995, 297).

Po Jungovem mnenju »se sinhroniciteta v nasprotju z vzročnostjo, ki takorekoč neomejeno vlada podobi makrofizičnega sveta, dokazuje kot fenomen, ki se zdi večinoma povezan s psihičnimi pogoji, namreč s procesi v nezavednem. Povzame, da je fenomen sinhronicitete sestavljen iz dveh faktorjev:

a) nezavedna podoba prihaja do zavesti neposredno (z besedo) ali posredno (simbolizirano ali naznačeno) kot sanje, domislica ali slutnja

b) s tako vsebino sovpadе objektivno dejansko stanje« (Jung 1995, 213).

Nadaljuje, »da se lahko čudimo tako enemu kot drugemu. Kajti kako pride do nezavedne podobe in kako do koincidence« (prav tam)?

Sinhroniciteta pa je še precej bolj neverjeten pojav, kot se zdi na prvi pogled - sinhroniciteta ni fenomen, ki se dogaja samo v tem trenutnem času in prostoru; »sinhroniciteta vključuje to, da je dogodek ali okoliščina, ki realno obstaja ali bo obstajala v svetu – v prostoru in času - že prisotna v umu, ne da bi bilo to doumeto, razumljeno ali predvideno na osnovi kakšnega vzročnega principa« (Verene 2002, 462). Kot da prostora in časa pravzaprav ne bi bilo.

Jung²⁵ loči med tremi vrstami sinhronicitetnih fenomenov:

- a. sovpadanje določenega psihičnega stanja v opazovalcu z istočasnim, objektivnim, zunanjim – psihičnemu stanju ali vsebini - odgovarjajočim dogajanjem,
- b. sovpadanje psihičnega stanja z odgovarjajočim, bolj ali manj simultanim zunanjim dogodkom, ki se dogaja zunaj opazovalčevega perceptivnega polja, t.j. na oddaljenosti in ga je kot takega moč preveriti samo kasneje,
- c. sovpadanje psihičnega stanja z odgovarjajočim, še ne realno obstoječim, časovno oddaljenim, bodočim dogodkom, ki ga je ravno tako moč preveriti šele kasneje (Verene 2002, 462 – 464).

V sklopu sinhronicitetnih dogajanj pomembno mesto zavzemajo tudi emocije; »pri pojavljanju sinhronicitetnih fenomenov ne smemo zaobiti še enega pomembnega faktorja – emocij. Empirično je moč potrditi, da je pojavljanje raznih sinhronicitetnih fenomenov povezano z arhetipskimi dogajaji, kot so npr. krize, bolezni, pojav psihoze, in še posebej smrt. Poznano je, da posameznik v arhetipskih situacijah reagira močno afektivno, zaradi česar se upravičeno postavlja vprašanje ali emocije, če že ne drugega, ne »pomagajo« pri nastajanju sinhronicitetnih fenomenov (Jerotić 1990, 55).

»Jung je nagnjen k razmišljanju, da t.i. *prava magija*, ki jo »uporabljajo« oz. izvajajo npr. vrači v »primitivnih« plemenih, bazira na znanstveno še ne dokazani sposobnosti hotenega generiranja zelo močnih emocij, ki so idelana priprava za nastop sinhronicitetnih fenomenov« (prav tam)

Jung predlaga »dopolnitev klasične triade (prostor, čas in vzročnost) za razumevanja sveta s faktorjem sinhronicitete v tetrado, ki bi omogočala *celovito sodbo oz. celovit pogled* na stvarnost (Jung 1995, 274).«

²⁵ Jung (1952). *Synchronicity: An acausal connecting principle*. Collected Works 8. New York, Princeton University Press, odst. 984.

8 Paranormalni in / ali parapsihološki pojavi

Sinhroniciteta in ostali t.i. *paranormalni pojavi* so po vsej verjetnosti (tudi glede na empirično zbrane podatke) resnični ravno tako kot tisto, kar je očem vidno. Peruš npr. meni, »da je neznanstveno vnaprej odklanjati resničnost parapsiholoških pojavov. Za misticizem ni prav nobene znanstvene (niti fizikalne) prepreke ali neverjetnosti! Morebiti je nekoč ne bo niti za marsikatero parapsihološko vejo. Možno je, da so naše teorije in modeli še preveč delni« (Peruš 1995, 175).

Musek razmišlja,

da bi bilo gotovo nerazumno, če bi zanikali paranormalne pojave in njihovo smiselnostno sovpadanje. Nadaljuje, da se zdi, da je teorija sinhroničnosti za sedaj še bolj poskus klasifikacije določenih pojavov, ki sodijo v skupno kategorijo »smiselnostne sovpadnosti«, kakor pa razlaga, ki bi nudila nek pojasnjevalni mehanizem. Prava teorija, ki bi pojasnila samo sinhroničnost, se mora šele razviti. Se morda pojasnilo skriva v delovanju duhovnih, še posebno nezavednih struktur, ki presegajo individualno ločenost in morda celo ločevanje med telesnim in duhovnim – v arhetipih kolektivnega nezavednega? Gre za pojave, ki v okviru našega skupnega duhovnega prostora na nek način »sovpadejo«, ne da bi bili pri tem povezani z mehanskimi vezmi, pač pa z vezmi, ki izhajajo iz še ne povsem jasnih zakonitosti kolektivne duhovne stvarnosti (Musek 1997, 53).

Jung - tudi on – ponudi razlago za pojave, za katere ni *dosegljive* vzročne razlage, preko koncepta *mane*. Pojem *mane* si je »izposodil« pri »staroselcih«; razume ga v smislu, da »v zunanjem svetu obstaja nekakšna razprostranjena sila, ki ustvarja vse te učinke, ki se nam zdijo nenavadni. Vse, kar obstaja, deluje in vpliva, kajti sicer ne bi bilo resnično. Resnično je samo zaradi svoje inherentne energije. Bivanje je energetska polje« (Jung 1994, 115). Sklene, »da ima »primitivna« koncepcija *mane*, kakor lahko vidimo, naravo grobe *teorije o energiji*« (prav tam).

Nadaljuje, da

lahko do sem tej »primitivni« ideji sledimo brez težav. Težava nastane, ko skušamo slediti njenim implikacijam, ki postavljajo na glavo procese psihične projekcije. Ta implikacije so naslednje: ni moja domišljija ali moj strah tisto, kar iz vrača naredi čarovnika; narobe –

on je čarovnik in projecira name svoje magične moči. Duhovi niso moje duševne halucinacije, temveč se mi prikazujejo po svoji lastni volji. Čeprav so taki sklepi logično izpeljani iz ideje o mani, jih ne sprejmemo ravno radi in se raje pričnemo ozirati okrog za našo pomirjujočo teorijo psihične projekcije (Jung 1994, 115)?

Jung preko sinhronicitete ni odkril nekaj (povsem) novega, pravzaprav je preko lastnih ugotovitev samo »pobrisal prah« z dolgo časa »založene knjige«. Pri čemer je sinhroniciteta samo element v precej širši in globji »zgodbi«; veliko kultur, predvsem t.i. primitivnih, pozna oz. priznava drugačne koncepcije resničnosti od naše, znanstvene; »avstralski Aborigini npr. vedo oz. čutijo, da so planine, zvezde, mesec in sonce, drevesa in živali njihovi sorodniki – verjamejo, da je vse povezano z vsem« (Marshall 1978, v uvodu J.Wright, 6). »Poglavitni element njihovega kozmološkega sistema je t.i. *dreamtime* oz. sanjski čas« (Hume 2004, 237); »sanjanje, ki se izraža preko mitov, ceremonij in ciklov pesmi, izpričuje, da je kozmos²⁶ živ sistem. Cilj kozmosa kot celote je reprodukcija samega sebe kot živega sistema. Ta cilj dosega preko vsakega dela sistema, ki vzdržuje uravnotežen odnos z vsemi ostalimi deli. Ravnotežje se dosega zato, ker je vsak del zavesten ostalih delov ter ker se do njih vede čednostno (prav tam, 239).

Podobne trditve je najti v vseh kulturah, ki jih je moč označiti za *šamanistične*.

Zanimiv primer podobnega - v svojem bistvu - razmišljanja lako najdemo celo na našem »lastnem pragu«; Platon je bil prepričan v obstoj »sveta idej«; »resnični svet, *bit*, je za Platona in platoniste svet idej, pravih, večnih, negibnih, nespremenljivih, absolutnih pravzorov; tako je resničnost *transcendentna*, onstranska. Izkustveni svet je le *odsev*, kopija, senca onstranskega sveta idej. V izkustvenem človekovem svetu je vse minljivo, relativno« (Sruk 1980, 265).

Če so nekatera psihična stanja, kot predlaga Jung, res povezana z objektivnimi pojavi oz. če nekatera naključja niso zgolj samo to, potem je *fenomen sinhronicitete* po vsej verjetnosti zgolj vrh ledene gore »neobičajnega«. Znotraj te »gore« svoje mesto zasedajo tudi *šamanistične prakse*, t.i. simpatetična magija (lovska, plodnostna, uničevalna itd.), intuicija,

²⁶ Kozmos je nasprotje kaosa; »kozmos (gr. *kozmos* vesoljni red; sestav) svetovje, vesoljstvo, pri starih Grkih notranje urejen vesoljni sistem kot nasprotje neurejenega kaosa (Verbinc 1987, 385)«.

telepatija, telekineza, gledanje na daljavo, bioenergetsko zdravljenje, zdravljenje na daljavo, napovedovanje prihodnosti, vplivanje na vreme, vizije itd. – z eno besedo vsi t.i. *parapsihološki* ali *paranormalni* pojavi.

Možni mediator za udejanjanje sinhronicitete ter tako po vsej verjetnosti za vse paranormalne pojave in / ali za razlago transkulturnega prepričanju o tem, da izza materialnega videza stvarstva obstaja (še) *nekaj (ključnega)* (sveto, numinozno, mana), bi bilo zaradi svojih delovanskih značilnosti lahko t.i. kvantno polje oz. »polje ničte točke«. Kvantno polje bi čisto lahko bilo samo drugačno poimenovanje za koncept mane, »nekakšne razprostranjene sile v zunanjem svetu«.

Doživljajski svet nas ljudi je bogat, prepoln čudes. Smo čarobna bitja, v svojih globinah nedoumljivi samim sebi. Bivamo v čudovito skrivnostnem svetu. Zavedamo se samih sebe in zavedamo se sveta okoli nas. Oživljajo nas čustva in občutja. Glava presoja in razlaga, toda brez telesa ne bi imela o čem razmišljati - nenazadnje glava stoji na telesu in ne obratno. Ljudje zahodnega sveta v veliki meri živimo v *raciu* – živimo v svetu, kjer so intelektualne *racije* prej pravilo kot izjema. Doživetja, fenomene itn., ki se ne skladajo z našimi – *kulturno* posredovanimi - kognitivnimi predstavami o ustroju sveta in o tistem, kar se nam dogaja, prestrežemo in ignoriramo oz. jim napovemo vojno; toda – »občutki ne varajo, občutki so taki, kot so. Problem ni v njih, ampak v človekovem predstavnem sistemu« (Bošnjak – Orešnik 1995, 105); ali z besedami Locka: »nihil est in intellectu, quod non antea fuerit in sensu; vse je najprej v čutih, šele nato v razumu« (v Novak 2004 str. 142).

Sinhroniciteta je glede na trenutno prevladujočo pozitivistično (znanstveno) paradigmo izjemno močan koncept, saj njene aplikacije namigujejo oz. dajejo slutiti ali celo vedeti, da imata človeška zavest in (predvsem) njegovo nezavedno še kako opazen vpliv na objektivno resničnost. To pa zelo verjetno konsekventno (res) pomeni, da kozmos ni (samo) mehanicistični »urni mehanizem«, ampak da je v svojem bistvu pravzaprav še kako odziven, kar bi bilo – z malce drznosti - moč opisati tudi z besedo živ. Če to izvajanje drži, pomeni to poleg rahljanja samih temeljev (dosedanje) znanstvene misli tudi – ali predvsem – to, da imajo človekove misli, namere in dejanja precej večjo in predvsem vplivnejšo težo, kot jim jo pripisujemo sedaj.

9 Šamanizem, podrobnejši prikaz

Šamanizem je v smislu proučevanja interdisciplinarni fenomen; »definicij o tem, kaj je in kaj ni šamanizem, je veliko, razlikovanja znotraj njih pa so povečini malenkostna. Glede na številne vire pa je moč ugotoviti, da se proučevanje šamanizma pojavlja v širokem razponu med *magijskimi praksami, religijo* in konec koncev tudi *znanostjo*« (Suša 2002, 45).

Termin šaman oz. šamanizem je bil na zahodu prvič uporabljen koncem 17. stoletja;

izvor besede je bil predmet razprave filologov in etnolingvistov; zdi se, da je trenutni konsenz, da je beseda po izvoru tunguška, čeprav je njen etimološki izvor še vedno predmet razprave. Kakršenkoli že je njen izvor, je jasno, da ne obstaja ena sama beseda, ki bi označevala vse različne magijsko – religijske aktivnosti, ki so jih zahodnjaki poimenovali šamanizem. Razumno je zaključiti, da je bil šamanizem ustvarjen in razvit na zahodu kot hevristični termin, ki raziskovalcem pomaga pri identifikaciji fenomenov, ki so preko zapletene mreže podobnosti in skupnih značilnosti povezani med seboj (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xxi).

Eden izmed bolj verjetnih pomenov besede šaman je glede na to, s čim se šamani ukvarjajo, »oznaka za tistega, ki »vidi« ali »ve«« (Suša 2002, 46).

Eliade je šamanizem definiriral kot »arhaično tehniko za dosego ekstaze (Eliade 2004)«, toda za marsikoga je ta definicija preozka;

mnogi avtorji niso sprejeli Eliadeove definicije šamanizma kot »arhaične tehnike za doseganje ekstaze« nekritično. Nekaterim se je zdela preveč poenostavljena in restriktivna; Lewis²⁷ in ostali so poudarili, da njegova »ekstaza« npr. ne vključuje širšega posesivnega transa in obvladovanja duhov. Že v zgodnjem delu o šamanizmu v Tunguziji je Sergei Shirokogoroff²⁸ poudaril, da je šaman gospodar duhov, ki preko različnih posebnih metod nadzoruje skupino duhov; duhovi se med seboj razlikujejo glede interesov in moči. Hultkrantz meni, da sta najpomembnejši komponenti šamanizma zmožnosti šamana, da a)

²⁷ Lewis, I. (1984). What is a Shaman? Vir: *Shamanism in Eurasia*. Mihaly Hoppal (ed.). Gottingen, Edition Herodot, 3-11.

²⁸ Shirokogoroff, S. (1935). *Psychomental Complex of the Tungus*. London, K. Paul, Trench, Trubner, brez navedbe strain.

vzpostavi stik z nadnaravnim svetom in b) delovanje v korist skupnosti preko izjemnih ekstatičnih izkušenj, ki jih dosežejo s pomočjo duhov pomočnikov (Backman in Hultkrantz²⁹). Hultkrantz tako ekstazo obravnava kot zgolj enega izmed elementov kompleksnega vedenja šamanov; Eliadeovo definicijo je razširil s poudarkom o duhovnih svetovih, s katerimi je šaman močno povezan (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xxii).

Joan Townsend³⁰ je na podlagi dela različnih avtorjev šamanizem definirala kot: »Šaman neposredno komunicira z duhovi, nadzoruje duhove in spremenjena stanja zavesti ter izvaja potovanja v duhovni svet. Duhovom lahko dovoli, da vstopijo v njegovo telo in govorijo preko njega. Duhove lahko pozove, da so prisotni na slovesnosti. Ponavadi se spominja vsaj dela potovanja duše in je običajno zdravilec« (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xxii). Nambo Walterjeva in Neumann Fridmanova šamanizem opišeta z naslednjo »združeno« definicijo: »Na najbolj osnovni ravni je moč šamanizem definirati kot religiozno verjetje, v katerem je šaman strokovnjak v znanju. Šaman je poznavalec duhovnega sveta in človeške duše; preko ekstaze oz. transa - z namenom pomagati skupnosti - stopa v stik z duhovnim svetom« (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xi).

Sledeči opisi šamanizma so bolj določni, kar se tiče specifičnosti aktivnosti šamanov: »Šamanizem je sistem verovanj s številnimi sestavinami. Vključuje zdravilske tehnike, obvladovanje živali, obrede, s katerimi želijo vplivati na podnebne razmere, prerokbe, iskanje videnj, magične prakse, izventelesa potovanja in druge dejavnosti. Vsaka dejavnost ima svoje lastne obrede, simbole in mite« (Clottes in Lewis – Williams 2003, 120). »Šamani znajo razlagati prihodnost. Voljo bogov razberejo iz naključnih, se pravi prav njim »namenjenih« razpok v kamnih, šelestenja listja v vetru, iz ptičjega leta ali žuborenja gozdnih potokov³¹ V transu vidijo kraje, kjer bodo lovci našli divjad, sposobni pa so tudi ozdraviti bolne in začarati zdrave« (Fiebag idr. 2004, 173).

²⁹ Backman, L. and Hultkrantz, A. (1978). *Studies in Lapp Shamanism*. Stockholm Studies in Comparative religion 16. Stockholm, Almqvist and Wiksell, 11.

³⁰ Townsend, J. B. (2001). Modern and Non – Traditionaland Invented Shamanism. Vir: *Shamanhood: Symbolism and Epic*. Edited by Juha Pentikainen. Budapest, Akademiai Kiado, 257 – 264

³¹ Znamenja; razlika je, ali veruješ v nekaj nadčutnega ali pa to doživljaš, ali imaš o svetem neko idejo ali pa se ga zavedaš in ga zaznavaš kot nekaj, kar je dejavno, kar uravnava potek stvari, kar se pojavlja v delovanju. Temeljno prepričanje vseh religij in religije kot take je, da je možno tudi slednje, da torej o njem ne pričajo

Suša je abstrahirala bazično značilnost različnih oblik šamanizma na naslednji način: »glavna in vsem oblikam šamanizma skupna sestavina je torej operiranje in poseganje na nivo spiritualne sfere, torej na nivo *metafizike*« (Suša 2002, 47).

9.1 Stanja spremenjene zavesti

Po mnenju Clottes in Lewis – Williamsa

sega izročilo zamaknjenih stanj, ki so značilna za šamanske prakse in ki »prinašajo« razodetja in videnja (takšna razodetja in videnja v zamaknjenem stanju so sestavni del tudi judovsko – krščanskega izročila od stare zaveze naprej) globoko v prazgodovino, v čas prvih modernih ljudi (Homo sapiens). V vseh časih in na vseh koncih so ljudje poznali ekstatično in frenetično stanje spremenjene zavesti in halucinacije. Zmožnost hotenega ali nehotenega prehoda iz enega stanja zavesti v drugo je univerzalni del človeškega živčnega sistema. Vse kulture z mlajšim paleolitikom vred so se tako ali drugače srečevale z vprašanjem različnih stanj zavesti. V samem osrčju šamanizma, gledano z nevropsihološkega zornega kota, je povsod po svetu uporaba in izraba stanju spremenjene zavesti in njihovo obvladovanje. Stanja spremenjene zavesti so povezana, saj prehajajo iz ene oblike v drugo, zaradi česar jih je težko opredeliti. Kljub temu je moč reči, da so del nepretrgane celote (ali kontinuuma). Na enem koncu je tisto, kar bi lahko poimenovali – grobo rečeno – »budna zavest«, na sredini kontinuuma se nahajajo sanje, na drugem koncu je globoki trans ((Clottes in Lewis – Williamsa 2003, 11- 12).

V nadaljevanju Clottes in Lewis – Williamsa pojasnita, »da človek, ki pada v čedalje globlji trans, t.j. v halucinantno stanje na koncu kontinuuma, prehaja preko različnih stopenj transa – laboratorijske nevropsihološke raziskave so dokazale, da je moč razločiti *tri*; *le* – te se včasih lahko prekrivajo. Za vsako stopnjo so značilna določena doživetja (*le* – ta zadevajo vse čute), katerih pojavnost je glede na opravljene etnološke, antropološke in tudi nevrofiziološke raziskave univerzalna« (prav tam, 14 - 17).

samo notranji glas, religiozna zavest, tihi šepet duha v srcu, slutnja in hrepenenje, ampak, da ga je mogoče srečati v posebnih pripetljajih, okoliščinah, osebah, v dejanjih samorazodevanja, da torej poleg notranjega razodetja iz duha obstaja tudi zunanje razodetje božjega. Take demonstracije, takšno pojavljanje svetega v zaznavnem samorazodevanju, imenuje religiozna govorica "znamenje" (Otto 1993, 189).

Na prvi, najblažji stopnji transa ljudje »vidijo« geometrijske like, kot so pike, cikcakaste linije, mreže, nize vzporednih črt ali verižnih krivulj in vijugaste črte. Oblike so živih barv, migetajo, se premikajo, se večajo, se krčijo in se prelivajo med seboj. Na drugi stopnji poskušajo ljudje razumsko razložiti svoje geometrijske zaznave. V svoji utvari jih spremenijo v predmete, nabite z religioznim ali čustvenim pomenom, včasih s stanjem svojega duha. Na tretji stopnji pridejo ljudje po spuščajočem se vrtincu ali predoru. Čutijo, da jih privlači in na koncu vidijo močno svetlobo. Na robovih je mrežasta tvorba, ki je izšla iz geometrijskih oblik prve stopnje. Na mreži prvič zagledajo prave halucinacije ljudi, živali in drugega. Ko pridejo na koncu predora znova ven, se znajdejo v nenavadnem svetu transa: pošasti, ljudje in okolje so zelo resnični. Geometrijske podobe so še zmerom prisotne, vendar povsem na obrobju. Na tej stopnji se jim zdi, da lahko letijo in se spremenijo v ptico ali kako drugo žival (prav tam, 14 - 16).

Ob branju knjige *Šamani iz pazgodovine; Trans in magija v okrašenih jamah* se ni moč izogniti vtisu, da Clottes in Lewis – Williams menita, da so videnja v stanjih spremenjene zavesti samo halucinacije oz. zgolj prividi. Vseprisotni, toda vseeno zgolj prividi. Šamanizem v prvi vrsti obravnavata kot pojav, katerega primarni namen je organizacija človeške (plemenske) družbe, tudi v smislu družbene stratifikacije. Da je šamanizem (tudi) v funkciji organizacije človeške družbe, je nesporno, toda to še ne pomeni nujno, da je zgolj izmislek »nevrolške strukture možganov«.

Michael Harner, profesor antropologije in šaman, na podlagi dolgoletnega prakticiranja šamanizma nasprotno trdi, da doživljanja šamana v spremenjenih stanjih zavesti niso samo prividi; Harner govori oz. razločuje med običajnim in šamanskim stanjem zavesti.

V šamanski praksi se posameznik giblje med običajnim stanjem zavesti in šamanskim stanjem zavesti. Posameznik, ki se nahaja v običajnem stanju zavesti tisto, kar doživlja v šamanskem stanju zavesti lahko opiše z izrazom domišljija. In obratno, posameznik v šamanskem stanju zavesti lahko kot iluzijo doživlja izkušnje v običajnem stanju zavesti. Gledano z vidika stanja zavesti, v katerem se nahajata, imata prav obadva. »Šaman je zmožen med različnima stanjema zavesti prehajati po želji. Lahko vstopi v običajno stanje zavesti nešamana in se z njim iskreno strinja o naravi realnosti iz te perspektive. Nato se šamana vrne v šamansko stanje zavesti in pridobi neposredno potrditev za tisto, kar so o svojih izkušnjah v tem stanju zavesti poročali drugi (Harner 1990, xix).

Adepti šamanizma za opis dogajanja v stanjih spremenjene zavesti ne uporabljajo izraza halucinacije; »v šamanskem stanju zavesti posameznik »vidi« šamanistično. To lahko poimenujemo »vizualizacija«, »imaginacija«, ali, kot pravijo avstralski staroselci, uporaba »močnega očesa«³². Čeprav do takšnega videnja prihaja v spremenjenem stanju zavesti, je empirično nekorektno, če takšne vizije odpravimo kot halucinacije. Brez neposredne izkušnje je takšna obravnava tega fenomena samo odraz predsodkov« (Harner 1990, 50).

Harner sklene: »Četudi bi dokazali, da so vse šamanistične izkušnje v šamanskem stanju zavesti zgolj »v njegovi glavi«, zaradi tega ta realnost zanj ne bi bila nič manj resnična. Na podlagi tega zaključka je moč reči, da šamanove izkušnje in dejanja vsekakor niso nekaj popolnoma nemogočega« (Harner 1990, xxi).

9.1.1 Elektroencefalogram (EEG) spremenjenih stanj zavesti³³

Obstaja več različnih tehnik za doseganje stanj spremenjene zavesti. Najbolj bazična je bobnanje; »osnovni orodji za vstop v šamansko stanje zavesti sta boben in ropotulja. Šaman boben in ropotuljo običajno uporablja samo za priklic in vzdrževanje šamanskega stanja zavesti; na ta način njegov nezavedni um uporabo teh dveh pripomočkov povezuje samo z resnim šamanskim delom« (Harner 1990, 50). Bobnanje vpliva na človeški nevrološki sistem: »bobnanje povzroči spremembe v centralnem živčnem sistemu. Ritmična stimulacija vpliva na električno aktivnost v »mnogih senzornih in motornih območjih možganov, ki se ob

³² Elkin, A.P. (1945). *Aboriginal Men of High Degree*. The John Murtagh Macrossan Memorial Lectures for 1944, University of Queensland. Sydney, Australian Publishing, brez navedbe strain.

³³ *Električno aktivnost možganov izmerimo z napravo EEG, prikaže pa nam valovanja različnih oblik in frekvenc, ki jih delimo na beta, alfa, theta in delta valove. Ko smo budni, premišljujemo in se koncentriramo, je običajen ritem naših možganov na beta frekvenci (od 14 do 26 Hz). Ko se umirimo, se možganski valovi upočasnijo na nižjo frekvenco (od 8 do 13 Hz), ki jo imenujemo alfa. Dihanje se upočasni, zmanjšata se srčni urtip in raven laktata v krvi, ki je povezan s stanjem tesnobe. Poznamo še theta stanje na valovih od 4 do 7 HZ (stanje še globje sproščenosti ali blagega sna, daje pa občutek breztelesnosti) in delta stanje na valovih 0.5 do 3 Hz, ko spimo (Dreu 2007, 13).*

V knjigi *Duhovna inteligenca* sta predstavljeni še dve možganski valovanji: «Gama valovi (pribl. 40 Hz) - zavedajoči se možgani, v budnem stanju ali nočnih sanjah - in valovi, ki zaenkrat še niso bili poimenovani (nedavno odkriti v hipokampusu; pribl. 200 Hz)» (Zohar in Marshall 2000, 75).

stimulaciji njihovih povezav s senzornimi območji običajno ne vzburijo³⁴»» (prav tam, 51 – 52).

Raziskave so pokazale, da »v začetni fazi bobnanja prevladujejo frekvence, ki se gibljejo v razponu *theta* možganskega valovanja« (prav tam, 52); »theta raven je raven šamanske zavesti in dostopa do globljih plasti nezavednega ter »povezanosti z vsem«» (Meadows 2003, 76). Fieberg z soavtorji glede možganskih valovanj v povezavi s šamanskimi stanji zavesti podaja še nekoliko dopolnjeno razlago; »vzrok za posebne izkušnje, ki jih šamani doživijo med zamaknjenostjo, se, kot kažejo najnovejše raziskave, skriva v kombinaciji nizkofrekvenčnih *theta* valov in *gama* valov z zelo visoko frekvenco« (Fieberg idr. 2004, 170).

Če se strinjamo, da je svet, kot nam je razviden v običajnem stanju budnosti, t.j. v *beta* stanju možganskega valovanja, še kako resničen, smo – po logično smiselnostnem razmisleku – vsekakor dolžni dopustiti možnost, da se tudi v določenih drugih stanjih možganskega valovanja dogaja nekaj realnega oz. da je možno, da je *theta* stanje v kombinaciji z *gama* stanjem ključ do nekega drugega – tudi realnega - sveta. Če bi bilo za naše običajno budno stanje značilno *theta* oz. *gama* valovanje, bi po vsej verjetnosti kot »nerealnega« označili svet, do katerega bi pristopali v stanju *beta* možganskega valovanja.

9.2 Osebnost šamanov

Šamani so bili pogosto označevani za vsaj neuravnovešene, če že ne mentalno motene, nevrotične ali celo psihotične posameznike; »v veliki meri je k temu botrovalo njihovo vedenje med transom. Stigmatizacijo šamanov kot mentalno bolnih oseb so ustvarili zahodni raziskovalci na podlagi zahodnih kulturnih meril glede norosti in duševnega zdravja. V lastnih kulturnih okoljih šamani vršijo pozitivno vlogo religiozних specialistov in zdraviteljev brez tovrstne negativne stigme« (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xiii).

Kot kaže, je osebnostno stanje šamanov pravzaprav diametralno nasprotno. Urednici enciklopedije o šamanizmu takšne ocene osebnostnega stanja šamanov podkrepita z navedbami rezultatov opravljenih psiholoških testiranj;

³⁴ Neher, A. (1962). *A Psychological Explanation of the Unusual Behavior in Ceremonies Involving Drums*. *Human Biology* 34 (2), 151 – 160.

psihologi z zahoda so z namenom preverjanja domnevne abnormalnosti šamanov izvršili različne študije. Stanley Krippner³⁵ je zbral nekaj primerov takšnih testiranj. Npr., z Rorschachovim testom pack črnila so testirali dvanajst šamanov iz plemena Apačev, dvainpetdeset nešamanov in sedem posameznikov, ki so se za šamane poimenovali sami (Boyer idr.³⁶). Rezultati so pokazali, da so bili šamani manj histerični in bolj zdravi kot običajni ljudje. Testiranje pri šamanih ni pokazalo nobene sledi nevrotične ali psihotične osebnostne strukture. Podobno je raziskava psihiatričnih motenj med burmanskimi begunci v Nepalu, ki je vključevala tudi dvainštirideset šamanov in je bila izvedena preko strukturiranih diagnostičnih intervjujev pokazala, da je med populacijo šamanov najti manj generalnih anksioznih motenj (Van Ommeren idr.³⁷). Te raziskave so pokazale, da šamani niso mentalno moteni ali psihotični, pač pa, da so visoko imaginativni in talentirani posamezniki, ki se bolje od povprečja zavedajo okolja, ki so zmožni boljše koncentracije in imajo večjo kontrolo nad mentalno imaginacijo. Podobno je Morris Berman³⁸ opisal zmožnost šamanov, da padejo v trans, kot zmožnost za doseganje »višje zavesti«. To stanje zavesti uporabljajo, ko zdravijo (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xi.)

9.3 Šamanska kozmologija

Šamanski opis sveta ne vsebuje samo vidnega, snovnega sveta; svet je večdelni in ti deli (plasti) so med seboj povezani;

po vsem svetu je šamanski kozmos na splošno razdeljen na ravni. V najenostavnejši obliki ima tri ravni; vsakdanje življenje, (z)gornji svet in spodnji svet. V svetu zgoraj in spodaj živijo posebni, med seboj različni duhovi in živalski duhovi. To sicer ne pomeni, da so svetovi skriti drug pred drugim in ali da šamanske družbe razločujejo med realnim in

³⁵ Krippner, S. (2002). *Conflicting Perspectives on Shamans and Shamanism: Points and Counterpoints*. Vir: *American Psychologist* (november), 962 – 977.

³⁶ Boyer, L.B., Klopfer, F.B., Brawer in Kawai, H. (1964). *Comparisons of the Shamans and Pseudoshamans of the Apaches of the Mescalero India Reservation: A Rorschach Study*. Vir: *Journal of Projective Techniques* 28, 173 – 180.

³⁷ Van Ommeren, M. idr. (2002). *Psychological Profile ob Bhutanese Shamans*. Predstavljeno na letni konferenci Društva za antropologijo zavesti (Society for the Anthropology of Consciousness), Tuscon, Arizona.

³⁸ Berman, M. (2000). *Wandering God: A Study in Nomadic Spirituality*. Albany, State University of new York Press, 30.

nadnaravnim enako ostro kot zahodnjaki, vsekakor pa drži, da so svetovi v šamanskem kozmosu ločeni med seboj in da ima vsak svojo posebno topografijo. Obenem pa so tudi povezani: duhovno je tako imanentno kakor hkrati daleč v prostoru. Enako kot pri marsikaterem srednjeveškem mistiku tudi v šamanizmu ni razločka med teologijo in kozmologijo; raziskovanje kozmosa je obenem raziskovanje duhovnih svetov. Šamani opravljajo svoje naloge v okviru tako razdeljenega kozmosa. Svetova zgoraj ali spodaj obiskujejo kot posredniki (Clottes in Lewis – Williams 2003, 26 – 27).

Nazoren šamanski opis sveta je opis preko simbolike drevesa;

v starodavnih časih je bilo drevo simbol povezave med fizičnim in časovnim ter duhovnim in večnim. Kozmično drevo je vsebovalo različne ravni eksistence in zavedanja, t.i. svetove. Te ravni so vključevale različne sfere realnosti. Navedene ravni je moč povezati z različnimi aspekti človeškega uma: z zavestjo v budnem stanju, s prizavestnim in nezavednim ter z višjim stanjem zavesti, ki ga lahko poimenujemo tudi nadzavest. Ob tem, da je um z namenom razumevanja njegove funkcije potrebno razdeliti na ta način, je pomembno, da ne spregledamo dejstva, da je um totaliteta. Kozmično drevo metaforično prikazuje to totaliteto. Manifestni materialni svet budne zavesti se je nahajal v sredini, predstavljalo ga je debl drevesa. Nad deblom se je nahajalo višje stanje zavesti, predstavljale so ga veje, ki se dvigujejo k nebu. Pod deblom se je nahajalo spodnje področje prizavestnih in nezavednih aktivnosti, ki so jih predstavljale korenine in zemlja okoli njih. Drevo je obsegalo tako horizontalno kot tudi vertikalno ravnino, bilo je multidimenzionalno (Meadows 2003, 26 - 27).

Ali še nekoliko bolj razdelano;

šamani severnih tradicij in tudi nekaterih drugih kultur kozmos razumejo kot razdeljen na štiri osnovne ravni. Področje fizičnega, ki ga dobro poznamo, lahko poimenujejo »srednja« raven. To je področje materialnega in okoljskega prostora ter fizične pojavnosti. »Pod površjem« tega »sveta« se nahaja področje nezavednih aktivnosti, ki ga včasih poimenujejo tudi »nižji svet«. To je področje nezavedne dinamike, lahko ga poimenujemo tudi »prostor vzročne kavzalnosti«. Od tu se energija naše notranje dinamike prebija v manifestacijo v »svetu« fizične pojavnosti. Tu lahko dosežemo svoje opolnomočenje. Nižji svet meji na področje nazavednih aktivnosti, ki ga včasih poimenujejo tudi »spodnji svet« ali »prostor potenciala«. Nad srednjim svetom se nahaja področje višje zavesti, ki ga šamani imenujejo

»zgornji svet«. To je »prostor navdiha«, področje kreativnosti in velike lepote ter plemenitih idej (Meadows 2003, 79 - 80).

Šamanska kozmologija je bogata in razdelana ter – sodeč po ugotovitvah raziskovalcev človeškega duha v našem času – vedno bolj smiselna in predvsem izkustveno podprta. Kot kaže (vsaj površinska) primerjava, so npr. Freud³⁹, Jung in ostali prišli in prihajajo do podobnih zaključkov o ustroju le - tega kot njegovi prvotni razlagalci. Pri čemer je po vsej verjetnosti na mestu sklep, da do določenih odkritij še nismo prišli - ali pa jih še ne zmoremo sprejeti. Premikamo se v podobni, če že ne isti spoznavni smeri, kot so se in se šamani.

Opisano šamansko kozmologijo je (torej) možno »brati« na dva načina: kot opis ravni / plasti (ne samo materialnega) kozmosa in (obenem) kot opis ravni človeškega uma; v tem primeru je smiselno predpostaviti, da različne ravni uma omogočajo dostop do različnih ravni kozmosa. Če je kozmos res strukturiran tako, kot trdi šamanizem in če je človeški um res strukturiran tako, kot trdita šamansko izročilo in od konca 19. stoletja dalje (v določeni meri) tudi psihologija, se samo po sebi postavlja vprašanje, kaj strukturira kaj? Logični razmislek ponudi vsaj tri možnosti:

- a) struktura uma je odraz strukture kozmosa,
- b) struktura kozmosa je (navidezna) projekcija strukture uma,
- c) um in kozmos medsebojno strukturirata drug drugega.

Nobena od teh treh možnosti za zavestni um, strukturiran na zahodu, ni »prijetna«, toda to še ne more pomeniti, da niso verjetne oz. da je takšno razmišljanje neutemeljeno. Zdi se, da je v šamanistični kozmologiji moč zaslediti predvsem prvo in mogoče tudi tretjo možnost. Možno je seveda tudi, da je početje šamanov zgolj »vaja v slogu« druge možnosti, pri čemer pa se pojavi utemeljeno vprašanje, zakaj pa *je* um strukturiran tako, kot se zdi, da je?

³⁹ Freudovo pojmovanje sestave človeške psihe oz. njegovi t.i. prva (zavest – predzavest – nezavedno) in druga topika (ego – superego – id) vsaj v osnovnih obrisih oz. strukturi zastavitvi, delno pa tudi v sami vsebini konceptov v precejšnji meri spominja na zgoraj opisano "kozmično drevo".

9.3.1 Šamanski let (šamanski spust in dvig)

Šamanski let in predvsem spust sta nepogrešljivi komponenti šamanizma; šamani preko leta potujejo v zgornji in spodnji svet.

»Šamanski let« je vseprisoten; »povsod po svetu šamani trdijo, da letijo v daljne kraje ali na druge svetove, kjer prebivajo duhovi in pošasti. Občutenje letenja je torej občutek, ki ga povzroči stanje spremenjene zavesti v zelo različnih družbah in ne zgolj pri lovcih in nabiralcih. Lovci in nabiralci pogosto izražajo občutek letenja tako, da ga primerjajo z letenjem ptic. Izpričana šamanska izkušnja je tudi nasprotje letenja – spust pod zemljo« (Clottes in Lewis – Williams 2003, 23 - 24).

Ali so poročila šamanov o njihovih po(po)tovanjih samo poročila o iluzijah? Glede na to, da potovanja duše oz. kar duše same še ne moremo empirično izmeriti, t.j. ji slediti z aparaturami, je to seveda popolnoma legitimen pogled na zadevo. Iz popolnoma istega razloga pa je potrebno možno legitimnost priznati tudi trditvi, da šamani v stanjih spremenjene zavesti res potujejo. Kam, to pa je že drugo vprašanje. Lahko da zgolj v lastno podzavest ali nadzavest, lahko pa da v realno obstoječe svetove.

Kenneth Meadows, izurjeni šaman, šamansko potovanje pojasni na naslednji način;

šamansko potovanje je tehnika, s pomočjo katere šamani spoznavajo dimenzije notranjega prostora, ki se nahajajo onkraj petih fizičnih čutil. Zavesti omogoča funkcioniranje na ravneh percepcije, ki so drugačna od običajne fizične realnosti. Na šamansko potovanje je torej bolj pravilno kot na premagovanje prostorskih razdalj gledati kot na spremembo frekvenc, zaradi katere je zavest v stanju izkusiti neobičajne realnosti. Takšna izkušnja lahko posamezniku pomaga pri osebnem opolnomočenju, preko nje posameznik lahko pridobi nove uvide in znanja ter pomoč za reševanje problemov vsakdanjega življenja. Šamanska izkušnja ima torej blagodejen učinek na vse aspekte življenja (Meadows 2003, 75).

»Drugi svetovi« so do neke mere precej podobni fizični realnosti, v kateri živimo;

njihova pokrajina je do neke mere podobna poznani fizični realnosti. Tudi v drugih svetovih se nahajajo planine, drevesa in cvetlice, reke, potoki in jezera, celo oceani. Zaradi tega se tam počutimo udobno in varno. Toda fizične zakonitosti običajne realnosti tam ne

veljajo. Tako kot v sanjah se lahko lahko upiraš gravitaciji. Lahko letiš! Prostor in razdalja ne predstavljata nobenega problema, saj potovanje ni samo super hitro, ampak celo hitrejše od svetlobe! Plavaš lahko kot olimpijski šampion, brez okorne potapljaške opreme se lahko potapljaš do velikih globin, osvojiš lahko visoke gore, opravljaš lahko naloge, ki presegajo veščine najboljših kaskaderjev. Lahko celo razpotegneš ali skrčiš čas (Meadows 2003, 77)! V šamanskem stanju zavesti šaman običajno doživlja veliko radost, ko se pred njim odpirajo čudoviti in skrivnostni svetovi. Njegova doživljaja so kot sanje, toda budne sanje, ki jih čuti kot resnične in v katerih lahko nadzoruje svoja dejanja in usmerja svoje pustolovščine. Medtem ko se nahaja v šamanskem stanju zavesti, je pogosto osupel nad realnostjo, ki se razgrinja pred njim. Pridobi dostop do popolnoma novega, toda obenem domačega starodavnega vesolja, ki mu priskrbi poglobljene informacije o smislu njegovega lastnega življenja in smrti ter njegovem mestu v celoti vsega. Med nepozabnimi pustolovščinami v šamanskem stanju zavesti ohranja zavestni nadzor nad smerjo potovanja, toda ne ve, kaj bo odkril. Odkrito prinese nazaj in tako dopolnjuje svoje znanje (Harner 1990, 21).

9.4 Zdravljenje, poglobljeno poslanstvo šamanov

Harner navaja, »da je na splošno zdravljenje ena od najbolj pomembnih šamanovih nalog« (Harner 1990, xxiii); »šamani so varuhi izrednega nabora starodavnih tehnik, ki jih uporabljajo za doseganje in vzdrževanje dobrobiti in zdravja zase in za ostale člane svojih skupnosti« (prav tam, xvii). Harner ponuja zanimivo in zelo verjetno razlago pojava šamanizma; »t.i. primitivna ljudstva niso poznala napredne medicinske tehnologije, zaradi česar so bila visoko motivirana za razvoj netehnoloških zmožnosti človeškega uma za doseganje zdravja in zdravljenja« (prav tam, xvii). »Šamanizem je najbolj razširjen starodavni metodološki sistem zdravljenja um – telo, ki ga pozna človeštvo« (prav tam, 40). Šamani »delujejo kot varuhi psihičnega in ekološkega ravnotežja svoje skupnosti in njenih članov, kot posredniki med vidnim in nevidnim svetom, kot gospodarji duhov, kot nadnaravni zdravitelji ipd.« (prav tam, 41).

9.4.1 Duh zaščitnik

Šaman je pri opravljanju svojega poslanstva odvisen od »duha zaščitnika«;

šaman je pri opravljanju svojega dela odvisen od posebne, neosebne moči, ki mu jo običajno priskrbijo njegov duh zaščitnik in ostali duhovi pomočniki. Vsak šaman ima običajno vsaj enega duha zaščitnika, medtem ko duhove pomočnike lahko ima ali pa tudi ne. V klasičnem delu o konceptu duha zaščitnika med indijanci v Severni Ameriki je Ruth F. Benedict zapisala, da »je šamanizem praktično povsod - v takšni ali drugačni obliki – »zgrajen« okoli kompleksa duha zaščitnika⁴⁰«. Izven Severne Amerike je duh zaščitnik enako pomemben, ga pa v antropološki literaturi pogosto poimenujejo drugače. Ne glede na to, kako se mu reče, je šamanov temeljnji vir moči oz. energije. Brez duha zaščitnika šaman skorajda ne more biti šaman. Brez tega močnega, osnovnega vira moči se šamani ne zmorejo izmojstriti v uporabi neobičajnih ali duhovnih energij (Harner 1990, 42). Šaman svojega duha zaščitnika aktivno uporablja, ko se nahaja v spremenjenem stanju zavesti. Šaman pogosto vidi in se posvetuje s svojim duhom zaščitnikom, z njim potuje na šamanskem potovanju, duh zaščitnik pomaga njemu in skupaj pomagata drugim, da si opomorejo po bolezni ali po poškodbi (prav tam, 43).

Verjetna razlaga delovanja duha zaščitnika glede zaščite pred boleznimi s šamanističnega vidika in tudi z vidika ljudi, ki se v sodobnem času ukvarjajo z bioenergetskim zdravljenjem, bi lahko bila: »duh zaščitnik zagotavlja *energetsko polno telo*, ki preprečuje vdor zunanjih sil. S šamanske točke gledanja v telesu, ki je energetsko polno, preprosto ni prostora za nemoten vstop vsiljivih, šlodljivih energij, ki jih v običajni realnosti poznamo kot bolezni« (Harner 1990, 69).

Če privzamemo, da je duh zaščitnik nekaj - tako ali drugače - realnega, se ponujata (vsaj) dve možni razlagi tega fenomena:

- a) duh zaščitnik je entiteta v »neobičajni« realnosti,
- b) duh zaščitnik je prisposoba za energetski potencial v človeku, do katerega ljudje, ki niso šamani, nimajo (aktivnega) dostopa, šamani pa se s tem, »skritim« vidikom samega sebe lahko zavestno povežejo.

⁴⁰ Benedict, R. F. (1923). The concept of the Guardian Spirit in North America. *Memoirs of the American Anthropological Association*, 29. Menasha, Wisconsin, brez navedbe strani.

Eden izmed poglavitnih konceptov šamanizma je t.i. *moč oz. energija*. Kar se znanosti tiče, ta koncept - koncept »življenjske energije« - pravzaprav ne bi smel biti sporen. Medicinska znanost npr. aktivnosti možganov in srca (pa še česa) meri preko prostemu očesu nevidnih valovanj, ki so v svojem bistvu energija, bolj natančno, elektromagnetna energija. To dejstvo je sicer možno relativizirati z »zamahom z roko«, češ da gre tu samo za elektromagnetno energijo na ravni telesa, toda del znanstvene paradigme je tudi že ne tako zelo »samo telesna« »aura«. Slikanje »aure« oz. elektromagnetnega polja, ki obdaja človekovo fizično telo (*t.i. Kirlianova fotografija*) je že nekaj precej običajnega.

Aura je realno obstoječa: »Pred nekaj leti je skupina znanstvenikov z Bioinformacijskega inštituta A.S. Popova naznanila odkritje, da živi organizmi izžarevajo energijske vibracije s frekvenco med 300 in 2000 nanometri. To energijo so imenovali *biopolje* ali *bioplazma*. Ta odkritja so potrdili na Akademiji za medicinske znanosti v Moskvi, podpirajo pa jih tudi raziskave, ki so jih opravili v Veliki Britaniji, na Nizozemskem, v Nemčiji in na Poljskem« (Brennan 1995, 35).

To vsekakor ni nedavno odkritje; »posvečenci vseh religij govorijo o tem, da pogosto vidijo svetlobo okrog človekove glave. Starodavno indijsko izročilo izpred 5000 let govori o univerzalni energiji, ki se ji pravi *prana*. Ta univerzalna energija je sestavni del in vir življenja. Prana ali dih življenja preveva vse, kar obstaja in vsemu daje življenje« (Brennan 1995, 31).

9.5 Nekaj primerov šamanskih tehnik in delovanja

9.5.1 Šamanski spust

Michael Harner v knjigi *The Way of the Shaman* navaja nekaj opisov prvih šamanskih spustov v spodnji svet, t.j. prvih spustov posameznikov, ki se učijo šamanskih tehnik. Za vstop v spodnji svet si izberejo jamo oz. odprtino v zemljo, ki jo poznajo.

Primer enega opisa:

Vstopil sem v veliko jamo, ki jo poznam. Spomnil sem se, da v jami obstaja predel, ki ga še niso raziskali, zato sem se napotil tja. Precej časa je bilo zelo ozko in pošteno sem se moral potruditi, da sem prišel skozi. Nato pa se je predor nenadoma razširil v resnično

veliko območje oz. prostor. Območju kar ni hotelo biti konca in jaz sem potoval, potoval, potoval. Spoznal sem, da imam pred seboj še precej poti, zato sem nenadoma začel leteti. Premikal sem se res hitro, celo pot navzdol sem letel. Ko sem prispel do nekakšnega centra, je bilo tam veliko duhov narave, katerih telesa so bil eterična. Duhovi so bili vsepovsod. Najprej so samo stali tam, nato pa so začeli poplesavati na ritem bobna. Vsi so se istočasno premikali v isto smer in lahko sem jih razločil med seboj. Tam je bil duh žabe, ki je imel velike oči in je bil videti res čudno, ter duh drevesa, ki je bil zelo visok. Vsi so se premikali v skladu z ritmom bobna (brez navedbe avtorja, v Harner 1990, 38).

9.5.2 Šamanski dvig

Jeannette M. Gagan, šamanska psihoterapevtka ljudi, ki pridejo k njej po pomoč, uči šamanskega potovanja tako v spodnji kot v zgornji svet. V zgornjem svetu navežejo stik s svojim duhom zaščitnikom in / ali duhovnim učiteljem. Z njim oz. z njimi komunicirajo in se od njih učijo stvari, ki jim »bodo v veliko pomoč v njihovih življenjih. Učitelji iz zgornjega sveta prevzamejo človeško obliko in se lahko utelesijo kot zgodovinske in religiozne osebnosti ali kot njihovi predniki« (Gagan 1998, 134).

Gaganova navaja opis prvega stika oz. začetka odnosa med svojo klientko Ann in njenim učiteljem iz zgornjega sveta:

Grem do prostora v kanjonu. Odlebdim do stene in se za trenutek ustavim. Odlebdim višje in višje in pridem do megle – nekakšne zelo tanke membrane – in zletim skozi. Stojim na oblaku in kličem svojega učitelja. Gledam naokoli in vidim veliko megle, ki prihaja z drugih oblakov. Odločim se, da se bom povzpela še višje in še enkrat zaprosila za svojega učitelja. Ustavim se na naslednji ravni in zagledam moškega v rjavi halji, z vrvjo zavezano okoli pasu. Ima brado, na njegovem ramenu sedi grlica. Smehlja se. Ima mehke, rjave oči. Vprašam, če je on moj učitelj in on odgovori: »Da«. Usede se na nizko klopco in jaz ga vprašam, ker me spominja nanj, če je sveti Frančišek Asiški. Odgovori: »Da«. Pove mi, da me je opazoval, odkar sem se rodila in da mi je pomagal povezati se z naravo – kar je bilo v mojem življenju zelo pomembno.

Povem mu o času, ko sem odšla v knjižnico, da bi izvedela čim več o njem, potreba, ki me je obšla kot strela z jasnega. Povem mu, da sem previdna glede tega, da bi na tej točki v svojem življenju za učitelja imela moškega in on mi odgovori, da me razume.

Povabi me, naj se usedem. Vprašam, če se lahko usedem ob drevesno deblo. In čeprav se nahajam v zgornjem svetu, je tu drevo. Povem mu, da o zgornjem svetu in o tem, kaj raste tukaj, ne vem veliko in oba se smejiva.

Sedaj sedi na travi nasproti mene. Vprašam ga, če so v nebesih muhe, in ponovno se smejiva (prav tam).

9.5.3 Primer šamanskega zdravljenja z izsesavanjem škodljivih energetskih intruzij

Šamani v sklopu zdravljenja lahko uporabljajo tudi tehniko s katero iz telesa pacienta izvlečejo škodljive energetske intruzije. »Bolezen, ki je odraz energetske intruzije se manifestira preko simptomov, kot so lokalizirana bolečina ali nelagodje, pogosto je tudi povišanje temperature, ki je (gledano iz šamanske perspektive) povezano z energijo škodljive energetske intruzije. Na nek način koncept energetske intruzije ni tako zelo različen od koncepta infekcije zahodne medicine« (Harner 1990, 115 – 116).

»Ena najbolj znanih severno ameriških šamanov, ki je v zadnjih desetletjih uporabljala metodo izsesavanja, je bila pokojna Essie Parrish. Ni samo videla energetskih intruzij, ampak jih je lahko tudi slišala. Povedala je, da, ko je bila v transu »lahko slišiš nekaj v pacientu, ki leži pred teboj. Lahko slišiš bolezen, kako proizvaja hrup. Bolezen v človeškem telesu je nekaj podobnega norosti, boleznim so žive, pogosto delajo trušč, podobno kot insekti. V telesu živijo kot insekti« (Harner 1990, 125 – 126).

Essie Parrish je šamansko zdravljenje, ki ga je opravljala, opisala takole:

Govorila bom o zdravljenju ljudi, ker želite te stvari izvedeti od mene. Zdravnik sem bila in bom celo svoje življenje na zemlji – za to sem bila ustvarjena. Na zemljo sem bila poslana, da bi zdravila ljudi.

Ko sem bila mlada, tega o sebi še nisem vedela – kadarkoli sem sanjala stvari (kadar sem imela vizije) – edino na ta način sem namreč sanjala, sem mislila, da se vsem dogaja enako; mislila sem, da so vsi otroci takšni. O teh stvareh sem pripovedovala, o stvareh, ki sem jih poznala in videla.

Prvo osebo sem pozdravila, ko sem bila stara nekaj čez dvanajst let. V tistih časih je bilo bele zdravnike težko najti; živeli smo daleč od belih zdravnikov.

Nekoč je moja mlajša sestra zbolela. Imela je razjede v ustih; bila je tako zelo bolna, da so mislili, da bo umrla. Moj prastric, pri katerem je živela, je moral načrtovati, ko nisem bila

pozorna – zunaj sem se igrala. Nepričakovano so me poklicali iz hiše. Še vedno se spominjam tega; bilo je okoli štirih popoldan.

Ko so me poklicali v hišo, mi je rekel: »Ali bi lahko pomagala svoji mlajši sestri? Povem ti, da je tvoje telo telo preroka⁴¹. Ti bi jo s svojim telesom preroka mogoče lahko pozdravila. Vsaj poskusi«.

Ker sem bila majhna in nisem vedela, sem si mislila: »Kaj naj bi sedaj storila?« Rekla pa sem: »V redu.« To mi je bilo rečeno. Moja moč mi je povedala: »Kadarkoli te kdo za kaj prosi, ne smeš reči »ne«, tvoj namen ni takšen. Ti si ena izmed tistih, ki zdravijo ljudi.« Zato sem odgovorila: »V redu.«

Po tem, ko sem se strinjala, sem molila k nebesom. Svojo desno dlan sem položila na njeno glavo. Ko sem to storila, je pesem, ki je nisem poznala, prišla dol v mene. Presenetljivo je ta pesem nato prišla iz mene. Toda nisem pela naglas; pela je znotraj mene. »Zanima me, kako jo bom pozdravila?« sem razmišljala sama pri sebi. Na moje presenečenje je čez nekaj dni ozdravela. To je bila prva oseba, ki sem jo pozdravila.

Nepričakovano je zbolela še ena oseba. Rekli so, da bo umrl zaradi nečesa, čemur so beli zdravniki rekli »dvojna pljučnica«. Ležal je že skorajda mrtev. Do belega zdravnika je bilo daleč. Njegova starejša sestra je prišla pome. Rekla je: »Prišla sem te prosit za veliko uslugo. Želim, da ga greš pogledat. Pojdi ga pogledat! Čeprav vidim, da umira, bi rada, da bi ga šla pogledat.«

Ko sem prišla k njemu, sem položila roko nanj tu in tam. In izsesala sem jo. Presenetljivo ga je to pozdravilo. Medtem ko zdravim, postajam vedno boljša in boljša. Učim se tako, kot se učijo beli ljudje. Vsakič, ko zdravim ljudi, postajam boljša in boljša (v svoji veščini).

Po dolgem času – po nekaj letih – mislim, da je bilo dvanajst ali trinajst let – sem še posebej napredovala. Takrat sem opazila, da imam v grlu nekaj s čimer izsesam bolečino. In moč mojih rok, odkrila sem moč svojih rok. Ta moč je vedno blizu mene. Toda drugi ljudje je ne morejo videti; samo jaz jo lahko vidim.

Ko sedim ob osebi, pokličem našega Očeta. To je moja moč – tisti, ki ga kličem naš Oče. Potem se spusti, moja moč se spusti vame. In, ko ta bolan človek leži tukaj, jo običajno vidim (moč). Te stvari se zdijo neverjetne, toda jaz, jaz vem, ker je v meni. Vem, kaj vidim. Moja moč je takšna. Lahko dvomite, če ne želite verjeti; ni vam treba verjeti, toda takšno je moje delo.

⁴¹ Gospa Parrish je bila prerok in šaman (prav tam).

Globoko v bolni osebi, ki leži tam, tam je nekaj. Podobno je kot, da bi gledala skozi nekaj – če položiš robček čez nekaj, lahko pogledate skozenj. Na takšen način jaz vidim notri. Vidim, kaj se tam dogaja in to lahko začutim tudi s svojo roko – moj sredinec je tisti, ki ima moč.

Ko delam z močjo roke, je to podobno kot, ko ribariš in ko riba zagriže v tvojo vabo – občutek je kot, da riba vleče tvojo vrvico – temu je podobno. Zdi se kot, da bolečina, ki ždi nekje v notranjosti človeka, k sebi vleče tvojo roko – tega ni mogoče zamenjati za nič drugega. Dovolj ti, da se je dotakneš. Svoje roke ne postavim sama; zdi se, da nekdo – bolezen – vleče za vrvico. Podobno je tistemu, čemur beli ljudje rečejo »magnet«. Bolezen v človeku je kot magnet.

In potem se je dotakne. In, ko se moč dotakne bolečine, je tvoj dih zaustavljen – naredi se tako, da ne moreš dihati. Toda ni strahu. Je tako, kot bi bil tvoj prsni koš paraliziran – tvoje dihanje je zaustavljeno. Če bi medtem, ko držiš bolečino, dihal, bi se bolezen lahko skrila. Ko bolečina utiša tvoje dihanje, lahko bolečino tam čutiš in kot rezultat tega jo lahko tvoja roka potegne ven. Toda, če se dihanje ne bi ustavilo, bolečine ne bi mogla dvigniti ven.

Ko jo potegnem ven, je ne moreš videti. Ne moreš je videti s svojimi očmi, toda jaz jo vidim. Kadarkoli jo pošljem stran, vidim, kaj bolezen je. Ko bolezen pride v človeka, o tem belci govorijo drugače, mi Indijanci, mi šamani, pa to razložimo popolnoma drugače. Bolezen, ki pride v človeka, je umazana; mislim, da je to isto, čemur belci rečejo »bacili«, toda mi, indijanski zdravniki, temu rečemo »umazano«.

Še bom govorila o moči svojih rok. Dlan roke ima moč in prst v sredini roke ima moč. To ne deluje ves čas, ampak samo, ko pozovem (moč).

Ko je nekdo nekje bolan, za katerega moram izvedeti, to lahko izve moč roke. Kadarkoli kdo kjerkoli pomisli nanjo, ko pomisli name, tukaj, na vrhu sredinca, se zgodi tisto, čemur beli ljudje pravijo »šok«. Če se dotakneš nečesa, kot je elektrika, veš, kaj je šok; to se zgodi na sredincu. Če mislijo od nekje, takrat moč to izve in odda opozorilo. Takrat vem, da me nekdo želi. In vedno se izkaže, da to res drži. To je moč moje roke.

Še veliko tega je o tem (o zdravljenju). V mojem grlu je zdravilska moč. Tukaj, nekje v grlu, se nahaja moč. Ko je zdravilska moč prvič prišla dol v mene, mi je tu že približno štiri leta nekaj nekako raslo. Name je učinkovalo kot davica. Na začetku sem skorajda umrla od zoževanja (grla), toda ves čas sem vedela, da je postajalo to (moč).

Toda tisti, ki so z menoj, tega niso vedeli; nikoli jim nisem povedala o tem. Toda, moja moč mi je povedala, ko mi je rekla: »To je zato, ker je tam vate vstopila moč«. Ko se je to

zgodilo (ko je prišla rast), so poklicali belega zdravnika, da bi me pogledal. Beli zdravnik je ni prepoznal; rekel mi je, da je najbrž davica. Toda jaz sem vedela, kaj je. Ko je ta stvar prenehala rasti tukaj, sem si opomogla.

Občutek je bil kot, da tam leži jezik in prvič se je premaknil, ko sem pela. V takšnem stanju sem bila verjetno štiri leta, da je ta stvar ležala tam. Kasneje se je zrasla z menoj, moj glas se je popravil. Povedala mi je, zaradi česa se je razvijala. Povedala mi je: »Razvija se moč«. Brez nje ne bi mogla izsesavati nobene bolezni. Šele, ko se je razvila, sem lahko izsesavala bolečine.

Potem mi je dala to stvar z vzorci in rekla: »To je tvoja moč. Ti vzorci tukaj so simboli. To so besede bolezni.« Še je govorila in rekla: »Veliko pravil je glede tega; ne moreš zdraviti ženske z menstruacijo in ne moreš zdraviti v hiši, v kateri ima nekdo menstruacijo. V takšnih primerih moč ne bo tvoja prijateljica; moč ti ne bo na razpolago«. Izkazalo se je, da je bilo to res.

Ko sem prvič zdravila s svojim grlom, sem zdravila mlado žensko. Ko sem jo zdravila in izsesala bolezen, je iz mojega grla prišlo nekaj podobnega mehurju; podobno kot, če bi napihnil velik balon, na takšen način je prišlo iz mojih ust. Vsi tam so to videli. Ko je odlebdelo iz mojih ust, se je precej napihnilo. Vsi so videli. Tako kot so videti milni mehurčki, tako je bilo to videti na začetku.

Vse od takrat, ko se je to zgodilo, sem izsesavala bolezni. Bolezen, ki jo izsesam, tudi znotraj deluje kot magnet (kot takrat, ko uporabljam moč roke). Na mestu, tukaj, kjer sem rekla, da je moč vstopila v moje grlo, bolezen deluje hitro kot elektrika – deluje v trenutku, tako kot magnet. In zaustavi dih. Ko to stori, ko zaustavi dihanje, se približa izredno počasi.

Toda, ne opaziš, kako dolgo časa zadržuješ dih. Je kot, da bi bil v, čemur beli ljudje rečejo, »transu«. Medtem ko bolezen prihaja do mene, sem v transu. Vedno se pogovarja z menoj, govoreč: »Tako to je. To je takšna in takšna bolezen. Zato je tako.«

Ta bolezen leti in se zalepi za določeno mesto v ustih. Naši (šamanski) zobje imajo moč; nekaj je pripeto na naše zobe. Tukaj se nahaja moč, na določenem zobu. Sem se bolezen prilepi. Včasih poleti pod jezik. Ko se prilepi tja, jo je izjemno težko sprostiti – saj je, kot sem rekla, kot magnet. Potem tam umre.

Mrtvo bolezen izpljunem. Potem jo usmerim, da pade na mojo dlan tako, da jo lahko vidi veliko ljudi. Vedno vidijo bolezen, ki sem jo izsesala. Toda ne sme se je dotakniti nihče drug – nalezljiva je. Kdorkoli pobere bolezen, bi se vanj naselila. Kadarkoli sedi na moji roki, se prilepi nanjo kot magnet. Ne odpade – tudi, če stresaš z roko, ne odpade. Tudi, če

bi jo s stresanjem rad sprostil, se ne sprosti. Lahko jo položiš v nekaj kot kos papirja ali košaro. Če boš to storil, moraš peti za ta namen, moraš poklicati ta namen. Nekatere bolezni nekaj časa sedijo – sedijo nekaj minut – toda ostale so hitre. Nekatere hitre bolezni potem, ko so odložene, ostanejo samo malo minut, preden izginejo.

Še veliko je za povedati (o zdravljenju). V teh mnogih letih, ko sem zdravila ljudi, sem videla veliko različnih vrst bolezni (v Harner 1990, 126 – 130).

9.6 Etnografski primer: šamanizem med avstralskimi aborigini

Večna Enost, ki nam poješ v tišini, in nas učiš po drugih, odločno in modro vodi moje korake. Naj uvidim nauke, ko stopam. In častim namen vseh stvari. Pomagaj mi, da se spoštljivo dotikam, da vedno govorim izza oči. Naj opazujem, ne sodim. Naj ne poškodujem in naj zapustim glasbo in lepoto, ko odidem. In ko se vrnem v Večnost, naj se krog sklence in spirala razširi (Morgan 1999, na zadnji platnici).

Avstralski aborigini oz. Kooriji, kot si pravijo sami, so starodavni; Avstralijo naseljujejo že vsaj 50.000 let. Po vsej verjetnosti je njihova tradicija oz. kultura najstarejša na Zemlji, kar jih dela še posebej zanimive. Zaradi politike nasilne integracije v večinsko belsko avstralsko kulturo je svobodno živečih aborinonov zelo malo, če sploh še so. Odvzeli so jim zemljo, odvzemali so jim otroke in novorojenčke ter jih do šestnajstega leta vzgajali po katoliških misijonih itd.. Njihov svet je (bil) čaroben, odziven svet, poln lepote in smisla. Tega sveta žal skorajda ni več; »današnji položaj avstralskih aborinonov lahko vidimo v vsakem evropskem mestu, kjer temnopolti ljudje živijo v getih in jih je več kot polovica brezposelnih. Zaposleni opravljajo težaška dela; njihova kultura je pozabljena. Vse to se je zgodilo tudi ameriškim domorodcem, ki so jih ogradili v rezervate in celim rodovom prepovedali opravljati svete obrede« (Morgan 1996, 14).

9.6.1 Ekonomija

»Aborigini so lovci in nabiralci« (Elkin 1974, 31). Nomadski lovci in nabiralci: »Aborigini so popolnoma odvisni od tega, kar proizvede narava, zaradi česar morajo hrano iskati kjerkoli jo

je moč najti (prav tam, 51). »Nobena priložnost za pridobitev hrane ni zanemarjena« (prav tam, 37). Aborigini deželo, v kateri prebivajo, poznajo zelo dobro; »za nabiralca in lovca je temeljito poznavanje življenjskih ciklov, navad in reakcij živali, rib, žuželk, ptic in rastlin na njegovem teritoriju ključno. Narava mu je odprta knjiga, napisana v jeziku, ki se ga uči od rojstva« (prav tam).

Do zemlje in vsega na njej, do življenja so gojili odnos spoštovanja in hvaležnosti;

vsak lovec in nabiralec hrane je globoko spoštoval svetost zemlje, ki obdaruje človeka z nadaljevanjem življenja. Vedeli so, kaj je užitno, kje bodo našli hrano glede na letni čas in vreme, znali so izvleči strupene snovi, da je postala rastlina užitna, in včasih posušili strup, ki so ga kasneje uporabili kot zdravilo. Gibe in oglašanje živali so vpletali v nočne pesmi in plese. Nato so jih uporabili kot čarobno vabo za hrano. Žival ali rastlina je dala svoje življenje v zameno za nadaljevanje življenjske sile v tistem, ki jo je použil. To je bil globoko pomenljiv sistem čaščenja. Vse stvari so imele svet, pozitiven namen, na kar nikoli niso pozabili, čeprav bi bilo po okoliščinah možno soditi drugače. V dozdevno pustem okolju je bilo mogoče najti hrano nad zemljo in pod njo, v vodi, na nebu, v gnezdih, luknjah, suhih in živih drevesih, termitnjakih in jamah. Vedno so prosili za hrano, jo pričakovali in nato hvaležno sprejeli. Čeprav je niso jemali kot samoumevne, niso čutili, da bi morali delati zanje in si jo zaslužiti. Iz trenutka v trenutek so se zavedali, da Veliki duh, božja moč govori in deluje po njihovih prednikih, nato pa naprej po nerojenih, prvinah in vsem stvarstvu. Svet in vse življenje sta se popolnoma razgrinjala in sleherni del je bil bistveni del sestavljanke (Morgan 1999, 164).

Materialni pripomočki, ki jih uporabljajo pri lovu in nabiralništvu, »po posameznih (avstralskih) regijah variirajo glede na to, kaj je tam na razpolago za lov in nabiranje ter glede na dosegljive materiale. V osnovi so to preproste palice s topim koncem za kopanje in okrogle ter rahlo zaobljene palice za metanje, sulica in metalec sulic (*wommera*), kamniti nož, dleto in sekirica ter paličice za netenje ognja« (Elkin 1974, 39). »Uporabljajo tudi vrvi, košare, trnke in kanuje ter bumerange« (prav tam, 40).

»Koče so v Avstraliji redke« (prav tam, 49). »Oblek v našem pomenu besede, tj. za prekrivanja telesnih delov in za ohranjanje toplote, ne poznajo, čeprav v nekaj plemenih uporabljajo kengurujevo kožo kot zaščito pred mrazom. V mnogih regijah sta oba spola popolnoma razgaljena, medtem ko v nekaterih nosijo krznen trak. Splošno gledano, lahko

rečemo, da vse, kar nosijo na sebi, skoraj vedno služi kot osebna dekoracija, še posebej v povezavi s ceremonialnim življenjem ali kot označba za odraslost« (prav tam, 50).

9.6.2 Socialna ureditev

Aborigini so razdeljeni v plemenske skupine, ki jih je bilo leta 1788 preko 500. Pleme je skupina ljudi, ki je sorodstveno povezana z dejansko ali navidezno genealogijo, ki okupirajo in si lastijo določeno ozemeljsko območje in na njem lovijo in nabirajo hrano v skladu s pravili, ki urejajo vedenje manjših skupin in družin znotraj plemena. Plemenske meje so običajno precej jasno definirane z naravnimi mejniki; včasih je med dvema plemenoma območje »brez človeka«. Velikost plemenskih območij variira, običajno glede na značilnosti okolja, tj. glede na rodovitnost in količino hrane. V primerih skupin manjših plemen je težko reči ali gre za različna plemena ali za podplemena in lokalne skupine enega plemena (Elkin 1974, 56 - 57).

»Plemena, ali bolj običajno, skupine plemen je moč razločiti med seboj preko razlik v navadah, zakonih in mitih. Te razlike se gibljejo od rahlih med plemeni ene skupine do bolj opaznih med skupinami« (prav tam, 72). Plemena se med seboj razlikujejo tudi lingvistično (glej Elkin 1974, 57 – 61).

9.6.2.1 Socialne skupine

Lokalne skupine

»Pleme je pomembno, toda še bolj pomembna je lokalna podrazdelitev plemen, je fundamentalna. Ta poddelitev je običajno teritorialna in sorodstvena. To pomeni, da določen del plemenskega ozemlja pripada skupini, ki je medsebojno povezana v določenem sorodstvenem smislu. Lokalna skupina je običajno patrilinearna, patrilokalna in eksogamna, tj. žena pripada drugi skupini, toda živi v moževi »deželi« in tudi otroci pripadajo tja« (Elkin 1974, 112).

Starostne skupine

Starost in avtoriteta

Aborigini gojijo veliko spoštovanje do starejših, tj. do ljudi s sivimi lasmi. Avtoritete v lokalnih skupinah in na srečanjih teh skupin so starejši moški. Položaj starejšega in vodje pa ni povezan samo s starostjo in sivimi lasmi; potrebni so tudi poznavanje plemenskega zakona in navad ter mitoloških sankcij izza zakona in navad. Toda, ker tovrstna intelektualna opremljenost običajno pride z leti, sledeč iniciaciji v »skrivnostno življenje« (ang. secret life), je izraz »starešina« pravnjki za opis položaja avtoritete in spoštovanja (Elkin 1974, 114).

Starostni razredi

»V primeru moških obstaja – grobo gledano – pet stopenj v posameznikovem življenju: *otročstvo*, med katerim je vezan na mater, *adolescenca in iniciacija*, med katero fant prehaja skozi predpisane rituale in živi v »izolaciji« stran od življenja skupine, *zgodnja moškost in zakonsko življenje*, ko se v vedno večji meri uči plemenske mitologije in sankcij ter avtoritete, »*starešinarstvo*« in udeleženosť pri vzdrževanju socialnega in ritualnega življenja, in končno *starost*« (prav tam, 114).

»Tudi ženske prehajajo skozi starostne stopnje, tj. skozi *otročstvo*, *zgodnje zakonsko življenje*, ki se običajno prične z nastopom pubertete, *poznejše zakonsko življenje* in *starost* (ko je človek blizu smrti)« (prav tam, 115).

Spol

»Biološko dejstvo spolnih razlik deli Aborigine v dve skupini, ki sta v določenih zadevah soodvisni, drugače pa sta medsebojno ločeni. Kot člani družine potrebujejo eni druge, tako zaradi ekonomskih kot tudi zaradi bioloških razlogov« (Elkin 1974, 116). Naloge moških in žensk v ekonomskem življenju so z nekaj izjemami različne; ženska nabira koreninice, semena, sadje in male živali, medtem ko moški lovi živali in ribe. Moški tudi izdeluje priprave in orožje ter se bojuje« (prav tam). »Poglavitna ločitev spolov je najbolj opazna v religiji. Iniciacija in skrivnostno življenje sta moška domena; ženska vloga je tu obrobna; ženske pravijo: »to je moška stvar«. Enako moški ne razpravljajo o fizioloških funkcijah, ki so značilne za ženske in materinstvo; »to je ženska zadeva, vprašaj žensko«, pravijo moški« (prav tam, 117).

Hannah Rachel Bell je belka, ki je skozi spoznavanje kulture, dediščine in načina življenja avstralskih Aboriginov revidirala svoj – zahodno kulturno pogojen - pogled na odnose med spoloma; »odkrila sem tudi, da so moške in ženske stvari *biološko utemeljene*, da delitev odgovornosti po spolu osvobaja oba spola in jima omogoča, da spoštujeta suverenost, avtoriteto in moč drug drugega in da vsako življenjsko obdobje vsebuje spolno specifične, biološko pogojene spretnosti, ki se kažejo v družbenem vedenju (Bell 2001, 13)«.

Socialni totemski klani

»Klan je skupina ljudi, ki so sorodstveno povezani bodisi preko očeta bodisi preko matere. Z drugimi besedami, oseba pripada klanu svojega očeta in očetovega očeta preko rojstva, če je klan patrilinaren, če je klan matrilinaren, pripada pa klanu svoje matere in materine matere. Vsi člani klana so med seboj sorodstveno povezani, ker si, vsaj v teoriji, delijo skupnega prednika. Klan običajno tvorijo člani lokalne skupine« (Elkin 1974, 117 – 118).

Socialni klan ima razločevalno značilnost, tj. člani ne izkazujejo odnosa ne samo eni drugim, pač pa tudi eni (ali več) živalskim vrstam, ki je njihov totem. Pravijo, da je totem njihovo meso; in obratno, če vprašaš domorodca iz vzhodne Avstralije, kaj je njegovo meso, ti bo povedal ime svojega klanskega totema – kenguru, emu ali podobno. Še več, običajno bo povedal, da je njegov prijatelj, njegov varuh in da ga ne sme raniti, ubiti ali jesti in še naprej, da se ne sme poročiti z nekom, ki ima isti totem ali meso kot on, ker bi bil to incest, kot da bi se poročil s svojo sestro ali materjo. Z drugimi besedami, ti socialni klani so eksogamni (prav tam, 118).

»Totemizem je več kot mehanizem za regulacijo porok. Je pogled na naravo in življenje, na veselje in človeka, ki obarva in vpliva na socialno grupiranje in mitologijo aboriginov, navdihuje rituale in jih povezuje s *preteklostjo*. Združi jih z naravnimi dogajanja in vrstami v vez *vzajemnega porajanja življenja* ter poraja zaupanje sredi negotovosti življenja« (prav tam, 165).

»Aborigin vključuje naravo v svoje socialno in ritualno življenje, njegov odnos do nje je odnos spoštovanja, pogosto opravlja ceremonije za njeno in svojo dobrobit ter išče njeno pomoč ne samo kot vir hrane in vode, pač pa tudi kot zaščito pred nevarnostmi in kot vodjo v prihodnost. Z drugimi besedami, aborigini na naravo gledajo animistično, in vsekakor, na »oseben« način« (prav tam, 165 – 166); »na totemizmu v Avstraliji je moč gledati kot na vez

med vsakdanjim socialnim življenjem in skrivnostnim življenjem mita in rituala« (prav tam, 188).

Moieties ali polovičke

Preko precej velikega dela Avstralije so plemena razdeljena v dve polovici. Takšna razdelitev, znana kot dualna organizacija, je distinktivna socialna in ceremonialna grupacija. Še več, običajno je razširjena, da vključuje vse stvari v nebesih in na zemlji, zaradi česar je po svoji naravi totemska, povezujoč človeka in naravo v skupno shemo, ki je animistična ali celo »osebna«. Bolj specifično, v posameznih regijah Avstralije ima vsaka polovička za svoj totem in ime žival ali ptico. Vsako polovičko sestavlja skupina ljudi, ki so medsebojno sorodstveno povezani bodisi patrilinearno bodisi matrilinearno, zaradi česar je v določeni meri podobna klanu. Polovičke so v večini primerov eksogamne (prav tam, 121 – 122).

9.6.3 Skrivnostno življenje in iniciacija

»Skrivnostno / skrito življenje aboriginov »je življenje ritualov in mitologije, svetih obredov in predmetov. Je življenje, v katerem človek resnično najde svoje mesto v družbi in v naravi in v katerem se poveže z nevidnimi stvarmi sveta preteklosti, sedanjosti in prihodnosti« (Elkin 1974, 194).

Vsake toliko časa se pleme ali skupine iz več plemen odpravijo iz »vsakdanjega življenja«. Ženske ostanejo v posebnem taboru, razen če niso poklicane, da v ceremoniji izvršijo dopolnilno vlogo. Moški se nato odpravijo na sveto mesto ali mesta, kjer preživijo ure, mogoče dneve ali celo tedne v prepevanju in izvajanju obredov. V določenih primerih tam tudi spijo in jedo. Ko se vrnejo v svet posvetnih zadev, so umsko in duhovno osveženi. Z zahtevami vsakdanjega življenja se sedaj soočajo z novim pogumom in močjo, ki so jo pridobili preko skupne udeležbe v obredih. Sedaj močneje cenijo svoje socialne in moralne ideale in vzorce življenja. To, da so obrede izvedli dobro in tako, kot je treba, jih navda s prepričanjem, da bo z njimi in s tistim delom narave, s katerim so tako intimno povezani, vse v redu (prav tam, 194 – 195).

»Obstajajo samo ena vrata, skozi katera je moč vstopiti v notranje svetišče in pristopiti do znanja o skrivnostih, ti. iniciacija. Vsak moški član plemena mora stopiti skozi, se podvreči disciplini bolečine in doseči razsvetljenje« (prav tam, 188).

Skrivnostnega življenja nimajo samo moški pripadniki plemena, v njem so udeležene tudi ženske;

ženske imajo vlogo v vseh pomembnih svetih ritualih. Ta vloga je lahko vloga opazovalk predpisanih tabujev, medtem ko so moški na svetih krajih, lahko je vloga petja, lahko je vloga odgovarjanja na ritualne klice, lahko so prisotne ali obrobne udeleženske v zaključnih dogodkih takoj ob meji svetega območja ali v taboru, lahko pripravljajo hrano. Sveti rituali se torej simultano odvijajo na dveh ravneh; na moški sveti ravni in v taboru na ženski ravni. Ti dve ravni sta večinoma ločeni, toda od časa do časa se dotakneta ena druge (prav tam, 214).

9.6.4 Kozmologija

Avstralski Aborigini verjamejo, da je vse energija, da je vse Enost, da je vse povezano med seboj; »vse je eno« (Morgan 1999, 179). Ali z besedami avstralske domorodke Wurtawurte belki Marlo Morgan, ki je z enim redkih plemen, ki še živijo tako, kot so živeli pred prihodom belcev, preživela nekaj časa v divjini:

na začetku, v času pred časom, ni bilo nič. Nobenih zvezd, sonca, zemlje, nič. Bila je le velika Enost. In nato je Enost začela sanjati. V tem sanjskem času se je Enost razširila in ustvarila plast duha Enosti, nato pa tej plasti podelila zavest svobodne volje. Mavrična kača je nosilka energije tega duha in omogočila je, da so se pojavili naši predniki. Svet je bil ustvarjen iz nevidne energije in starodavni sanjalci so ga smeli oblikovati, kakor so si želeli. Zato, vidiš, so gore, reke, cvetlice, vrečarji in ljudje narejeni iz ene same energije. Ne moremo ločevati stvari in reči, da ni pomembno, kaj delamo z drevesi. Ne moremo reči, da drevo ne čuti. Drugačno je, ja, a je živo, in posekano zelo dolgo umira (Morgan 1999, prav tam). Tisto, kar sestavlja oblak, sestavlja tudi tebe. Sestavljena si iz sonca, lune, zvezd, ognja, dinga (prav tam).

»Božja enost ni oseba. Bog je najvišja, pozitivna, ljubeča sila, ki je s širjenjem energije ustvarila svet« (Morgan 1996, 174). »Enost nima velikosti, oblike ali teže. Enost je bistvo, ustvarjalnost, čistost, ljubezen in neomejena energija. Mnoge plemenske zgodbe govorijo o

Mavrični kači, ki predstavlja zvijsko se črto energije ali zavesti, ki se začne kot popoln mir, nato pa spremeni tresljaje in postane zvok, barva in oblika« (prav tam).

Aborigini menijo, da smo (tudi) ljudje najprej duh, duša; »večnost je zelo zelo dolgo časa. Večnost nima začetka ne konca. Ne pozna ne včeraj in jutri. Kot krog je. Ti si ta večnost. Prihajaš iz nje in vanjo se vračaš in vse, kar počneš, odseva v njej. Zato živimo, za našo Večnost« (Morgan 1999, 178 – 179). Ali z drugimi besedami, del kozmologije avstralskih aboriginov je tudi »doktrina predhodnega obstoja in reinkarnacije« (Elkin 1994, 66).

9.6.5 Vrhunski posamezniki

Del njihove družbene ureditve so tudi posamezniki, ki jim je moč reči šamani, čeprav se ta izraz za posameznike v njihovi družbi, ki opravljajo naloge šamanov, uporablja le redko. Uveljavljeni izraz za takšne posameznike, je izraz »vrhunski posamezniki« (ang. man of high degree), ki ga je uvedel antropolog A. P. Elkin, »pri čemer je kot sinonime temu izrazu uporabljal še izraze »zdravilec« (ang. medicine man), »zdravnik« (ang. doctor man) in »pametni človek / posameznik« (ang. clever man)« (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004b, 860). Ob tem »je zapisal, da vrhunskih posameznikov ni moč najti samo v Avstraliji« in jih povezal z »ljudmi moči« ameriških indijancev« (prav tam).

Razlog za to, da se v povezavi z avstralskimi domorodci skorajda ne uporablja izraza šaman, tiči v tem, da se avstralski šamani v nekaterih značilnostih nekoliko razlikujejo od šamanov drugod po svetu;

ostali avstralski aboriginisti nasprotno trdijo, da »pametni posamezniki« niso šamani. Njihovi razlogi za to se nanašajo na definicijo šamanizma, ki vključuje ekstatična stanja, vlogo šamanov kot specialistov, šamanovo povezavo z politično močjo in percepcijo šamana kot v določenem smislu nenormalnega. Avstralski pametni posamezniki so glede na skupino, kateri pripadajo, povsem normalni, ne padajo v trans in nimajo politične moči. Kljub temu, da se morajo podvreči življenju v samodisciplini, treningu in družbeni odgovornosti, ne uživajo nobenih posebnih privilegijev in – z izjemo svojih posebnih moči – živijo kot vsi ostali v njegovih skupinah (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004b, 860).

Kljub temu se jih večina strinja, da pametni posamezniki izkazujejo znanje, veščine in kvalitete, podobne šamanskim. Zmožni so komunicirati z mrtvimi, vidijo duhove, zmožni so se premeščati v prostoru, zmožni so spreminjati obliko, leteti po zraku in izvedeti, kaj se dogaja na oddaljeni lokaciji ter zdraviti (prav tam); sposobnosti pametnih posameznikov vključujejo tudi: prerokovanje, jasnovidnost, branje misli, prenos misli, zmožnost videti, kaj se dogaja v oddaljenosti, zmožnost doživeti vizije glede preteklosti, sedanosti in prihodnosti, postati neviden (ali transformacija iz človeške v druge oblike), hitro potovanje, komuniciranje z duhovi, nadzor nad vremenom (še posebno klicanje dežja) in osvajanje prostora in časa (prav tam, 864).

Ostali antropologi so - v nasprotju z avstralskimi aboriginisti - glede tega vprašanja bolj popustljivi; »kjerkoli je šamanizem danes še vedno prisoten, najsi bo v Aziji, Avstraliji, Afriki ali Severni in Južni Ameriki, šamani delujejo v bistvu na fundamentalno enak način in uporabljajo enake tehnike« (Furst 1972⁴², ix, v Harner 1990, 40 – 41).

Eno izmed poglavitnih poslanstev vrhunskih posameznikov je seveda *zdravljenje*, pri čemer so predpogoj za to nadnaravne sposobnosti: »Aborigini vztrajajo na tem, da je osnova zdraviških prizadevanj posameznika to, da poseduje navedene nadnaravne sposobnosti. Takšen posameznik je vrhunski posameznik in ne zgolj zdravilec, je pametni človek - posameznik, ki so mu bile razodete *skrivnosti*, ki niso razodete običajnemu - čeravno v polni meri iniciiranemu – moškemu« (prav tam, 860).

Vrhunski posamezniki so lahko *tudi* ženske; »čeprav je v literaturi zaslediti v glavnem moške vrhunske posameznike, zaradi česar je bila doslej uporabljana moška slovnična oblika, je to zelo verjetno ozek in omejen pogled na pametne ljudi. Tudi ženske so lahko pametni posamezniki (Bell 1998⁴³, Payne 1993⁴⁴, Reid 1983⁴⁵). Ženske posedujejo znanje, s katerim pomagajo tako moškim kot ženskam in imajo tudi ostale sposobnosti, podobne moškim. To dejstvo so predhodne študije, ki so jih v glavnem izvajali moški, spregledale« (prav tam, 861).

⁴² Furst, P. (ed. 1972; ix). *Flesh and the Gods; the Ritual Use of Hallucinogens*. New York, Praeger.

⁴³ Bell, D. (1998). *Ngarrindjeri Wurruwarrin; A World That Is, Was, and Will Be*. Melbourne, Spinifex Press.

⁴⁴ Payne, H. (1993). *The Presence of the Possessed; A Parameter in the performance Practice of the Music Australian Aboriginal Women*. Vir: *Rediscovering the Muses: Women's Musical Traditions*. Edited by K. Marshall. Boston, MA, Northeastern University Press.

⁴⁵ Reid, J. (1983). *Sorcerers and Healing Spirits*. Canberra, Australian National University Press.

Vrhunski posamezniki so poznani pod različnimi imeni; »regionalna imena za pametne posameznike variirajo glede na lingvistične skupine« (Hume 2002⁴⁶, v Nambo Walter in Neumann Fridman 2004b, 861);

v zahodni pokrajini Novega južnega Walesa se imenujejo karajji; v centralno zahodnem Novem južnem Walesu wireenan ali walamira; v Queenslandu winigirin; v Victorii, južno od reke Murray jih poznajo pod imenom kuldukke. Na področju Kimberleyja, v severnozahodni Avstraliji jih imenujejo banman ali barnmarn, v zahodni puščavi jih poznajo kot mabarn, v severnvzhodni deželi Arnhem kot margidjbu. V severnovzhodni Avstraliji jih Dieri kličejo kunki, Wiimbaio pa mekigar (od meki, »oči«, »videti« - »tisti, ki vidi«). Wiradjeri takšnega posameznika naslavljajo z wiringan (močni človek) ali buginja (duh) ali walamira (pametni človek). Takšen posameznik je pameten v smislu, da je inteligen in prebrisan, toda obenem je zmožen prejeti pomoč od duhov in psihičnih pomočnikov. Pametni posameznik ima tudi poseben odnos z Mavrično kačo (prominentna mitološka figura v kozmologiji aboriginov) in njenimi močmi (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004b, 861 - 862).

9.6.5.1 Izbor oziroma poklicanost vrhunskih posameznikov

Posameznik je izbran ali poklican, da postane zdravnik, na enega od treh načinov:

- a) starešine, še posebej zdravitelj, opazijo kandidatovo nadarjenost in njegovo nagnjenost k zdraviteljstvu, ko je ta še otrok. Je razmišljujoč otrok, ki se rad druži z zdravilci in starešinami. Zelo verjetno kaže zanimanje za plemensko kozmologijo in mitologijo in ima nekaj psihičnih izkušenj.*
- b) Tesno povezana s prvo metodo izbora je metoda, povezana s sorodstvenim nasledstvom položaja oz. poklica zdravitelja. Seveda samo sorodstvena vez ni dovolj. Trening, zmožnost in primernost so tudi potrebni. Sin zdravnika mora pokazati nagnjenost in učinkovitost, preden je sprejet v uk ezoteričnega znanja; ali z drugimi besedami, tudi in mora biti izbran ali vsaj sprejet.*
- c) Tretja metoda je notranje izkustvo »poklicanosti«. Posameznik doživi videnje duhov umrlih ali drugih duhov. Če se zdravitelj strinja, da je njegovo videnje res »poklicanost«, ga vzamejo v uk (Elkin 1994, 16 – 17).*

⁴⁶ Hume, L. (2002). *Ancestral Power: The Dreaming, Consciousness and Aboriginal Australians*. Carlton, Victoria, Melbourne University Press.

Vsem trem metodam izbora so skupne naslednje značilnosti:

- a) *kandidat mora biti izbran oz. sprejet s strani številnih članov poklica, bodisi v otroštvu bodisi kasneje,*
- b) *doživeti mora posebno psihično izkušnjo, ki je njegova potrditev – njegov certifikat,*
- c) *ta izkušnja po različnih avstralskih regijah sledi različnim vzorcem, nanjo se kandidati pripravljajo z meditacijo in ostalimi disciplinami; v nekaterih primerih, po vsej verjetnosti v vseh, zdravilec okoli in na kandidatu izvede ritual, s katerim sproži to izjemno izkušnjo / doživetje,*
- d) *kandidat se mora svojega poklica učiti in zaupana mu morajo biti ezoterična vedenja (prav tam, 17 – 18).*

9.6.5.2 Kako posameznik postane vrhunski posameznik

Način, na katerega avstralski vrhunski posamezniki pridobijo svoje nadnaravne moči, je bolj ali manj enak na celotnem teritoriju Avstralije, toda ne samo to; »procedura za to, da nekdo postane pametni človek, je podobna šamanskim proceduram v drugih kulturah« (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004b, 862);

na prvi pogled v antropološki literaturi in terenskem delu ni nič bolj nenavadnega kot opisi aborogenskih zdravilcev o tem, na kakšen način prejmejo svoje moči. Zdi se tako nemogoči in fantastični, da bi jih lahko z lahkoto zavrgli kot čiste izmišljotine ali nočne more. Toda študij distribucije teh izkušenj in pregled njihovih vzorcev kličeta po premisleku. Tisto, kar »bode v oči« niti niso toliko res neobičajne podrobnosti tega načina, kot to, da so si le - te presenetljivo podobne preko širokih regij kontinenta in celo v najbolj oddaljenih področjih. Z drugimi besedami, soočeni smo s predpisanim vzorcem ritualnih izkušenj, preko katerih posameznik postane zdravilec (prav tam, 18).

Dva primera;

južno od reke Murray je posameznik postal zdravilec s pomočjo nadnaravnega duha ali s pomočjo duhov umrlih, ki prebivajo bodisi v divjini ali na nebu. Običajna procedura je bila, da je duh odprl kandidatovo stran in vanj vstavil magične substance kot npr. kristal kamene strele, s katerim so bile od takrat naprej povezane njegove moči. Rez se je zacelil, ne da bi ostala brazgotina. Kandidat je bil običajno tudi odpeljan v nebo. Operacija je bila lahko izvedena tam. V obeh primerih je lahko od takrat naprej obiskoval nebo in komuniciral z duhovi, ki tam prebivajo.

V jugozahodnem Novem južnem Walesu je centralno vlogo pri »nastanku« zdravilca odigral drug zdravilec ali kultni heroj. V kandidatovo telo ni bilo zarezano, toda kljub temu so bili totem pomočnik (oz. duh zaščitnik) in magične substance kot npr. kristal kamene strele in skrivnostna vrvica vrte in »všite« vanj. Tudi on je bil odpeljan v nebo – tokrat na zdraviteljevi magični vrvici (prav tam).

9.6.5.3 Moči vrhunskih posameznikov

Vrhunski posamezniki delujejo tako na duhovni kot tudi na družbeni ravni;

čeprev večina Aboriginov pozna različne oblike domorodne medicine, za pripravo in aplikacijo katere so v največji meri odgovorne ženske, samo pametni posameznik lahko posreduje med običajnimi ljudmi in nadnaravnimi nevarnostmi. Osebo moči, ki običajno deluje na duhovni in družbeni ravni, ponavadi pokličejo, ko je potrebno zdraviti bolezni, ki se ne odzivajo na pristope običajne medicine. Osebe moči / močni ljudje so zmožni zdravljenja zato, ker posedujejo duhovne moči ali ker posedujejo objekte moči, ki so jim jih dala duhovna bitja, ravno tako pa zaradi dobrega poznavanja dogodkov in odnosov znotraj skupnosti (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004b, 861).

Zdravljenje

»Vstavljanje in izvleka substanc iz pacientovega telesa sta velik del magičnega zdravljenja. V literaturi ju redno omenjajo kot močni orodji pametnih posameznikov« (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004b, 863).

Tradicionalne tehnike zdravljenja vključujejo tudi sesanje (najpogostejša metoda zdravljenja na mnogih področjih), grizenje, masiranje (ali vtiranje), stiskanje, zbadanje, pritiskanje različnih delov telesa, prav tako pa magično odstranjevanje objektov kot npr. kosti, kamnov ali premoga. Včasih pacienta »okopljejo« v dimu ali na prizadeti del telesa položijo kremen, bisernato školjko ali kamne. Druge zdravilne tehnike zahtevajo iskanje in povrnitev izgubljenih duš s pomočjo duhov pomočnikov. Pametni posameznik lahko vstopi v trans in pošlje svoje duhove pomočnike, da poiščejo in prinesejo nazaj objekt, ki je bil odstranjen iz pacientovega telesa. Večino metod spremljata petje in skandiranje. Včasih zlobno magijo izsesajo kot polna usta vetra in jo odpihnejo stran ali pa zdravilec na pacienta prenese lastno moč, nakar izsesa prizadeti del in obenem s pacientovo bolečino

izvleče tudi lastno moč. Druga metoda za odpravo bolečine je polaganje rok na prizadeti del telesa. Včasih pametni posameznik na enem pacientu uporabi več različnih metod (prav tam, 863 - 864).

Vrhunski posamezniki poročajo, da navedeno »delo zahteva veliko energije in koncentracije in posameznik lahko občasno pove, da je njegova moč šibka. Nekateri pametni posamezniki imajo več moči kot drugi; posameznik, ki ima veliko moči, lahko v sanjah zasleduje duha bolne osebe, ga ujame in vrne v njegovo telo (prav tam, 864).

Telepatija, jasnovidnost, branje misli in letenje

Vrhunski posamezniki, pa ne samo oni, avstralskih Aboriginov so zmožni tudi telepatije; avstralski Aborigini »verjamejo, da posameznik lahko preko prostora prenese svoje misli in tudi vizualizacije pogojev, ki bi jih rad ustvaril« (Elkin 1994, 44). »Zdravilci ne trdijo samo, da lahko vplivajo na ljudi, ki so oddaljeni, tj. da prakticirajo telepatijo, trdijo tudi, da lahko z nevidnimi sredstvi vidijo ali vedo, kaj se dogaja v oddaljenosti in celo, v nekaterih primerih, - da lahko povedo, o čem druga oseba razmišlja (prav tam, 47)«.

Umetnost kontemplacije so razvili do precej višje ravni kot večina od nas. Posameznik je lahko udeležen v normalnem pogovoru ali opravlja določeno aktivnost, ko v določenih predelih svojega telesa začuti nehoteno premikanje. Takoj za tem »pade« v stanje sprejemanja, kar traja več minut, dokler ne ugotovi, kdo bo v bližnji prihodnosti »prišel mimo«. Mnogi belci, ki so svoje delavce domorodce dobro poznali, poročajo o izjemnih primerih moči Aboriginov o tem, da so vedeli, kaj se dogaja v oddaljenosti, celo več sto milj daleč. Posameznik je lahko s svojim delodajalcem odsoten od doma, ko nenadoma pove, da je njegov oče umrl ali da je njegova žena rodila ali da je v njegovi deželi prišlo do določenih težav. O tem je tako prepričan, da bi se, če bi se lahko, takoj vrnil. Tisto, kar je pri celotni zadevi še posebej zanimivo, je to, da ti delodajalci pozneje ugotovijo, da je imel Aborigin prav, da se ni motil, čeprav je bil z njimi odsoten več tednov, celo mesecev (Elkin 1974, 240 – 241).

»V mnogih plemenih, še posebno v jugovzhodni Avstraliji zdravilci lahko »letijo« preko prostora in vidijo, kaj se drugje dogaja« (Elkin 1994, 48). »Njihova telesa seveda niso soudeležena na teh potovanjih; samo njihovi duhovi so« (prav tam). Elkin poroča o preizkusu

teh sposobnosti zdraviteljev s strani njegovega informanta iz plemena Nyul – Nyul, ki je bil do takšnih trditev skeptičen:

da bi ga preizkusil, ga je poprosil, naj mu pove, kdaj se bo njegov (informantov) beli delodajalec vračal. Povedal je, da niti on niti zdravitelj tega nista vedela. Zdravitelj se je nekoliko odmaknil in se usedel pod drevo, skoz liste katerega se je »igrala« mesečina in proizvedla njegove »duhove pomočnike«, ki jih je informant dejansko videl. Zdravitelj je poslal te duhove pomočnike na pot z nalogo. Čez nekaj časa mu je povedal, da bo slišal, kako se približuje konj njegovega delodajalca, ko se bo naslednjega jutra zdanilo. To se je tudi zgodilo (prav tam, 48 – 49)

Močno oko

Eden izmed atributov pametnih posameznikov je tudi sposobnost, da »vidijo z notranjim očesom« ali »močno oko«. S to sposobnostjo locirajo mesto bolezni. Aborigini močno oko primerjajo z rentgensko napravo; posameznik, ki poseduje takšen vid je zmožen videti dele telesa, kot npr. jetra ali črevo ter ugotoviti ali so oboleli ali ne. R. M. Berndt in C. H. Berndt (1977) sta zapisala, da se je pametni posameznik opazno razlikoval od drugih, ker mu je iz oči sijala svetloba. Zmožen je bil videti tudi skozi drevesa in druge objekte ter opaziti psihično svetlobo, ki se je premikala nad grobom mrtve osebe do tri dni po smrti (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004b, 864).

9.6.6 Izjemen pomen vrhunskih posameznikov za skupnost

Vrhunski posamezniki so za socialno okolje, v katerem živijo in delujejo, neprecenljivega pomena; »zdravilci avstralskih staroselcev še zdaleč niso divjaki, šarlatani ali ignoranti. So vrhunski posamezniki, t.j., diplomirali so iz skrivnostnega življenja izza tega, ki ga običajno živijo ostali odrasli – korak, ki podrazumeva disciplino, mentalni trening, pogum in vztrajnost. So spoštovani, pogosto izjemne osebnosti. Njihov družbeni pomen je *izjemen*, psihično zdravje skupine je v veliki meri odvisno od vere v njihove moči« (Elkin 1994, 68).

Od vere v njihove moči in od dejanske »uporabne vrednosti« le - teh.

Vrhunski posamezniki avstralskih Aboriginov so »specialisti psihologije in socialnega sistema svojih ljudi ter njihovi mediji do duhovnih moči« (Elkin 1994, 182). Zelo ilustrativne o tem,

kaj so in kaj počnejo aboriginski vrhunski posamezniki, so besede aboriginskega vodje ritualov Elkinu leta 1994 v južnem delu dežele Arnhem: »Beli zdravniki imajo pametno glavo, črni zdravniki pametno imajo nekaj *znotraj sebe*« (prav tam).

Vrhunski posamezniki avstralskih Aboriginov oz. šamani povsod po svetu so torej zdravniki splošne prakse, psihologi, sociologi. Toda niso samo to, v največji meri so varuhi starodavnega vedenja o naravi resničnosti ter tako posredniki med socialno / kulturnim svetom svojega plemena oz. skupine in duhovnim svetom, tj. »svetom prednikov«, kot mu pogosto rečejo. Oni prebivajo oz. se gibljejo med obema svetovoma in kot taki predstavljajo »stalno vez med tema dvema svetovoma; vez med svetom prednikov in kulturnih vrednot skupine« (Lopašić 2010).

Kot taki so prvi varuhi oz. »stalni predstavniki tradicij in kulturnih vrednot, ki so jih ljudje zbirali stoletja. Na ta način svoji skupini omogočajo (med drugim; op. avt. mag. dela) poznavanje lastne tradicije in sposobnost za preživetje kot samostojne kulturne enote. Šamanizem pri majhnem številu posameznikov ustvarja posebno sposobnost, so stalna vez med preteklostjo in sedanjostjo, in tako simbol določene socialne in religiozne organizacije preko stoletij. Kultura in čas postaneta eno« (prav tam).

Ali z besedami A. P. Elkina: »Na kratko, aboriginski vrhunski posamezniki so kanal, preko katerega se ohranja življenje« (Elkin 1994, 68). Življenje posameznih pripadnikov skupine, življenje skupine skozi čas, življenje skupine kot kulturne enote, življenje še koga ali še česa.

9.7 Skupne točke med šamanizmom in psihologija

Drznejši psihologi in psihoterapevti se v zadnjem času pri svojem delu poslužujejo t.i. šamanskega pristopa. Ena opaznejših psihologinj, ki združuje psihologijo šamanizmov v smislu terapevtskih obravnav, je Jeannette M. Gagan; »disciplini je združila v šamanski psihoterapevtski pristop, ki ga poučuje in uporablja v svoji klinični praksi pri delu z odraslimi in najstniškimi klienti« (Gagan 1998, 179). Kliente med drugim nauči šamanskega potovanja v neobičajne realnosti, med katerim se povežejo s svojim duhom zaščitnikom in (tudi z njegovo pomočjo) razrešujejo svoje težave itd..

Med šamanizmom in psihologijo obstaja bazična podobnost, kar se tiče pglavitnega namena teh dveh človeških aktivnosti; »namen šamanizma je zdravljenje. Psihologija se ukvarja s proučevanjem vedenja in mentalnih procesov ter z aplikacijo tako pridobljenega znanja v vsakdanje življenje ljudi. Šamanizem za doseg svojega namena uporablja nadnaravne prakse. Psihologija se pri doseganju svojih ciljev zanaša na racionalna in znanstvena sredstva. Toda ne glede na medsebojne razlike tako šamanizem in psihologija iščeta načine, kako v skupnostih ljudi ublažiti trpljenje« (Gagan 1998, 38).

Med tema dvema tradicijama znanja obstajajo še nadaljnje podobnosti oz. stične točke;

poleg namena zdravljenja psihologija s šamanizmom deli še marsikaj drugega. V določenih segmentih – v psihologiji⁴⁷ t.i. tretje sile (humanistična psihologija in holizem; op. avt. mag. naloge), t.i. četrte sile (transpersonalna psihologija; op. avt. mag. naloge) in v Jungovih pristopih⁴⁸ - psihologija zajemaja / sprejema duhovne in nadnaravne elemente. Eden izmed takšnih elementov je »samoaktualizacija« iz psihologije tretje sile. »Vrhunska doživetja« oz. trenutke samoaktualizacije, v katerih prevladujejo občutki enosti, lahko, čeprav o njih najpogosteje poročajo posamezniki, ki se nahajajo na duhovnem koncu Maslowove hierarhije potreb, doživi vsakdo. Takšne izkušnje včasih ponudijo razumevanje »vsega bivajočega«. (Gagan 1998, 38 - 39).

Podobnosti se tu še ne končajo; »vsaj na petih od osmih področij izkušenj, ki jih je raziskovala transpersonalna psihologija, imata psihologija četrte sile in šamanizem dodatne stične točke: šaman se medtem, ko izvaja šamansko potovanje, premika med različnimi stanji zavesti; ko vstopi v združene kozmične domene šamanskega sveta, doživlja transcendenco; ob iskanju informacij, potrebnih za zdravljenje, komunicira z duhovi; med krizo ob inicijaciji doživi intrapersonalno preobrazbo« (Gagan 1998, 39).

Najbolj intrigantna in obenem navdihujoča podobnost med šamanizmom in psihologijo pa je podobnost v koncepciji narave sveta; »holizem - videnje, da svet ureja kreativna organizirajoča sila in ki *ne pozna* ločnice med umom in materijo – je skupen pristopom

⁴⁷ Psihologija »prve sile« je behaviorizem, psihologija »druge sile« je psihoanaliza.

⁴⁸ Med drugim je Carl Jung npr. »redefiniral mnogo Freudovih konceptov in predstavil bolj optimističen, ustvarjalen pogled na človeštvo. Jung je libido razumel ne kot samo zbiralnik spolne energije, pač pa kot bazen energije, iz katerega je mogoče črpati za pozitivno rast« (Gagan 1998, 39).

šamana, humanista in transpersonalista. Zdravitelj, bodisi šamanski bodisi holistični, klientove simptome obravnava v sklopu njegovega celotnega bitja in znotraj konteksta njegovega okolja in okoliščin« (Gagan 1998, 40).

Gaganova ponudi analitično - psihološko razlago tistega dela šamanističnih praks, ki spominjajo na psihoterapijo; »šamanizem in psihologija se srečujeta izza tančice, ki jo je dvignil Carl G. Jung, ko je orisal nadnaravni svet, ki v psihološki literaturi predtem ni bil nikoli predstavljen. Njegov opis arhetipov, alkemije in vloge nezavednega nam omogoča razumeti, kaj se dogaja s klientom, ko šaman vstopi v šamansko domeno. Ko šaman bobna, se iz nezavednega dvigujejo arhetipi in razdrobljene dele psihe združijo v popravljeno celoto⁴⁹« (Gagan 1998, 40).

Gaganova zaključí s tehtnim poudarkom:

»Na prvi pogled se zdi, da so psihologi glede koncepta šamanizma neenotni. Humanističnemu, transpersonalističnemu in Jungovskemu segmentu psihologije je šamanizem blizu. Tako kot šamani tudi psihologi, ki pripadajo tem »vejam« psihologije menijo, da je svet poln duha. Empirična psihologija pa se s to starodavno tradicijo ne strinja, meni, da je neznanstvena in nelogična. V bistvu pa veliko psihologov, ne glede na prepričanje, pri svojem delu – zdravljenju in raziskovanju – uporablja tehnike podobne šamanskim« (Gagan 1998, 40).

9.8 Šamanizem, kako in kaj?

Antropologi in etnologi v zadnjem času vedno pogosteje ugotavljajo, da šamanizem resnično deluje;

akademsko etnološko raziskovanje je magične sposobnosti šamanov ocenjevalo v glavnem kot samosvoja praznoverna opravila, šamane same pa je le redko razumelo kot raziskovalce zavesti, ki obvladajo paranormalne moči. Raziskovalci so natančno opisali

⁴⁹ Simbol za to »celoto« je *sebstvo*; »pogosto se pojavi v obliki, ki kaže na vseprisotnost; izraža se kot gigantsko, simbolno človeško bitje, ki obsega ali vsebuje ves kozmos« (von Franz, v Jung 2003, 203).« Številni primeri, ki izvirajo iz mnogih civilizacij in in različnih obdobj, dokazujejo, da je simbol velikega človeka *univerzalen*. Njegova podoba je zakoreninjena v zavesti ljudi kot nekakšen cilj ali izraz temeljne skrivnosti življenja.» (prav tam, 205 - 206).

oblačila šamanov, njihove barve, okrasje, in značilnosti, prešteli so pripomočke, ki so jih uporabljali, zapisali vse, kar so povedali, in poročali o vseh njihovih opravilih. Toda ali so bili njihovi obredi uspešni, jih skoraj nikoli ni zanimalo. Šele v zadnjem času so nekateri znanstveniki ugotovili, da šamanska magija res deluje. Očitno se za nenavadnimi šamanskimi obredi, zamaknjenostmi in petjem skriva prastaro vedenje o tehniki, s katero je mogoče doseči magične učinke (Fiebag idr. 2004, 173).

Pa ne samo antropologi in etnologi in ne samo glede šamanizma.

Vse od izida temeljne oz. prelomne knjige o tematiki, Eliadeove *Shamanism; Archaic Techniques of Ecstasy* leta 1964, število izdanih del o šamanizmu skokovito narašča; »šamanizem je živ, vitalen fenomen, ki je zanimiv za širok spekter ljudi. Šamanizem kot področje akademskih študij je danes pestro in hitro razvijajoče se področje« (Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, v uvodu, xxi).

Zdi se, kot da bi Mircea Eliade predril jez paradigme racionalnosti, kar je iracionalnemu delu sveta in posledično tudi človeške psihe ponovno dovolilo nekoliko svobodnejši dih. Kot ni svetlobe brez teme, tako ni racionalnosti brez iracionalnosti – in obratno. Kot kaže stanje stvari, je t.i. iracionalnost integralni del sveta, kar zadnjih nekaj deset let pogumno ugotavlja čedalje več posameznikov tudi preko racionalnosti oz. pri »polni zavesti«.

Pojem »polna zavest« je moč razumeti ne kot zgolj popolnoma racionalen pogled na določeno zadevo, kakršna je njegova splošno razumljena konotacija, pač pa tudi - ali bolje – predvsem kot združitev zavestnega in nezavednega dela nas kot tistih, ki v svetu prebivamo in ga obenem opazujemo in sooblikujemo. Kot da bi se krog oz. lok izkušenj in misli človeštva postopoma pričel sklepati. Kot da bomo pri »polni zavesti« ponovno prišli na začetno točko, če »polna zavest« tam in takrat že ni bila prisotna. Mogoče trditev Marjana Ogorevca v knjigi *Integralna biorgonomija*, da je »na začetku poti, v prvih civilizacijah, v začetku spuščanja v materijo, človek imel slabo razvit um, vendar je to pomanjkljivost nadomeščal z duhovnim znanjem, jasnovidnostjo, duhovnim sluhom in drugimi duhovnimi sposobnostmi; imel je popolno duhovno ravnotežje in njegovo bistvo še ni bilo razdeljeno, bilo je še vedno celovito« (Ogorevc 2004, 41) ni iz »trte zvita«.

Potrebno je seveda reči, da je vse, kar so šamani izkušali in kar še vedno izkušajo ter o čemer so in še vedno poročajo, (zgolj) odraz delovanja podzavesti oz. nezavednega. Toda ali takšen odgovor resnično odgovori na vprašanje o tem, kaj stoji v ozadju njihovih praks, ali zgolj prenese odgovornost za razlago na področje, za katerega se nam zdi, da ga razumemo, ker imamo pač besedo zanj, sama narava podzavesti pa nam je v bistvu nepoznana?

Nesporno je, da se v podzavesti nahajajo posameznikove potlačene vsebine, kot je trdil Freud, toda to dejstvo v večji meri kot na vprašanje o tem, kaj podzavest je, odgovarja na vprašanje o naravi družbe in o procesih socializacije. Tudi Jungov pogled na nezavedno (arhetipi, kolektivno nezavedno, popolno uresničenje potenciala, ki ga premore naše *sebstvo* itd.) ne odgovarja na vprašanje o naravi podzavesti. Enako je z zavestjo; opis delovanja možganov kot prenosa električnih impulzov preko nevronske sinapse ne odgovarja na vprašanje, kaj zavest je.

Stanje je podobno tudi v drugih znanostih; fiziki npr. vedo, kako se vedejo svetloba, gravitacija in elektrika, z matematičnim jezikom natančno opisujejo njihove lastnosti, s tehnologijo jih znajo proizvajati itn., toda na vprašanje, kaj je njihova narava, kaj v svojem bistvu te »sile« so, nimajo odgovora.

Šamanizem za razliko od (zaenkrat še) prevladujočega znanstvenega pogleda na svet, ponuja celovitejši (v)pogled v naravo sveta; svet ni zgolj materija, svet je veliko veliko več. Ali, kot je zapisal C.G. Jung: »Šaman ni le navaden domačin, pač pa občudovani potomec tistih *prostranstev moči*, ki so nevidna naši normalni budni zavesti. Vsakomur so sicer za kratek hip dostopna v prebliskih videnj, on pa se lahko po njih sprehaja kot gospodar« (Jung 2003, 153). To »sprehajanje« je možno zato, ker »prostor ni prazen »nič«, kot naj bi verjeli. Prostor vsekakor je »nekaj« in ima določene kvalitete, ravno tako kot fizična snov« (Meadows 2003, 1).

9.9 Šamanizem in mi

Šamanizem ni stvar samo daljne preteklosti in vsekakor ni stvar samo t.i. primitivnih ljudstev, niti ni mogoče resno trditi, da je to zgolj stvar »nerazsvetljenih ljudi«. Duh šamanizma je prisoten tudi »tukaj in sedaj«;

imam prijateljico srednjih let, ki živi v predmestju angleškega mesta. V otroštvu je slišala glasove, ki jih je prepoznala kot duhove. Ignorirala in upirala se jim je leta. Nekega dne, utrujena od upiranja, pa je sprejela njihovo prisotnost in jih vprašala, kaj želijo, nad čemer so »bili navdušeni«. Takrat je začela delati z njimi. Njihovi nasveti in družba so ji pomagali, da si je ustvarila uspešno kariero terapevta in zdravilca, specializiranega za skrivnostne bolezni in emotivne težave. Postala je tudi svetovalec posameznikom, ki so doživljali podobne parapsihološke fenomene kot sama. Ni edina takšna oseba, ki sem jo osebno spoznal. Ko sem slišal njeno zgodbo, sem bil zaprepaden nad podobnostjo njenih izkušenj s formativnimi izkušnjami sibirskega šamana, pri čemer za šamanizem še nikoli ni slišala. Sebe je videla kot naslednico spiritualizma 19. stoletja. Kasneje je našla stične točke v kulturi ameriških staoselcev. Skorajda ni dvoma, da bi v v kontekstu staroselske Sibirije postala šamanka. V moderni Angliji pa njene izkušnje in sposobnosti nikoli niso bile javno priznane niti se o njih ni javno razpravljalo. Ne samo, da niso bile družbeno sprejete, sploh niso bile prepoznane (Hutton, 2001, 148 - 149).

Kultura, v kateri živimo, je bolj »šamanistična«, kot smo to pripravljene priznati; t.i. *urbani šamanizem* oz. *neošamanizem*, fenomen zadnjih nekaj deset let (od poznih 60 in zgodnjih 70 let 20. stoletja naprej) je v porastu. V porastu so tudi raznorazni ostali alternativni pristopi k življenju in zdravljenju. Ti pristopi so – v svojem jedru – pravzaprav podobni šamanskemu. Ljudje nis(m)o (več) zadovoljni z racionalizmom in z organiziranimi oz. institucionaliziranimi religijami; odgovori oz. »navodila za življenje«, ki nam jih nudita tako prvi kot slednje, nas ne zadovoljijo več.

10 Znanost : religija oz. približevanje razlagalnega izkustvenemu

*Znanost brez religije
je hroma, religija brez
znanosti pa je slepa.*

Albert Einstein

Religija kot taka oz. tisto, kar ima povedati o ustroju sveta, je s strani uradne znanstvene paradigme vsaj spregledana, če že ne kriminalizirana; »racionalno mišljenje kritizira tudi vse človekove dejavnosti, ki že vnaprej ne odklanjajo iracionalnega in nerazložljivega, torej tudi vse vrste mišljenja, ki niso izključno racionalne, zlasti različne religije in magije, paranormalno pojave, a tudi psihologijo, psihoterapijo in umetnost in intuicijo« (Fiebag idr. 2004, 171). Religijo je moč napadati tudi še bolj sofisticirano; »religijo je mogoče omalovaževati tudi pretanjeno, na primer tako, da priznamo njeno pomembnost, toda za druge ljudi – ljudi preteklosti, ljudi drugih kultur, ljudi, katerih ego močno potrebuje oporo« (Smith 1996, 12).

Ob podrobnejšem pogledu »v ozadje« pa se izkaže, da si znanost in religija (vsaj) v svojih najosnovnejših izhodiščnih oz. *nastavitvah nastavitev* nista tako zelo različni. Kar se tiče temeljnih določiteljev, sta si pravzaprav sistemsko podobni, če že ne enaki; »vsako znanje ima svoj izvor, ime in mesto nastanka, ob zalezovanju katerega pridemo prej ali slej do točke, kjer to znanje sloni na *predpostavki*, tj. na *verovanju*« (Suša 2002, 15). Verovanja pa se vzpostavljajo (vsaj nekatera) na podlagi (takšnih ali drugačnih) izkušenj. Nato pa verovanja / prepričanja filtrirajo izkušnje: ljudje z določenimi prepričanji »opazijo« samo tisto, kar je v skladu z njihovimi verjetji. Ali obratno.

Za nobeno od različnih vrst znanja ni mogoče reči, da je neresnično; strokovnjaki z različnih področij vsi živijo v istem svetu, samo gledajo ga z različnih izhodišč in posledično upoštevajo različne izkušnje.

Tako znanstveniki kot »ljudje religije« verujejo: znanstveniki v razložljivost in v ponovljivi eksperiment, verniki (šamani) pa v »nerazložljivo«. Znanost veruje v t.i. racionalnost, religija v t.i. iracionalnost. Če bi ju opazoval in medsebojno primerjal nekdo, ki z nobeno od njiju ne

bi imel nobenih predhodnih izkušenj, ki o nobeni od njiju ne bi nič vedel, ki o nobeni od njiju ne bi imel nobenih predpostavk, bi se po vsej verjetnosti odločil – če bi se že moral - za tisto od njiju, katere predstavnik bi bil boljši »komercialist«. Pri čemer pa sta tako znanost kot religija v prvi vrsti »sistema« v službi človeške radovednosti, čudenja in iskanja odgovorov.

Ob nadaljnjem primerjalnem pogledu na ti dve tradiciji človeške misli se izkaže, da je v racionalnosti vedno zaslediti (vsaj) kanček, če ne celo precej, iracionalnosti (npr. placebo efekt; če nič drugega, je kot take moč označiti tiste trenutke »aha« izkušenj, ko se pojavi odgovor na dolgo časa proučevani problem itd.) in v iracionalnosti (vsaj) kanček, če ne celo precej, racionalnosti - lep primer slednjega je šamanizem.

Šamani v prazgodovini (in danes) dognanj svoje »obrti« v svoj opis sveta niso vključevali nekritično; takšnemu vtisu se ob prebiranju o šamanizmu ni možno izogniti; »šaman je empirik. Ena od definicij empiricizma je »praksa poudarjanja vtisov čutov« (Websterjev tretji novi mednarodni slovar). Šaman se res zanaša predvsem na lastno izkušnjo, na svoje čute. Znanje pridobiva na ta način« (Harner 1990, 45 – 46). Tako v stanju običajne kot tudi v stanju neobičajne zavesti. Če ne drugega, so dognajnja, do katerih so se dokopali, zelo verjetno najprej vsaj nekaj časa preverjali, preden so jih »potrdili« - tako kot znanstveniki.

Tudi šamani imajo svoj nabor znanja. Znanja, ne izmislekov. Znanja, ki so ga zbirali in preverjali nekaj (deset) tisoč let. Trditi, da ima nabor znanja samo znanost, bi bilo najprej neupravičeno, nato pa še vzvišeno; šamani, ki posedujejo izkušnje tako v stanju običajne kot tudi v stanju neobičajne zavesti, ne pravijo, da ta svet ni tudi takšen, kot ga opisuje znanost: »mojster šaman nikoli ne reče, da je tisto, kar izkuša kdo drug, fantazija. To je ena izmed razlik med šamanizmom in znanostjo« (Harner 1990, 45). Po drugi strani pa znanost, ki ima vedenje samo o svetu, kot se kaže v običajni zavesti, vehementno trdi, da so šamani šarlatani in da nič od tega, o čemer poročajo, ni res.

Podobnosti med znanostjo in šamanizmom se tu ne končajo; tako kot je znanstvenike in npr. zdravnike moč deliti na dobre in slabše (glede na rezultate njihovega dela), tako je moč šamane razločiti na tiste, ki res obvladajo svoje področje in na tiste, ki svoje področje obvladujejo v manjši meri; »šamani so ljudje dejanj in znanja. Toda samo nekaj jih postane resničnih mojstrov znanja, moči in zdravljenja. Ljudje običajno kritično ocenijo, kako

učinkoviti so posamezni šamani, kako uspešni so pri zdravljenju. Šamanove reference so dobro poznane. Ljudje se o tem, katerega šamana bodo obiskali v zvezi z vprašanji »o življenju in smrti«, odločajo na podlagi njegovih referenc« (Harner 1990, 46).

Akt takšnih razločevanj strokovnjakov podrazumeva *preverljivo učinkovitost* tako prvega kot tudi drugega sistema znanja. Ljudje nismo neumni – običajno točno vemo, h komu se spleča iti po idejo, nasvet ali po zdravilo. Razlika med Odborom za podelitve Nobelovih nagrad in skupnostjo ljudi, ki uporablja »usluge« šamanov, je samo v uporabljenih kriterijih: Odbor uporablja kriterije napredka znanosti, uporabniki šamanovih storitev uporabljajo pa kriterije fizične in psihične dobrobiti ter zdravja.

Znanost in religija imata skupnega več, kot si mislita oz. sta si pripravljene medsebojno priznati. Zdi se, da problem (ne)razumevanja med njima ni v temeljnih usmeritvah (in še čem), pač pa v vsem, kar pride za le – temi. Pri čemer pa se zdi, da se znanost počasi približuje skrajnemu dometu svoje metode; »bolj kot se naravoslovne znanosti razvijajo, bolj jasno postaja, da spoznanje samih osnov sveta leži izven meja znanosti« (Menj 2005, 11).

Znanost nas je mnogo naučila in nam mnogo dala in nam še vedno mnogo daje, za kar smo ji lahko samo hvaležni. Toda, tako kot tudi nekatere institucionalne religije, nima pravice, da v zameno »zahteva« človeško dušo ali da dušo »sežiga na grmadi«. C.G. Jung, ki je vse svoje življenje raziskoval in se čudil psihičnemu, je zapisal: »Kolesa zgodovine ne smemo vrteti nazaj in človekovega strmljenja k duhovnemu življenju ne smemo zanikati. Znanost ima vso pravico, da svoje področje raziskovanja razmeji in da postavlja omejene hipoteze, saj pač mora delovati na tak način; toda človeške psihe ni mogoče poljubno razkosati. Je namreč celota, ki vsebuje tudi zavest, in je mati zavesti. Znanstvena misel, ki je zgolj ena od njenih funkcij, nikakor ne more zaobseči vseh pojavnih oblik življenja« (Jung 1994, 97).

Znanost in religija si nista (več) podobni samo v nastavitvah nastavitvev. Zdi se, da počasi nastopa čas, da pričnemo gledati na svet še z drugačnim pogledom od trenutno »politično korektnega« znanstvenega in posledično *oplemenitimo* svoje vedenje;

zahodni svet se šele začenja zavedati neznanskih kapacitet subtilnih energij. Raziskovanje parapsiholoških pojavov je bilo včasih s stališča uradne znanosti rezervirano za čudake in ekscentrike. Toda časi se spreminjajo. Danes najbolj prestižne znanstveno raziskovalne inštitucije sveta, kot sta denimo Stanfordski raziskovalni inštitut (SRI) in Laboratorij za

raziskovanje anomalij na Univerzi v Princetonu (PEAR), potihoma stopajo na čelo proučevanja parapsihologije. Člani laboratorija PEAR so z raziskavami dokazali, da človeški um lahko vpliva na grobo materijo in da je ta vpliv mogoče statistično izmeriti. PEAR – ov profesor Jahn je ob nekem eksperimentu komentiral: »Vse fizikom znane sile, kot je denimo gravitacija, z razdaljo izginjajo. Nobena fizična sila nima takšne sposobnosti izogibanja času, kot prav psihična. Videti je, da lahko zavest nekako širi svoj vpliv zunaj prostora in časa. Ta pojav zagotovo predstavlja izziv za znanost, ki si ne more več privoščiti, da bi ga ignorirala. Poleg tega gre za zares razburljiv izziv našemu celotnemu pojmovanju fizičnega sveta« (Tošič 2003, 94 - 95).

Čisto lahko se zna zgoditi, da bosta znanost in religija sčasoma ugotovili – ko se bosta znebili nepotrebnih dogem – da v bistvu govorita o istih stvareh oz. da si bosta to odkrito priznali. Ena drugo ob zmanjšanju ideoloških nabojev in posledičnem spoštljivem dialogu lahko zgolj požlahtnita.

11 Teorija polja ničte točke oz. kvantni vakuum

Časi so se spremenili in, če parafraziramo Shakespeara, je med »nebesi in zemljo še toliko neznanih reči».

Brennan (1995, v predgovoru)

Znanstveniki v zadnjem času radovedno in vedno bolj drzno stopajo na doslej prepovedana področja znanstvenega zanimanja. Vse skupaj se je začelo že nekaj let po prelomu 20. stoletja, leta 1911; »s poskusom Maxa Plancka⁵⁰, enega izmed očetov kvantne teorije, so fiziki uvideli, da prazen prostor kar *kipi* od aktivnosti« (McTaggart 2004, 56).

To aktivnost, ki je po dotedaj veljavnih fizikalnih teorijah ne bi smelo biti, so poimenovali »*polje ničte točke*«; »polje ničte točke, ki mu fiziki pravijo tudi »vakuum« se tako imenuje zato, ker so fluktuacije v tem polju še vedno zaznavne pri temperaturi absolutne ničle, najnižjem možnem energijskem stanju, kjer ni več nobene snovi in naj ne bi bilo več ničesar, kar povzroča gibanje. Energija polja ničte točke je energija v najbolj praznem stanju prostora pri najmanjši možni energiji, od katere ni mogoče odvzeti več nobene energije« (McTaggart 2004, 51).

Se pravi, energetsko dogajanje tam, kjer po ugotovitvah klasične fizike ne bi smelo biti nobenega dogajanja.

11.1 Tiha sprememba paradigme

Lynne McTaggart, avtorica knjige *Polje; Po sledih nevidnih sil v vesolju*, v kateri je na poljudnoznanstveni način prikazala presenetljive ugotovitve skupine znanstvenikov v zadnjih štiridesetih letih, se tematike ni lotila površno. Vse navedbe v njeni knjigi so *znanstveno utemeljene*; »ko sem začela tako brskati, sem odkrila majhno, a kohezivno skupino vrhunskih raziskovalcev z impresivnim znanstvenim ozadjem, od katerih je vsak pročeval drug vidik iste

⁵⁰ Nadaljnji klasični dokazi za obstoj polja ničte točke so Casimirjev efekt, van der Waalsov učinek, t.i. nelokalnost itd..

stvari. Njihova odkritja so bila osupljiva: očitno je bilo, da bodo njihove ugotovitve, če se izkažejo za resnične, porušile trenutno veljavne zakone biokemije in fizike. Njihovo delo ni le pojasnjevalo delovanja homeopatije in duhovnega zdravljenja: njihove teorije in poskusi so sestavili mozaik nove znanosti, novega pogleda na svet« (McTaggart 2004, 15).

11.1.1 Kratka kronologija razvoja fizikalnega vedenja

McTaggartova ugotavlja, da

*sta biologija in fizika še danes služkinji pogledov, ki jih je zagovarjal Issac Newton, oče sodobne fizike. Vse predstave o svetu in našem mestu v njem izvirajo iz zamisli, ki so se izoblikovale že v sedemnajstem stoletju, a še vedno tvorijo srčiko sodobne znanosti – teorij, po katerih so vsi elementi v vesolju drug od drugega izolirani, ločljivi in docela neodvisni. Te teorije so dejansko ustvarile predstavo o ločenosti. Newton je opisal materialni svet, v katerem se posamezni delci snovi ravnaajo po določenih zakonih gibanja skozi prostor in čas: vesolje kot stroj. In preden je Newton formuliral svoje zakone o gibanju, je francoski filozof Rene Descartes predstavil za tiste čase revolucionarno zamisel, da je človek, ki ga predstavlja razum, ločen od mrtve snovi fizičnega telesa, ki je prav tako le dobro podmazan stroj. Svet predstavljajo številni majhni in nepovezani predmeti, katerih obnašanje je mogoče predvideti. Najbolj ločen od vseh je človek. Ljudje smo oddvojeni od vesolja in ga opazujemo od zunaj. Tudi naše telo je na nek način ločeno in različno od našega pravega jaza, zavestnega uma, ki je opazovalec. Newtonski svet je bil sicer svet spoštovanja zakonov, a navsezadnje je bil to samotni, zapuščen kraj. Svet je šel svojo pot, kot velikanska mašinerija, ne glede na to, ali smo mi v njem ali ne. Z nekaj spretnimi potezami sta Newton in Descartes izruvala Boga in življenje iz sveta materije, človeka in njegovo zavest pa iz središča našega sveta. Iz vesolja sta iztrgala srce in dušo, da je v njem ostala le mrtva zbirka medsebojno povezanih mehanskih delov. In kar je najbolj pomembno, kot se je izrazila Danah Zohar v knjigi *The Quantum Self*⁵¹: »Newtonovo videnje nas je iztrgalo iz tkanine, iz katere je stekano vesolje« (McTaggart 2004, 20 - 21).*

Newtonijansko videnje so začeli presegati pionirji kvantne fizike na začetku 20. stoletja;

pionirji – Erwin Schrodinger, Werner Heisenberg, Niels Bohr in Wolfgang Pauli – so vsi nekako slutili, da so stopili na prepovedano, metafizično področje. Če so elektroni povsod

⁵¹ Zohar, D. (1991). *The Quantum Self*. London, Flamingo. 2.

in istočasno povezani, je to najbrž povezano z neko globoko resnico o naravi vsega sveta. Da bi doumeli globljo resnico nenavadnega podatomskega sveta, ki so ga opazovali, so se obrnili na filozofske klasike. Pauli se je poglobil v psihoanalizo in arhetipe ter kabalo. Bohr je proučeval kitajsko filozofijo in taoizem. Schrodinger je črpal iz hinduistične filozofije, Heisenberg pa iz platonske teorije starih Grkov. Kljub vsemu niso mogli izdelati koherentne teorije o duhovnih implikacijah kvantne fizike. Kvantni pionirji so okrili, da je človekova udeležnost v materiji ključnega pomena. Podatomski delci obstajajo v vseh mogočih stanjih, dokler jih s svojim opazovanjem in merjenjem ne vznemirimo: šele takrat se materializirajo v nekaj stvarnega. Da iz podatomskega pretakanja dejansko nastane nekaj določnega, je absolutno ključno naše opažanje – človekova zavest – vendar človeški dejavnik ni bil upoštevan v nobeno od Heisenbergovih ali Schrodingerjevih matematičnih formul. Obema je bilo jasno, da je ključ v človeku, vendar nista vedela, kako naj ga vključita. S stališča znanosti je bil človek še vedno ločen od sveta in ga je opazoval od zunaj. Njihov odgovor je bil, da obstaja ena resnica za vse majhno in ena resnica za nekaj veliko večjega ter ena resnica za žive in druga za nežive stvari; ta navidezna nasprotja naj bi sprejeli tako, kot sprejemamo temeljne Newtonove aksiome. To so pravila, po katerih se ravna svet in jih moramo preprosto sprejeti. Njihova matematika funkcionira in to je vse, kar šteje (prav tam, 23 - 24).

Nadaljnja kronologija poteka dogajanja v kvantni fiziki postane resnično zanimiva – in epistemološko (tako in drugače) pretresljiva; »majhna skupina znanstvenikov, posejanih po vsem svetu, ni bila zadovoljna zgolj z rutinskim razumevanjem kvantne fizike. Hoteli so boljši odgovor na številna velika vprašanja, ki so ostala neodgovorjena. S svojimi raziskavami in poskusi so nadaljevali od tam, do koder so prišli pionirji kvantne fizike, in začeli vrtati globlje (prav tam, 25).«

McTaggartova navaja, da je glavna predpostavka, ki so jo najprej preko enačb kvantne fizike ter nato preko eksperimentov poglobljali nekateri raziskovalci v zadnjih nekaj desetletjih, da je sama osnova našega vesolja valujoče morje energije, eno samo ogromno kvantno polje; »enačbe opredeljujejo t.i. polje ničte točke – morje mikroskopskih vibracij v prostoru med stvarmi« (prav tam). Bohm to polje opiše zelo nazorno: »Vsa snov leži na tem ogromnem oceanu energije kot nekakšna motnja, ki se giblje kot jadrnica na morju. Na žalost še nimamo naprav, ki bi zmogle direktno izmeriti te energije ravno zaradi njene ogromne moči« (v Lorimer, ur. 1998, 4).

Kvantni fiziki so ugotovili, da »kvantnih polj v kvantnem svetu ne povezujejo sile, temveč izmenjava energije, ki se nenehno porazdeljuje v dinamičnem vzorcu. Ta stalna izmenjava je imanentna lastnost delcev, tako da tudi »resnični« delci niso nič drugega kot majhni vozli energije, ki se na kratko pojavijo in zopet izginejo nazaj v bazično polje. Celo Einstein je priznal, da je sama materija »silno intenzivna, in da je *edina fundamentalna resničnost* bazična entiteta: samo polje« (Capra 1976)^{52 53}« (McTaggart 2004, 56).

Del tega polja s(m)o tudi živa bitja. Tudi ljudje;

na naši najbolj temeljni ravni smo živa bitja, vključno z ljudmi, skupki kvantne energije, ki nenehno izmenjuje informacije s tem neizčrpnim morjem energije. Žive stvari oddajajo šibko sevanje, kar je ključni vidik bioloških procesov. Prek informacijske izmenjave na kvantni ravni pridejo potrebne informacije za vse življenjske procese, od medcelične komunikacije do izjemno obsežnih procesov reguliranja DNK. Izkazalo se je, da skladno s kvantnimi procesi deluje celo človekov um, ki naj bi bil povsem zunaj zakonov materije. Misli, občutki in vse druge višje kognitivne funkcije so povezane s kvantnimi informacijami, ki sočasno pulzirajo skozi naše možgane in telo. Naše zaznavanje je posledica součinkovanja med podatomskimi delci naših možganov in morjem kvantne energije. Ljudje dobesedno utripamo z našim svetom (prav tam).

»Obstoj polja niče točke implicira, da je vsa snov v vesolju medsebojno povezana z valovi, ki se širijo skozi čas in prostor in se lahko širijo v neskončnost, povezujoč posamezne dele vesolja z vsemi ostalimi deli (prav tam, 57).« »Če to drži, potem je *vse povezano z vsem* ostalim, kot nekakšna nevidna mreža« (prav tam, 25).

Tudi živa bitja so povezana med seboj, ne samo delci. Tudi ljudje; »kakor podatomski delci, iz katerih smo sestavljeni, ne morejo biti ločeni od prostora in delcev okoli njih, tako tudi živa bitja ne morejo biti izolirana drugo od drugega« (prav tam, 208 - 209).

⁵² Capra, F. (1976). *The Tao of Physics*. London, Flamingo, brez navedbe strani.

⁵³ »Fluktuacije v atomskem svetu so razlog, da energija neprestano prehaja naprej in nazaj, kakor žogica pri pink – ponku. Ta energijska izmenjava je kakor posojanje stotinov: če nekomu posodiš en stotin, si za stotin revnejši in on za stotin bogatejši, ko pa se ti stotin povrne, se vlogi zamenjata. Tovrstna emisija in resorbcija virtualnih delcev ne poteka le med fotoni in elektroni, temveč med vsemi kvantnimi delci v vesolju. Polje niče točke je skladišče vseh polj, vseh osnovnih energijskih stanj in vseh virtualnih delcev: polje polj« (prav tam, 56).

Torej, vse – vidno in nevidno, živo in neživo – je na najbolj bazični ravni zelo verjetno energija oz. »valovanje energije«, ki ne pozna ne časa in lokalnosti; »čas in prostor, kot ju poznamo, dejansko ne obstajata. Do koder seže oko, je ena sama dolga pokrajina iz *tukaj in zdaj*« (McTaggart 2004, 23).

11.2 Delovanje polja ničte točke ali kaj vse to pomeni

Polje ničte točke vpliva na nas in mi vplivamo nanj; »z opazovanjem in usmernjenim namenom lahko v svet razširjamo neko vrsto *supersevanja*. Naše sanje, pa tudi trenutke naše budnosti lahko delimo med seboj in z vsakomer, ki je kdaj živel. Med nami in poljem ničte točke poteka nenehen dialog, v katerem polje bogatimo in jemljemo iz njega. V tem smislu naša inteligenca, ustvarjalnost in domišljija niso zakljenjeni v naših možganih, temveč obstajajo v interakciji s poljem« (McTaggart, 208 - 209). Naše naravno stanje bivanja je odnos ali tango, stanje nenehnega medsebojnega vplivanja.

Možne implikacije povedanega so glede na trenutno prevladujočo »paradigmo ločenosti« več kot kolosalne, toda obenem (popolnoma) nič novega; »raziskave so dokazale, da smo na najbolj bazični ravni vsi *povezani* med seboj in s svetom⁵⁴. Eksperimenti so pokazali, da utegne obstajati življenjska sila, ki preveva celotno vesolje – ki jo nekateri imenujejo

⁵⁴ O izkušnjah »povezanosti vsega«, »enosti«, so poročali npr. mistiki. O mistični izkušnji "enosti" poroča astronaut in doktor astrofizike Edgar Mitchell; doživel jo je med vesoljskim poletom Apolla 14 na Luno; *takrat, ko je zrl skozi okno komandnega modula vesoljske ladje Kittyhawk, je doživel najnenavadnejše občutje v svojem življenju: občutek povezanosti, kot da so vsi planeti in vsi ljudje vseh časov pripeti na nevidno mrežo. Od veličastnosti trenutka je skoraj prenehal dihati. Čutil je prisotnost ogromnega polja energije, ki od vekomaj povezuje vse ljudi, njihove namere in misli ter vse žive in nežive oblike snovi. Imel je občutek, da z vsakim dejanjem in mislijo vpliva na preostalo vesolje ter da vsak dogodek v vesolju prav tako učinkuje nanj. Doumel je, da je čas zgolj umeten konstrukt. Vse naučeno znanje o vesolju ter o ločenosti ljudi in stvari je zanj izgubilo smisel. Spoznal je, da ni niti naključij niti ločenih individualnih namer* (McTaggart 2004, 35 - 36).

Mistično doživetje je doživel tudi Mitja Peruš: »Osnovna značilnost najvišjega mističnega doživetja je občutje Enega, Absolutnega, vseobsegajočega in samozaokroženega Univerzuma. Meje med človekom in svetom v notranjosti duha izginjajo. Mistik doživi sebe kot neločljiv del celote. Še več: občuti v vsej dramatičnosti, da je on sam poistoveten s celoto. Doživlja staplanje z Univerzumom. Mistična doživetja obstajajo. Dostopna so izključno skozi neposredno duhovno izkustvo, kar pomeni, da mora človek preiti v posebno *globoko stanje zavesti*« (Peruš 1995, 138).

kolektivna zavest, teologi pa sveti Duh. Znanstveniki so podali verjetno razlago mnogih pojavov, v katere človeštvo verjame že stoletja, a zanje doslej ni bilo trdnih dokazov in primerne razlage: od delovanje alternativne medicine in molitve do življenja po smrti. V nekem smislu bi lahko rekli, da so nam dali *znanost o religiji*» (McTaggart 2004, 26). »Odkritja so tudi znanstveno dokazala resničnost starih modrosti in izročil tradicionalnih kultur. Nove teorije so dale znanstveno veljavo mnogim legendam in religijam, v katere ljudje že od vekomaj verjamejo, a so doslej morali vanje zgolj verovati. Dejansko so samo dali znanstveni okvir za vedenja, ki jih najmodrejši ljudje že dolgo poznajo« (prav tam, 322 – 323).

Ker v polju ničte točke in / ali med nami in poljem ničte točke nenehno poteka dialog na energetski, kvantni ravni, je moč preko tega dialoga razložiti oz. bolje razumeti nekatere »neverjetne« zmožnosti nas ljudi; »v preteklosti so posamezniki naključno izpričali določene sposobnosti – slutnje, spomine na prejšnje življenje, jasnovidnost, zdraviteljski dar – ki jih je uradna znanost hitro odslovlila kot igro narave ali goljufijo. Delo novih znanstvenikov pa govori, da te sposobnosti niso niti nenormalne niti redke, temveč obstajajo v vsakem človeku. Ljudje smo *veliko več* kot sami mislimo« (McTaggart 2004, 321 - 322).

11.2.1 V ilustraciji: zdravljenje in zdravljenje na daljavo

Raziskave so pokazale, da »je človeški *namen* možno uporabiti kot izjemno močno zdravilno silo. Zdi se, da ljudje lahko ustvarimo *red* v naključnih fluktuacijah polja ničte točke in to izkoristimo za vzpostavitev večjega »reda« v drugih. Zaradi te sposobnosti lahko nekdo deluje kot zdravilni kanal, preko katerega polje ponovno uglaši strukturo nekoga drugega. Človeška zavest morda deluje kot namig za obnovitev *koherence* v drugi osebi« (McTaggart 2003, 261 - 262). »Živi sistem večje koherence lahko izmenjuje informacije ter ustvarja ali obnavlja koherenco v neurejenem, naključnostnem ali kaotičnem sistemu. Naravno stanje živega sveta je red, podnet k večji koherenci. Negativna entropija je očitno močnejša sila od entropije« (prav tam, 208 - 209).

Možno ni samo »energetsko« zdravljenje preko telesnega stika (»polaganje rok«), kot kaže, je možno tudi »energetsko« *zdravljenje na daljavo*; McTaggartova natančno opiše zelo nazoren rigorozen znanstveni eksperiment, ki je potrdil njegovo resnično učinkovanje oz. učinkovitost.

Izvedla sta ga Elisabeth Targ, psihiatrinja v zrelih letih in psiholog Fred Sicher. V poskus sta vključila bolnike z diagnozo aidsa;

poskus sta načrtovala več mesecev. Seveda je moral biti dvojno slep, tako da niti pacienti niti zdravniki, niso mogli vedeti, na koga delujejo zdravilci. Populacija pacientov je morala biti homogena, zato sta izbrala bolnike z razvitim aidsom na isti stopnji bolezni, se pravi z enakim številom T – celic in enakim številom bolezenskih znakov aidsa. Pomembno je bilo, da izločita vse elemente zdraviteljskega postopka, ki bi utegnili zamešati rezultate, kot je npr. srečanje z zdravilcem ali zdravilčev dotik. Zato sta se odločila, da bodo zdravilci delovali izključno na daljavo. Ker sta preizkušala samo zdravilsko moč in ne moči neke posebne oblike energijskega zdravljenja, kot je denimo krščanska molitev, sta izbrala zdravilce z različnim civilizacijskim ozadjem in s celo paleto različnih pristopov. Izločila sta vse, ki so se jima zdeli preveč samoljubni, zgolj finančno zainteresirani ali sleparski. Morali so biti posvečeni svojemu delu, saj za sodelovanje niso dobili niti plačila niti slave.

Vsakega pacienta je obravnavalo najmanj deset različnih zdravilcev. Zbrala sta eklektično skupino štiridesetih verskih in duhovnih zdravilcev z vseh koncev Združenih držav, od katerih so bili mnogi zelo spoštovani na svojih področjih. Le nekaj jih je bilo konvencionalno vernih in so opravljali svoje delo z molitvijo k Bogu oz. z rožnim vencem; od teh je bilo največ krščanskih zdravilcev, nekaj evangeličanov, en judovski kabalistični zdravilec in nekaj budistov. Številni drugi so se izšolali v nereligioznih zdravilskih šolah, kot je Šola zdravilne svetlobe Barbare Brennan, ali pa so delali s kompleksnimi energijskimi polji ter poskušali spremeniti barve oz. vibracije v pacientovi avri. Nekateri so uporabljali kontemplativno zdravljenje ali vizualizacijo; drugi so delali s toni in so rekli, da bodo za paciente peli oz. zvonili z zvonci ter tako uglašali njihove čakre ali energijske centre. Nekaj jih je delalo s kristali. En zdravilec, ki se je izučil za šamana v plemenu Sioux Lakota, je nameraval izvajati indijanski obred s pipo. Z bobnanjem in intoniranjem je vstopil v stanje zamaknjenosti, v katerem je v pacientovem imenu navezal stik z duhovi. Dobila sta tudi mojstra či gonga s Kitajske, ki je rekel, da bo pacientom pošiljal harmonizacijsko energijo či. Za Targovo in Sicherja je bil pri vseh zdravilcih pomemben le en kriterij: morali so imeti zaupanje, da bo njihova zdravilna metoda resnično delovala.

Imeli pa so še nekaj skupnega : uspešnost v zdravljenju brezupnih primerov. Vsak zdravilec je imel povprečno sedemnajst let zdravilske prakse in je opravil po sto sedemnajst zdravljenj na daljavo.

Dvajset pacientov sta razdelila na dve skupini po deset pacientov. Obe skupini naj bi dobivali običajno konvencionalno terapijo, samo ena od skupin pa naj bi prejerala tudi zdravljenje na daljavo. Zdravilci so morali vzdrževati miselni namen za pacientovo zdravje in dobro počutje po eno uro na dan. To so počeli deset tednov po šest dni na teden, vsak drugi teden pa so počivali. Da bi izključili individualno pristranost, so se zdravilci tedensko izmenjavali, tako da jim je bil vsak teden dodeljen nov pacient. Do konca raziskave se je na vsakem obravnavanem pacientu zvrstilo deset zdravilcev, na vsakega zdravilca pa je prišlo po pet pacientov.

Stanje pacientov z aidsom v zadnji fazi se je pričelo popravljati. V šestih mesecih, kolikor je trajalo poskusno obdobje, je umrlo štirideset odstotkov pacientov iz kontrolne populacije. Vseh deset bolnikov v obravnavani skupini pa je, ne samo, še vedno živel, temveč so postali bolj zdravi, tako po njihovem lastnem poročanju kot po medicinskih ocenah. Po končani raziskavi je paciente proučila ekipa znanstvenikov, ki so glede na zdravstveno stanje bolnikov prišli do nedvoumnega sklepa: zdravljenje na daljavo je delovalo (vse Targ in Sicher 1998⁵⁵, v McTaggart 2003, 272 - 278).

Targova in Sicher sta nato izvedla še nekaj še bolj rigorozno zastavljenih poizkusov glede zdravljenja na daljavo. Rezultati so bili podobni zgoraj navedenim. Targova in Sicher sta zaključila: »Rezultati so bili neogibni – vsi zdravilci so ne glede na njihove različne zdravilne metode in različno razumevanje «višjega bitja» bistveno pripomogli k dobremu fizičnemu in psihičnemu počutju pacientov « (McTaggart, 278).

⁵⁵ Sicher, F., Targ, E. idr. (1998). A randomized double – blind study of the effect of distant healing in a population with advanced AIDS: report of a small scale study. Vir: *Western ournal of Medicine*, 159 (19), 2273 – 2278.

11.2.2 V ilustraciji: gledanje na daljavo in gledanje v prihodnost

Znanstvenika Puthoff in Targ sta se ukvarjala z metodološko ravno tako rigorozno načrtovanimi eksperimenti glede *gledanja na daljavo*. Zmožnost gledanja na daljavo sta razložila z *nelokalnimi učinki* polja ničte točke; »ugotovila sta, da imajo vsi ljudje, talentirani ali ne, latentno sposobnost, da vidijo kamorkoli in na katerokoli razadaljo⁵⁶. Najbolj nadarjeni gledalci na daljavo lahko vstopijo v posebno stanje zavesti, ki jim omogoča opazovanje prizorov kjerkoli na svetu. Neizogiben sklep njunih poskusov je bil , da je tega zmožen vsak, samo, če je poučen o postopku, vključno z ljudmi, ki v celo stvar močno dvomijo. Najpomembnejši pogoj je sproščeno, celo igrivo ozračje, ki pri preizkušancih izključi živčnost in napeto pričakovanje« (McTaggart 2004, 229).

Nekateri znanstveniki so izvajali celo eksperimente z gledanjem v *prihodnost*;

Charles Honorton je naredil skupni pregled vseh zelo različnih znanstvenih poskusov s področja gledanja v prihodnost, ki so bili dovolj kvalitetni. V teh poskusih so udeleženci »ugibali«, katere lučke se bodo prižgale, kateri kartični simboli bodo izbrani, kakšen bo seštevek meta kock in celo kakšno bo vreme. Združil je rezultate dveh milijonov poskusov petdeset tisoč udeležencev v tristo devetih raziskavah, katerih časovni razpon med »ugibanjem« in dogodkom je bil od nekaj milisekund do celega leta. Izračunana verjetnost, da so bili uspešni rezultati teh raziskav slučajni, je bila ena proti deset milijonov milijard milijard (v Radin 1997⁵⁷, v McTaggart 2004, 244).

⁵⁶ V enem izmed eksperimentov sta npr. »zbrala devet ljudi, večinoma začetnikov, ki še niso sodelovali v nobeni psihikalni raziskavi. Skupaj so opravili več kot petdeset poskusov. Nepriistranska komisija ocenjevalcev je primerjala vnaprej določene cilje gledanja na daljavo s pretipkanimi opisi preizkušancev. Opisi so vsebovali določene netočnosti, a so bili dovolj podrobni in točni, da so jih ocenjevalci lahko posredno povezali s cilji v približno polovici primerov, kar je statistično zelo pomemben rezultat« (Puthof, H. in Targ, R. 1976. A Perceptual Channel for information transfer over kilometer distance: historical perspective and recent research. Vir: *Proceedings of the IEEE*, 64 (3), 336, v McTaggart 2004, 229).

⁵⁷ Radin, D. I. (1997). *The Conscious Universe: The Scientific Truth of Psychic Phenomena*. New York, HarperEdge, 111 – 125.

11.3 Sinhroniciteta in šamanizem – kratek pogled skozi prizmo teorije polja ničte točke

Zgoraj naveden prikaz nekaterih primerov učinkovanja polja ničte točke daje kredibilnost fenomenu sinhronicitete, kot ga je opisal C.G. Jung. Če smo preko polja ničte točke res povezani z vsem in je ves univerzum nedeljiva energetska celota, potem je na mestu sklep, da se stvarstvo odziva na nas – *na naše misli, občutenja, delovanja*, mi pa se odzivamo na to celoto in imamo dostop do nje oz. njenih posameznih delov, dogodkov itn.. Ti dve dogajanji sta po vsej verjetnosti nerazločljivo prepleteni. Pogled na fenomen sinhronicitete skozi to perspektivo jo pokaže v še dodatni luči verodostojnosti.

Razlika med znanstvenimi poskusi in Jungovo sinhroniciteto je v tem, da so bili opisani eksperimenti stvar namere oz. načrtovanja, se pravi, stvar *usmerjene pozornosti*, Jung pa je opisoval neželjene, nehotene, nenameravane oz. so se kot taki vsaj zdeli, dogodke. Ljudje, ki so se jim takšni dogodki zgodili, se niso zavestno trudili za njihovo udejanjanje, so jih pa opazili. Proučevanja skupine znanstvenikov so s fenomenov sinhronicitete »snela plašč« neverjetnosti, eksotičnosti in redkosti.

Če zgoraj omenjeno zdravljenje (zgolj) z namenom po dobrobiti sočloveku in / ali zdravljenje na daljavo res deluje(ta), kot kaže, da deluje(ta) / učinkujeta, in če sta gledanje na daljavo ter gledanje v prihodnost res verjetna, kot kaže, da sta, potem se zdi sklep, da učinkujejo tudi šamanistične prakse, ne glede na to, kako se takšnemu pogledu na stvar upira »zdrav razum«, na mestu. Zdi se, da so šamani poznali in poznajo te in tudi druge podobne »nemogoče« učinke kozmosa ter da so jih s pomočjo oz. preko stanj spremenjene zavesti udejanjali in jih udejanjajo.

Naključij ni.

12 Kreacija, oris možnosti

Iz take smo snovi kot sanje.

William Shakespeare

Ključni pojem tematike, obravnavane v magistrskem delu, je *ustvarjalnost in / ali kreacija*. Od kulture do zdraviteljstva, od posameznika do družbe, od snovnega do numinoznega, od znanosti do religije je kreacija oz. - bolj natančno – (sploh) (z)možnost kreacije / kreiranja na vseh ravneh življenja bistveni določitelj našega bivanja. Brez te (z)možnosti kozmos ne bi bil prostor »svobodne volje« in ljudje ne bi bili ljudje (kakršni smo).

Makarovič je v knjigi *Antropologija ustvarjalnosti; Biologija, psihologija, družba* zapisal, da »kreativnost ni samo ena od mnogih človekovih manifestacij, temveč je obenem najvišja manifestacija, najvišji izraz človeškosti sploh, in kot taka predpostavlja *celoto človeške stvarnosti*« (Makarovič 2004, 47).

Z navedenim se je vsekakor moč strinjati, toda Makarovič glede (razlage) ustvarjalnosti – ali boljše - kreativnosti ostaja pri opisovanju le - te v smislu materialne in družbene ustvarjalnosti. V zaključku premisleka o izvoru kreativnosti sicer zapiše: »ali ni morda človekova ustvarjalnost samo nadaljevanje naravnih procesov, ki pa sedaj ne potekajo več spontano, temveč *zavestno in načrtno*« (Makarovič 2004, 30), toda na ta način na vprašanje o naravi narave in posledično na vprašanje o izvoru človeške kreativnosti podaja zgolj implicitno vsebovanega, ne pa eksplicitno podanega odgovora. Pri čemer je njegovo misel glede na dognanja C.G. Junga o naravi sinhronicitetnih pojavov moč nadaljevati oz. predhoditi – ali boljše – vzporediti z dodatkom: in tudi *nezavedno in nenačrtno*.

Zelo verjeten odgovor na vprašanje, kaj je v stvarstvu tisto bistveno, kar kot tako omogoča ustvarjalno naravo človeka⁵⁸ nudita religija / šamanizem in teorija polja ničte točke.

⁵⁸ Pri čemer je uporaba besede narava tako za »zelenje in živalstvo« in za opis podstata človeškega (»človeška narava«) po vsej verjetnosti še kako pomenljiva.

12.1 Konstruktivizem

Konstruktivizem je t.i. nova epistemologija oz. spoznavna teorija. Predpostavlja / ugotavlja podobne stvari kot Makarovič in Jung ter šamanizem in kvantna fizika.

Poglavitna predpostavka konstruktivizma je, v nasprotju z »analitično-redukcionistično metodo«, da opazovalec, medtem ko opazuje nek pojav, nanj vpliva. Ali z drugimi besedami: objektivnost je zgolj navidezna, ker vesolje ni ločeno od tistega, ki ga opazuje in interpretira (in obratno). Ali nekoliko drugače, gledano širše, ne samo »preko« znanosti: »človek nima narave, ampak ima zgodovino. Človek ni stvar, ampak je drama. Njegovo življenje je nekaj, kar je treba izbrati, kar je treba v nadaljevanju ustvariti; in bistvo človeštva je v tej izbiri in ustvarjanju. Vsak človek piše svoj roman, in četudi lahko izbira med tem, ali bo originalen pisatelj ali plagiator, pa se izbiranju ne more izogniti. Obsojen je na svobodo« (Jose Ortega y Gasset; v Kordeš 2004, 252).

Navedeno je moč izpeljati dlje kot samo do »materialne in družbene ustvarjalnosti«, »nove epistemologije« in »kreiranje samega sebe«. Implikacije nove epistemologije so daljnosežne(jše). Vključujejo tudi možnost (dobesedne) neposredne kreacije vsakega trenutka v življenju vsakega posameznika in tako (so)kreacije kulture / družbe itd. in obratno.

12.2 Kreacija kot aktivni princip na vseh nivojih

Zdi se, da kreativnost na ravni predmetov in družbe ljudje običajno razumemo v, izraz se zdi pravnjji, površinskem oz. pozunanjenem smislu. Če nekdo zgradi npr. grad iz peska, ga je zato, ker je željo / idejo po graditvi gradu materializiral z delom svojih rok v peskovniku. Če nam določen odnos s sočlovekom ni všeč, ga lahko bodisi prekinemo bodisi se odločimo, da ga bomo poskušali izboljšati z (drugačnimi) dejanji ali s pogovorom; posledični boljši odnos razumemo kot odraz naše aktivnosti v t.i. zunanjem svetu.

Raznoverstna pričevanja v takšnih ali drugačnih tradicijah, v takšni ali drugačni literaturi ter nekatere - ali bolje - marsikatero izkušnje iz vsakdanjega življenja slehernega izmed nas pa nam dajejo slutiti, da človekova kreativnost sega precej globlje in je mnogo bolj deterministična, kot se zdi na prvi pogled. Zelo verjetno je, da si ljudje vsakodnevno življenje

kreiramo v vseh pogledih. Z nekaj drznosti glede na prevladujočo znanstveno paradigmo (pogleda na svet) je moč trditi, da kreacija primarno / v prvi vrsti poteka na *energetski ravni*. Če se dognanja o polju ničte točke, vesolje kot »na človeka« odziven fenomen, poveže s konstruktivizmom, je moč nadaljevati z besedami Urbana Kordeša:

s popolnim zaprtjem vzročne verige konstruktivizem na novo predpostavi avtonomijo vsakega živega bitja, tudi sebe: vzroki mojih dejanj niso nekje drugje ali pri kom drugem – to bi pomenilo heteronomijo. Vzroki mojih dejanj so v meni, avtonomnem bitju. V vsakem trenutku se lahko odločim, kdo sem. S tem pa odgovornost za to, kar sem in kako delujem, pade name. Konstruktivizem postavlja temelje etike v svobodno izbiro odnosa do sveta. Moja izbira odgovora na to nedoločljivo vprašanje je odvisna od miselnega omrežja. Če sem se odločil, da sem ločen od vesolja, potem sem suženj objektivnih okoliščin in neke vrste kopirni stroj, ki preslikava kozmično dogajanje v zavest. Svet je odgovoren za tisto, kar se mi zgodi, saj sam ne morem bistveno vplivati na njegovo spreminjanje. Če pa sem se odločil, da sem del vesolja, potem se svet spremeni ob vsakem mojem dejanju, saj je prav toliko odvisen od mene, kot sem jaz od njega. V tem primeru sem sam odgovoren za svoj svet (Kordeš 2004, 252 – 253).

Te misli niso samo teoretični razmisleki; model vesolja, ki ga v zadnjem času orisujejo raziskovalci, je »model vesolja, ki je do določene mere pod našo upravo. Naše želje in namere ustvarjajo našo resničnost (McTaggart 2004, 208).« »Mislimo, torej vplivamo« (prav tam, 289). Nadaljevati je moč s poudarkom, da se kozmos – ne glede na to – ali se posameznik odloči za »ločenost od vesolja« ali za to, da je »del vesolja«, odziva na človekove akcije, dejanja, misli, občutke, čustva, zavedno in nezavedno, racionalno in iracionalno in obratno.

Milan Bošnjak – Orešnik v magistrskem delu *Vloga psihologa pri redukciji ontološke negotovosti* tako razumljeno kreacijo predstavi na primeru izbora – ali bolje rečeno – »privleka« partnerja v življenje posameznika;

večina ljudi ljubljeno osebo išče oz. čaka njen prihod v svoje življenje. Pri tem običajno mislijo, da je prihod človeka v njihovo življenje slučajen. Sebe izročijo v varstvo usode in se na njo sklicujejo pri vsem, kar se jim zgodi. Z delom na samem sebi pa sem prišel do spoznanja, da je lahko usoda v naših rokah in da ni stvarnost, ki je vnaprej določena. Zato o usodi govorim kot o možnosti, ki je šele takrat gotova, ko se zgodi in ne pristajam na nobeno vnaprejšnjo določenost oz. determiniranost. Menim, da je vse, kar se nam zgodi, odvisno predvsem od nas samih, t.j. je od naše zavesti in od našega delovanja. Prepričan

sem, da je človek edino edino živo bitje na tem svetu, ki je sposobno ustvarjati neko energijo oz. silo, ki lahko spremeni obstoječi svet (Bošnjak – Orešnik, 1995, 73 -74).

13 Zaključek

Ali ni zanimivo: najbolj nas je strah tistega, kar nas najbolj navdihuje?

iz filma *What The Bleep Do We Know! Down The Rabbit Hole*⁵⁹

»Ena od najbolj pomembnih stvari, ki sem se jih naučil med svojim raziskovanjem je, da vidimo tisto, v kar verjamemo, ne pa nasprotno od tega. Da spremenimo to, kar vidimo, moramo včasih *spremeniti* svoja prepričanja (Narby 2007, 113). Jeremy Narby je antropolog, ki je terensko delo opravil v peruanski Amazoniji. Njegov »teren« je bil šamanizem. Ugotovil je, da je znanje šamanov precej obširnejše in globlje, kot smo jim običajno pripravljene priznati. Že pred nekaj tisoč leti so vedeli stvari, ki jih znanost ugotavlja (še) v zadnjih nekaj desetletjih. In še več.

13.1 Ustvarjalnost

Trditev, da v samem bistvu človeka »prebiva« ustvarjalnost, se zdi povsem na mestu;

temelj ustvarjalnosti pa je odprtost posameznika zunanjemu svetu. Ustvarjalnost izoliranega posameznika je abstrakcija; če hočemo ustvarjalnost razumeti, jo moramo obravnavati z vidika celote človeških družbenih odnosov ter odnosov med človekom in zunanjim svetom, ki ga obdaja. Načelo ustvarjalnosti je ravno načelo celote: tako celote ustvarjalnega produkta samega, ki nastaja iz raznolikih elementov, kot tudi celote človeškega sveta, v okviru katere je še mogoče govoriti o ustvarjalnosti. In prav zato je problem ustvarjalnosti neločljiv od vprašanja bistva človeka samega. Človekovo bistvo pa ni nekaj že od kraja danega. Prav zato, ker je človek ustvarjalno bitje, ni dan že od samega začetka, ampak še dela samega sebe. Šele zgodovina človeštva nam torej daje ključ do človeške ustvarjalnosti – podobno kot nam še ustvarjalost sama daje tudi ključ do človeške zgodovine (Makarovič 1986, 6).

⁵⁹ Arntz, W., Chasse, B. in Vicente, M. (režiserji). (2006). *What The Bleep Do We Know! Down The Rabbit Hole* (film). Samuel Goldwyn Films, Roadside Attractions, Captured Light Industries in Lord of The Wind Films.

Človek je v prvi vrsti kreator oz. oblikovalec samega sebe; »beseda »človek« je bolj kot katera koli druga odvisna od konteksta, ki ga oblikuje človek. Ljudje sami oblikujemo prostor, v katerem živimo, in ne moremo živeti drugače kot oblikovalci tega prostora (Mlinar 2005, v predgovoru).«

Še kako pomemben del tega prostora je oz. so *kozmiologije*, razlage sveta in nas samih.

Kultura ni nekaj danega. Ustvarjamo / oblikujemo jo ljudje, nakar kultura, v katero se rodimo, oblikuje nas. To pa ne pomeni, da posameznik znotraj te »kulturne določenosti« nima (vsaj kančka) prostora za samooblikovanje. Če tega »prostega prostora« ne bi bilo, se kultura s časom ne bi (vsaj nekoliko) spreminjala, o čemer pa skorajda ne more biti dvoma. Pri čemer pa določeni (osnovni) podstati kulturnega skozi čas in prostor ostajajo (vsaj) relativno nespremenjeni oz. nespremenljivi. Ali z drugimi besedami, še kako določni. Določeni določitelji oz. poteze kulture so medkulturno univerzalne. Intuicija in tudi tehten razmislek dajeta slutiti, da se tu, v tem skupnem prostoru med kulturami skriva ključ do skrivnosti ne samo »človeškega«, pač pa tudi kozmičnega, saj šele kozmos omogoča raznovrstne pojavne oblike oz. emanacije; človek je v prvi vrsti ena izmed teh emanacij. Specifična emanacija, toda vseeno emanacija.

Kot poglobitveni pogoj za »učlovečenje« in tako za kulturo je (zelo verjetno) moč prepoznati religijo. Religijo kot (družbeno) dejstvo, ki vrši kozmološko razlagalno in družbeno povezovalno (konstituirajočo) funkcijo, ne religije kot institucije.

13.2 Religija in / ali šamanizem

Religija je fenomen, za katerega je z malo drznosti moč trditi, da se ni pojavil sam od sebe oz. brez nekega »realnega podstata«. Religija nas poskuša (spet) povezati oz. nas povezuje s tem »skritim« vidikom kozmosa.

Sledenje človeku v preteklost, do samih začetkov »človeškega«, nas pripelje do šamanizma kot zelo verjetne »prvobitne oblike religije« oz. religijske misli. Oziroma do magije kot zanj najbolj značilnega opisnega pojma; »magija izvira iz predstave, da je vse v vesolju prežeto s transcendentno močjo. Magija je sposobnost ljudi, da na to moč vplivajo, jo uravnavajo in jo uporabljajo za dobre ali slabe namene« (Fiebag idr. 2004a, 86). Ta »transcendentna moč« je

mana; »»vsa magija izvira iz mane. Mana je magijski potencial nadnaravnega« (Mauss 1982⁶⁰, v Šterk 1998, 42). Pojma sveto in numinozno sta zelo verjetno označevalca istega fenomena kot mana.

Poglavitno sporočilo šamanizma (pa ne samo njega) je vedenje, da kozmos ni samo snoven; materialna pojavnost je povezana z nevidnim, toda izkustvu - tudi preko stanj spremenjene zavesti - še kako dostopnim oz. spoznanju dosegljivim *energetsko - metafizičnim nivojem / podstatom* (realnosti). Tudi ljudje nismo samo fizična pojavnost, smo tudi energetska, duhovna bitja.

Zdi se, da sta materialni in metafizični nivo realnosti medsebojno zelo tesno prepletena, pri čemer pa »moderna doba navadno ne priznava ontološke povezave med materialnimi stvarmi in njihovimi metafizičnimi, duhovnimi koreninami« (Smith 1996, 230).

13.3 »Odsotno središče«

Ta manjko zahodnega sveta in njegove (usodne) konsekvence slikovito predstavita Zohar in Marshall preko prispodobe o »odsotnem središču«:

sodobno zahodno kulturo bi skoraj lahko opisali kot kulturo »odsotnega središča«. V Newtonovi fiziki ni nobenega posebnega središča kozmosa. Težnost preprosto je; to je sila, ki deluje med vsemi snovnimi telesi. V zahodni medicini telo nima vitalnega središča ali spajajoče integritete. Je zgolj zbirka delov – srca, pljuč, ledvic, možganov in tako dalje, ki jih zdravniki preučujejo vsakega posebej. Zahodni izobraževalni sistem ne premore globljega občutka za mladega človeka ali za izobraževanje per se. Otroke zgolj učimo »predmete« - matematiko, geografijo, slovenščino, kemijo. In v naših tradicionalnih zahodnih religijah je Bog nekje »tam zgoraj«. Podobno tudi jaz v zahodni kulturi nima središča. Ljudje naj bi bili kombinacija osebnostnih potez in nezavednih motivov, niz vedenjskih značilnosti, niz genetskih nagnjen, skupek nevronske operacij. Kadar nam želi psihologija pomagati spoznati same sebe, se pri tem navezuje na te površinske poteze. Ne ponuja nam nikakršnega notranjega središča, iz katerega bi lahko poenotili in preobrazili sami sebe in svojo izkušnjo. Sodobna psihologija ne pozna pojma duhovna inteligenca (Zohar in Marshall 2000, 145).

⁶⁰ Mauss, M. (1982). *Sociologija i antropologija*. Beograd; Prosveta (Biblioteka XX vek), 207

Trenutno še prevladujoča paradigma v t.i. zahodnem svetu in tudi še kje drugje je *mehanicistično – redukcioniistična*. Ta paradigma je paradigma znanosti, ki pa se je »zalezla« v vse pore življenja. Na ta način je *znanost* iz sveta in posledično tudi iz nas samih pregnala *dušo*.

Šamanizem je preko »šamanističnega potovanja« (bodisi samo v različne ravni zavesti bodisi preko le - teh *realno*) v druge svetove, kamor šaman »potuje« po informacije in vedenja, ter preko njegovega magičnega delovanja »tukaj in zdaj«, pragmatična in *učinkovita* oblika religije.

Tega za institucionalne oblike religij(e) ni moč trditi v tolikšni meri. Zdi se, da institucionalne religije, namesto da bi svojim vernikom omogočale pristen stik s »transcendentnim«, človekovo potrebo po *svetem* celo onemogočajo. Preveč so podrejene (samo) družbeno konstituirajočemu vidiku *samih sebe*, manj pa razlagalnemu in posledično delovanjskemu oz. posreovalnemu vidiku med omenjenima ravnema realnosti. Šamani za razliko od njih preko šamanskih metod in tehnik resnično delujejo v dobrobit skupnosti, v kateri živijo.

Naj so bili razlogi za omenjeni akt »pregona duše« s strani znanosti in institucionalnih religij takšni ali drugačni, končna posledica je ta, da »sodobni človek išče *dušo*« (Jung 1994). Kot obseden išče ponovno povezavo s »širnimi prostranstvi moči«, kar botruje – če jo je moč tako poimenovati – *renesansi duhovnosti* in / ali *neinstucionalnih religij*, med katerimi vidno mesto zavzema tudi šamanizem.

Ena izmed »posledic« te renesanse je tudi vedno večje zanimanje akademske sfere za religijo in šamanizem; »proučevanje religije in šamanizma je v porastu zaradi vedno večje zavesti o tem, da je religiozno življenje *vitalnega pomena*« (Sullivan, L. E., v uvodu v Nambo Walter in Neumann Fridman 2004a, ix).

13.4 Znanost danes in jutri

Znanost ni nekaj nadvrednega oz. superiornega, kot nas znanstveniki tako radi prepričujejo; »tako kot to velja za kognicijski sistem, tudi znanost lahko »vidi« le tisto, kar ji dopušča njena trenutna struktura. Ne smemo pa pozabiti, da je njena struktura plod njene lastne kreacije, njen lastni konstrukt. Znanstveniki torej nismo nemočni sužnji teorij. Še več – gledano s

konstruktivističnega zornega kota – nismo sužnji neke zunanje prisile (recimo v obliki objektivne resničnosti), ki bi nam diktirala vsebino naših teorij« (Kordeš 2004, 246).

»Znanost je konsenz, zelo trden konsenz, morda najtrdnejši, kar jih pozna človeštvo. Ta konsenz zahteva stalno obnavljanje. Mnogi znanstveniki se srečujejo z *nenavadnimi dogodki* ali s spoznanji na svojem raziskovalnem področju. Ko pripovedujejo o njih, se takoj zastavi vprašanje: »zakaj tega niste objavili?« In odgovor: »tega nihče ne bi objavil.« Če znanstvenik sam ne zanemari tistega, česar ni pričakoval, potem to storijo uredniki znanstvenih publikacij« (prav tam, 247).

Takšna »zanemarjanja« »nenavadnih dogodkov« vsem nam posledično omejujejo vidno in tako tudi izkustveno polje, tudi na polju zdravljenja, »poglavitnega poslanstva šamanov«;

medicino zanima samo trivialni del človeka, tisti, ki ga lahko obravnava kot ločenega od opazovalca (zdravnika), vse drugo pa načrtno zanemari. Mislim, da je to nespametno, škodljivo in nevarno. Seveda na trivialnem delu medicina funkcionira odlično, nespametno pa je to, da zaradi metodolških omejenosti zanemarija mistični del človeka, del, kjer se dogaja pravo zdravljenje (tako vsaj trdijo mistiki, ki so – sodeč po imenu – strokovnjaki za to področje). V primeru medicine postane očitno nesmisel ignoriranje robov (vidnega oz. opaženega; op. avt. mag. dela). Vprašanje epistemologije bi lahko v medicino pripeljalo nezamisljive možnosti zdravljenja (Kordeš 2004, 245).

13.4.1 Epistemološki in paradigmatški premik

Naše (spoznavno) dojemanje kozmosa, nas samih in našega mesta v »širši sliki stvari« se spreminja. Sedanjost (znanost) sega v roko preteklosti (različne duhovne tradicije in / ali religije) – to bo močan, trden stisk!

Takoimenovana objektivna realnost je po vsej verjetnosti res precej bolj kompleksna, kot smo si drznili – ali upali - predvidevati. V zadnjih stotih letih so v prvi vrsti kvantni fiziki in tudi prenekateri strokovnjaki z drugih področjih⁶¹ počasi, a vztrajno ugotavljali / ugotavljajo, da je

⁶¹ Nekaj avtorjev, ki se ukvarjajo z vprašanji o »življenju, veselju in sploh vsem«; (naslov knjige Douglasa Adamsa) preko kvantnega »vzvoda« (v oklepajih ob imenih so navedene nekatere knjige, ki so jih napisali: *David Albert* (Quantum Mechanics and Experience, Time and Chance); *Joseph Dispenza* (Evolving Your Brain

osnova kozmosa nepredstavljivo veliko energetsko oz. kvantno polje, ki »valovi« - kozmos je še kako živ in odziven. To isto trdijo šamani že kar nekaj časa. Šamani niso »psihotični norci«. Vera v objektivnost in pozitivizem je precenjena. Kot ugotavlja vedno več avtorjev, je vse oz. smo tudi mi na bazični ravni povezani z vsem in z vsemi. Takšno dojetje realnosti v naša življenja prinaša / odkriva novo dimenzijo, nov vidik. Vznemirljivo dimenzijo, vznemirljiv vidik.

Epistemološki premik, ki se dogaja, je z malo pretiravanja moč poimenovati tudi kot premik nazaj k magiji in / ali šamanizmu;

prihajajoča znanstvena revolucija je napovedala konec dualizma v vseh pogledih. Znanost ni več uničevala Boga, temveč je prvič dokazala njegov obstoj z demonstracijo, da obstaja višja, kolektivna zavest. Zdaj ni bilo več potrebe po dveh resnicah: znanstveni in religijski. Sedaj imamo lahko samo eno videnje sveta. Nova revolucija v znanstvenem mišljenju je tudi obetala, da človeku povrne optimizem, izgubljen zaradi pustega svetovnega nazora filozofije dvajsetega stoletja, ki je bila v veliki meri rezultat pogledov znanosti. Ljudje nismo izolirana bitja, ki živimo obupana življenja na osamljenem planetu v ravnodušnem vesolju. Nikoli nismo sami, saj smo vedno del večje celote. Od zmeraj smo v središču dogodkov. Svet ne propada, saj središče vse drži in mi smo tisti, ki svet držimo skupaj. Imamo tudi veliko večjo moč, kot sami mislimo, da lahko zdravimo sebe, naše drage in celo skupnosti, v katerih živimo in delujemo. Vsak od nas ima sposobnost – vsi skupaj pa veliko kolektivno moč – za izboljšanje lastne življenjske usode. Naše življenje je v vsakem pogledu v naših rokah (McTaggart 2004, 323). Mnoge »primitivne kulture«, kot so avstralski staroselci, verjamejo, da kamni, skale in planine živijo in da svet »izpojemo«: da ustvarjamo, ko poimenujemo stvari. Odkritja so pokazala, da to ni golo praznoverje. V

and The Science of Creating Personal Reality); Masaru Emoto (Messages from Water); Amit Goswami (Quantum Creativity, The Self – Aware Universe); John Hagelin (avtor fizikalne teorije »Supersymmetric Flipped SU5 Grand Unified Field Theory«); Stuart Hammeroff (Toward a Science of Consciousness, Ultimate Computing – Biomolecular Consciousness and Nanotechnology); Lynne McTaggart (What Doctors don't Tell You); Ledwith Miceal (Deep Deceptions: The Great Theories in the Hamburger Universe); Andrew Newberg (The Mystical Mind; Probing the Biology of Belief, Why Good won't Go Away; Brain Science and The Biology of Belief); Candace Pert (Molecules of Emotions); Dean Radin (The Conscious Universe); Fritjof Capra (Belonging to the Universe; New Thinking About God and Nature, The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels Between Modern Physics and Eastern Mysticism, The Turning point: Science, Society, And The Rising Culture).

resnici je natanko tako, kot verjemejo indijanci plemen Achauar in Huaorani: na naši najgloblji ravni sanje delimo med seboj (prav tam, 322 – 323).

Ali z besedami Danah Zohar; »potem, ko sem razmislila o vseh glavnih dokazih, sem se odločila za prepričljivejše stališče – da je *protozavest* temeljna lastnost snovnega vesolja, prav tako kot masa, naboj, spin in lokacija. Poleg tega sem sprejela trditev, da vse premore določeno stopnjo protozavesti, vendar, da imajo določene posebne strukture, kot so možgani, to, kar je potrebno za ustvarjanje polno razvite zavesti. V tem primeru imamo zavestna človeška bitja svoje korenine v izviru vesolja samega« (Zohar in Marshall 2000, 89).

Kartezijanska ločitev razuma od čustev v zadnjem času postaja »problematična« tudi v antropologiji. Suša ugotavlja, da »za antropologijo ta ovira postaja nepremostljiva, zato ni čudno, da se spogleduje z novim valom znanstvenikov (Bateson, Maturana, Varela, Keeney itd.), ki poudarjajo potrebo po radikalnem epistemološkem preobratu, ki bi združeval epistemologijo srca (čutenja, čustev, izkušenj, intuicije, navdiha ipd.; op. avt. mag. dela) in razuma (Suša 2002, 15).

Šamanizem in znanost sta (še kako) komplementarna. Vedno bolj.

13.5 Kreacija

Tematika, ki se jo je magistrsko delo zgolj dotaknilo, (vsekakor) ni (zgolj) »arhetipska izmišljotina«; svoje čase se je trdilo, da je Zemlja ravna površina in da Sonce kroži okoli nje ipd..

Musek opozarja, da

je osebnost presečišče dveh svetov, telesnega in duhovnega. S stališča naše eksistence nimamo nobenega razloga, da bi dajali prednost tistemu »svetu« ali boljše načinu bivanja, ki se nam kaže v običajni budni zavesti. Kot ne moremo »resničnosti« transpersonalnega sveta dokazati, tako je ne moremo zanikati. Če je empiričnost merilo realnosti, tedaj se moramo sprijazniti z dejstvom, da totranska realnost ni naš edini izkustveni univerzum. Na tem mestu se mora racionalno dokazovanje umakniti posebnim izkustvenim spoznanjem in veri (Musek 1997, 54).

Kot se zdi, sta zavest in nezavedno (zavedne in nezavedne vsebine) v (vsaj določeni meri) strukturirani preko polja ničte točke. Ta strukturiranost se kaže preko »psihične enosti človeštva«, arhetipskih vsebin, šamanističnih tehnik / učinkovanj, možnosti zdravljenja samo z »močjo misli« (tudi na daljavo), sinhronicitete, jasnovidnosti itd..

Na podlagi vsega navedenega v pričujočem tekstu je na mestu sklep, da si ljudje (vsaj delno) kreiramo realnost, v kateri živimo. Takšna kreacija realnosti poteka preko misli, ki jih mislimo / ne mislimo, občutkov, ki jih občutimo / ne občutimo, čustev, ki jih čutimo / ne čutimo ipd.. Vsaj za del stvarnosti, v kateri živimo, smo tako odgovorni sami.

Skozi takšno prizmo gledanja je tako najbrž moč reči, da so *mana* vsakega človeka njegove misli, njegova čustva, občutki, doživljanja, z eno besedo njegova zavest in delovanje, ter da tradicionalna vedenja, za katere sicer (še) nimamo popolnoma trdnih znanstvenih dokazov, zelo verjetno niso iz »trte zvita«.

Toda, navsezadnje / nenazadnje in kljub vsemu: »Pomembno je, da si priznamo, da obstajajo stvari, ki segajo preko zakonov logičnega silogizma in vzročno – posledičnega odnosa, da je razpravljanje o stvareh, kot npr. o nekem polinezijskem občutju, ki pravi, da je v nas nekaj, kar je močnejše od nas, o mani, zgolj subjektiven poskus razlage nečesa, kar nas obvladuje in česar k sreči *ne bomo* nikoli popolnoma pojasnili« (Šterk 1998, 26).

Ali pač?

Uporabljeni viri in literatura

1. Barfield, T. (ed. 1997). *The Dictionary of Antropology*. Malden, Oxford, Victoria, Berlin; Blackwell Publishing.
2. Bell, H. R. (2001). Moške stvari, ženske stvari; duhovna vloga spola v nastarejši človeški kulturi. Nova Gorica; Založba Eno.
3. Berger, P. et Luckmann, T. (1988). *Družbena konstrukcija realnosti; Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana; Cankarjeva založba.
4. Bošnjak – Orešnik, M. (1995). *Vloga psihologa pri redukciji ontološke negotovosti*. Magistrska naloga. Ljubljana; Filozofska fakulteta.
5. Brennan, B.A. (1995). *Moč zdravilnih rok; Vodič za zdravljenje s pomočjo človekovega energetskega polja*. Dušan Doblanovič Jimmy in QUATRO d.o.o.
6. Clottes, J. et Lewis – Williams, D. 1996 (2003). *Šamani iz prazgodovine; Trans in magija v okrašenih jamah*. Ljubljana, Studia Humanitatis.
7. Dreu, S. (6. marec 2007) Poznate metode učenja v alfa stanju? Vir: *Bonbon, priloga dnevnika Večer*.
8. Eliade, M. (1996). *Zgodovina religioznih verovanj in idej I; Od kamene dobe do elevzinskih misterijev*. Ljubljana, DZS.
9. Eliade, M. 1932 (1990). Šamanizam. Vir: Davy, M. *Enciklopedija mistika, I. Svezak*. Zagreb, Naprijed.
10. Eliade, M. 1972 (2004). *Shamanism; Archaic Techniques of Ectasy*. Princeton and Oxford, Princeton University Press (Bollingen series LXXVI).
11. Elkin, A. P. 1938 (1974). *The Australian Aborigines*. Sydney, Robertson (Publishers) Pty Ltd.
12. Elkin, A. P. 1945 (1994). *Aboriginal Men of High Degree; Initiation and Sorcery in the World's Oldest Tradition*. St. Lucia, Queensland, Queensland University Press.
13. Eriksen, T. H. (1995). *Small Places, Large Issues; An Introduction to Social and Cultural Antropology*. London, East Haven; Pluto Press.
14. Fiebag, P. idr. 2002 (2004). *Skrivnosti vzhoda*. Ljubljana, Mladinska knjiga (Zbirka enigma).
15. Fiebag, P. idr. 2002 (2004a). *Skrivnosti zahoda*. Ljubljana, Mladinska knjiga (Zbirka enigma).
16. Flego, M. (20.03. 2007). Neprijazna resnica. Vir: priloga *Dela Ona* (Odmevi, 65).

17. Gagan, J.M. (1998). *Journeying; Where Shamanism and Psychology Meet*. Santa Fe, Rio Chama Publications.
18. Godina, V. (1985). Bipolarnost socializacijskega procesa. Vir: *Anthropos*, št. 1 – 2, 392 – 403.
19. Godina, V. (1990). »Nature« vs. »Nurture«. Vir: *Antropološki zvezki*; Zbornik socialno antropoloških besedil, 77 – 144.
20. Godina, V. (2005a). *Zapiski iz predavanj za predmet Kulturna in socialna antropologija – diferencialni izpit*. Ljubljana; Fakulteta za družbene vede; Medfakultetni podiplomski študij antropologije; neobjavljeno.
21. Godina, V. (2005b). *Zapiski iz predavanj za predmet Antropološka analiza inkulturacijskega procesa*. Ljubljana; Fakulteta za družbene vede; Medfakultetni podiplomski študij antropologije; neobjavljeno.
22. Guirdham, M. (1999). *Communicating across Cultures*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York, Palgrave.
23. Harner, M. 1980 (1990). *The Way of the Shaman*. New York, Harper & Row.
24. Hume, L. (march 2004). Accesing the Eternal: Dreaming “The Dreaming” and Ceremonial Performance. Vir: *Zygon; Journal of religion et Science*; vol. 39, no. 1, 237 - 258
25. Hutton, R. 2001). *Shamans; Siberian Spirituality and and The Western Imagination*. London, New York, Hambledon and London.
26. Jerotić, V. (1990). *Jung između istoka i zapada*. Beograd, Prosveta.
27. Jung, C.G. 1971 (1989). *Spomini, sanje, misli*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
28. Jung, C.G. 1933 (1994). *Sodobni človek išče dušo*. Ljubljana, Julija Pergar.
29. Jung, C.G. 1952, 1954, 1976 (1995). *Arhetipi, kolektivno nezavedno, sinhroniciteta; izbrani spisi*. Maribor, Katedra.
30. Jung, C.G. 1964 (2003). *Človek in njegovi simboli*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
31. Jurman B. (2004). *Inteligentnost, ustvarjalnost, nadarjenost*. Ljubljana, Center za psihodiagnostična sredstva.
32. Klein, R. (2003). Supergen za kulturo; arheolog Richard Klein o genu praljudi, njihovem boju z neandertalci in njegovi tezi o nenadnem rojstvu kulture. Vir: *Der Spiegel*, Hamburg; Ljubljana, *Sobotna priloga Dela* (1. februar).
33. Komat, A. (2006). Raziskovanje vode; Voda, matrica življenja. Vir: *Viva*; leto XIV, št. 156; november.

34. Kordeš, U. (2004). *Od resnice k zaupanju*. Ljubljana; Studia humanitatis (Zbirka Varia / Studia humanitatis).
35. Korun, M. (2001). *Magijska mentaliteta*. Diplomsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
36. *Leksikon cankarjeve založbe* (1987). Ljubljana, Cankarjeva založba.
37. Levi – Strauss, C. 1962 (2004). *Divja misel*. Ljubljana, Krtina (knjižna zbirka Temeljna dela).
38. Lopašič, A. (2008). *Zapiski s konzultacij za predmet Antropologija religije*. Ljubljana; Fakulteta za družbene vede; Medfakultetni podiplomski študij antropologije; neobjavljeno.
39. Lopašič, A. (2010). Pismo avtorju magistrskega dela, 20. junij, neobjavljeno.
40. Lorimer, D. (ed.), (1998). *The spirit of Science*. (povzel Stepančič, I.)
<http://lkm.fri.uni-lj.si/xaigor/slo/povzetki/spiritscience.htm>
41. Makarovič, J. (1986). *Sla po neskončnosti; človek kot ustvarjalec*. Maribor; Založba Obzorja.
42. Makarovič, J. (2004). *Antropologija ustvarjalnosti; Biologija, Psihologija, Družba*. Ljubljana, Nova revija.
43. Marshall, A. (1978). *People of the Dreamtime*. Melbourne, Hyland House Publishing PTY Limited.
44. McTaggart, L. 2002 (2004). *Polje; Po sledi nevidnih sil v vesolju*. Ljubljana, Ara.
45. Meadows, K. (2003). *Shamanic Experience; A Practical Guide to Psychic Powers*. Rochester, Vermont, Bear & Company.
46. Menj, A. 1998 (2005). *Istorija religije*. Beograd, Biblioteka »Posebna izdanja«.
47. Mlinar, A. (2005). *Evtanazija; zgodovinski pregled, današnji položaj in etična refleksija*. Ljubljana; Študentska založba (Knjižna zbirka Scripta).
48. Monaghan, J. in Just, P. (2000). *Social and Cultural Antropology; A very Short Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
49. Morgan, M. (1996). *Imenovali so jo dvoje src*. Nova Gorica, Eno.
50. Morgan, M. (1999). *Sporočilo iz večnosti*. Nova Gorica, Eno.
51. Možina, M. et Kordeš, U. (1998). Obiranje sadov z drevesa spoznanja – spremna beseda v Maturana, H. R. in Varela, F. J. *Drevo spoznanja*. Ljubljana; Studia Humanitatis.

52. Musek, J. (februar 1997). Problemi razumevanja C.G. Junga. Vir: *Dialogi*, let. 33, št. 1 – 2.
53. Nambo Walter, M. et. Neumann Fridman, E.J. (eds. 2004a). *Shamanism; An Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture, Volume I*. Santa Barbara, Denver, Oxford, Abc Clio.
54. Nambo Walter, M. et. Neumann Fridman, E.J. (eds. 2004b). *Shamanism; An Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture, Volume II*. Santa Barbara, Denver, Oxford, Abc Clio.
55. Narby, J. (2007). *Kozmička zmija – dnk i podrijetlo znanja*. Zagreb, Biblioteka 1000 cvjetova.
56. Novak, I. (2004). *Latinski reki in pregovori; Dicta et sententiale*. Zagreb, Mozaik; za slovensko izdajo Mladinska knjiga založba d.d., Ljubljana.
57. Ogorevc, M. (2004). *Integralna biorgonomija*. Brežice, Enost – center za razvoj alternativnih metod zdravljenja.
58. Otto, R. 1917 (1993). *Sveto; O iracionalnem v ideji božjega in njegovem razmerju do racionalnega*. Ljubljana, Nova Revija (Zbirka Hieron; Izdajatelj Društvo za primerjalno religiologijo).
59. Papić, Ž. (1997). *Polnost i kultura; Telo i znanje u socijalnoj antropologiji*. Beograd, Biblioteka XX vek.
60. Peruš, M. (1995). *Vse v enem, eno v vsem*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
61. Petan, Ž. (ed. 1983). *Ta pametne; Jugoslovanski aforizmi*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
62. Smith, H. (1996). *Svetovne religije*. Maribor, Založba Obzorja.
63. Sruk, V. (1980). *Filozofsko izrazje in repertorij*. Murska Sobota, Pomurska založba.
64. Suša, M. (2002). *Magijska misel, šamanizem in teoretske metamorfoze*. Magistrsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
65. Šterk, K. (1998). *O težavah z mano; Antropologija, lingvistika, psihoanaliza*. Ljubljana, Študentska organizacija Univerze, Študentska založba (zbirka ŠOU).
66. Tošič, M. (2003). *Prerokbe iz Ved*. Ljubljana, Veda, Quest International.
67. Verbinc, F. (1987). *Slovar tujk*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
68. Verene, D.P. (2002). Coincidence, historical repetition, and self – knowledge: Jung, Vico, and Joyce. Vir: *Journal of Analytical Psychology*; 47, 459 – 479.

69. Wesel, U. (1983). *Mit o matriarhatu*. Beograd, Prosveta (Biblioteka današnji svet).

70. Zohar, D., Marshall, I. 2000 (2000). *Duhovna inteligenca*. Tržič, Učila International.